

294527443

101 Københavns kommune

MAG

Historiske Meddelelser om København
1985

**HB
His**

Historiske Meddelelser
om København
1985

Historiske Meddelelser
om København
1985

Udgivet af Københavns Kommune
København 1985

K

KØBENHAVNS KOMMUNES
BIBLIOTEKER
FAGSAL E
Kultorget 2
1175 København K
(01) 13 60 70 lok. 216

1985
a 1

Redaktion: Helle Linde, Egil Skall, Henrik Gautier,
Brita Olsson, Susanne Bøggild

På omslaget, der er tilrettelagt af Mogens Andersen,
Stadsarkitektens direktorat, er gengivet
Djalmar Christofersens tegning af biblioteksudlånet
i Griffenfeldsgade 1905

Historiske Meddelelser om København er
medlemskrift for Selskabet for Københavns Historie

© Københavns Kommune 1985

ISBN 87-87526-74-3

Trykt hos Krohns Bogtrykkeri, København

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen, sendes til
redaktionen, Københavns Stadsarkiv,
Københavns Rådhus, 1599 København V

Indhold

<i>Københavns kommunes biblioteker 1885–1985</i>	
Forord. Ved borgmester <i>Bent Nebelong</i>	7
Københavns kommunes biblioteker i 100 år. Ved <i>Brita Olsson</i> . . .	9
Københavns kommunes bibliotekers placering i det danske bibliotekssystem. Ved <i>samme</i>	30
Bogvalget. Ved <i>samme</i>	35
Bibliotekernes publikum. Ved <i>Eva Kock Nielsen</i>	42
Børnebibliotekerne. Ved <i>Molly Hansen</i>	52
Afdelingen for særopgaver og Biblioteket-kommer. Opsøgende biblioteksbetjening i København. Redigeret af <i>Grete Reinhold Andersen, Charlotte Madsen og Lise Simon</i>	64
Hovedbiblioteket. Ved <i>Edel Juulsholt m. fl.</i>	79
Bibliotekerne i indre by. Ved <i>Brita Olsson</i>	87
Brønshøj	
Kredsbiblioteket. Ved <i>Erling Kehlet-Hansen</i>	94
Bispebjerg bibliotek. Ved <i>Elinor Mortensen</i>	102
Husum bibliotek. Ved <i>Erling Kehlet-Hansen</i>	107
Tingbjerg bibliotek. Ved <i>Else Vejebak</i>	113
Christianshavn	
Kredsbiblioteket. Ved <i>Grethe Rask Nielsen</i>	116
Biblioteket på Islands Brygge. Ved <i>Birte Marie Hovard</i>	126
Nørrebro	
Kredsbiblioteket. Ved <i>Karen Thuesen Sørensen</i>	129
Indre Nørrebro bibliotek. Ved <i>Peter Hyldekjær</i>	136
Ydre Nørrebro bibliotek. Ved <i>Karen Thuesen Sørensen</i>	138
Sundby. Ved <i>Edel Juulsholt</i>	
Kredsbiblioteket	142
Sundbyvester bibliotek	148
Sundbyøster bibliotek	149
Røde Mellemsvej bibliotek	150
Biblioteket på Philips Elektronik Industri A/S	151

Valby. Ved <i>Jytte Schmidt</i>	
Kredsbiblioteket	152
Vigerslev bibliotek	155
Vanløse	
Kredsbiblioteket. Ved <i>Ellen Ulrich</i>	157
Biblioteket på Vibevej. Ved <i>Edel Juelsholt</i>	164
Vesterbro	
Kredsbiblioteket. Ved <i>Eva Hein</i>	166
Frederiksholm bibliotek. Ved <i>Otto Thinggaard</i>	174
Østerbro. Ved <i>Lisette Lund</i>	
Kredsbiblioteket	178
Ydre Østerbro bibliotek	184
Bogbussen. Ved <i>Ellen Ulrich</i>	187
Tidstavle. Ved <i>Susanne Bøggild</i>	191
Statistik	198
<i>Københavns Stadsarkiv i 1984</i>	200
<i>Selskabet for Københavns Historie i 1984</i>	202

Anmeldelser:

<i>Steen Ousager: Foreningsliv i Storkøbenhavn – en arkivoversigt. (Birgit Løgstrup)</i>	203
<i>Danmarks Kirker, København 5. bd., St. Ansgars Kirke. (Jørgen Nybo Rasmussen)</i>	204
<i>Hans Erling Langkilde: Mellem byen og Bremerholm. (Allan Tønnesen)</i>	207
<i>Steffen Linvald: Paul Fischer – københavnerens maler. (P. A. Tvede)</i>	209
<i>Tove Clemmensen: Skæbner og interiører. Danske tegninger fra barok til klunketid. (Luise Skak-Nielsen)</i>	210
<i>Håndværkets Kulturhistorie bd. 3 og 4. (Søren Federspiel)</i>	212
<i>Jørgen Sestoft: En bygning på Østre Gasværk. (Anne Lise Thygesen)</i>	215

Københavns kommunes biblioteker 1885–1985

Forord

Da man den 7. november 1885 slog dørene op for publikum i de første biblioteker i København, var det resultatet af en hurtig sagsbehandling. Forslaget om oprettelse af biblioteker i de seks bydele, København dengang bestod af, blev rejst i borgerrepræsentationen den 11. november 1884, en udvalgsbetænkning blev vedtaget fire måneder senere, en overbestyrer blev ansat, og i løbet af otte måneder var der lejet og indrettet lokaler, ansat bestyrere, indkøbt og registreret startbogbestand.

Men beskedent var det, både hvad angår målsætning, lokaler, personale og litteraturtilbud. Den plads, der var til rådighed i alle seks biblioteker tilsammen, svarede stort set til det, det mindste af vore nu tyve biblioteker råder over. Ingen af de ansatte havde biblioteksarbejdet som hovedbeskæftigelse, og til byens dengang 280.000 indbyggere var der knap 13.000 bind. Alligevel udlåntes i det første år over 160.000 bind.

De følgende sider fortæller om det net af biblioteker og den variation af tilbud til byens borgere i alle aldre, der har udviklet sig af denne beskedne begyndelse. Udviklingen har langt fra været jævn. Den beskriver en kurve, som følger op- og nedgange i landets situation og byens økonomi. Det er en historie, som på godt og ondt er præget af storbyens vilkår, og ret beset har Københavns kommune aldrig i disse 100 år været velaflagt.

Biblioteket har desuagtet udviklet sig. Helt fra dette århundredes begyndelse har det københavnske biblioteksvæsen været med, og ofte i spidsen, når det gjaldt at tage nye opgaver op, nå ud til nye befolkningsgrupper eller tage nye metoder i brug for at forbedre publikumsbetjening eller arbejdsgange. Denne udvikling har kun kunnet ske takket være et professionelt dygtigt personale og en politisk forståelse.

En sådan udvikling afsluttes naturligvis ikke, biblioteksvirksomhed kan aldrig blive statisk. 100 års-dagen markerer derfor ikke en afrunding af en epoke. Den er en lejlighed til at standse op, se sig tilbage på

den vej, som er tilbagelagt, for derefter straks at tage nuet op og vende sig mod de mål, som ligger forude.

Vi ved, at meget vil ske i de kommende år. Nye medier trænger sig på til indlemmelse ved siden af bøgerne, nye metoder inden for katalogisering, informationsøgning og administration er skabt og vil meget snart være parat til ibrugtagning. Det vil komme til at præge også vore biblioteker og gøre dem endnu bedre.

Men målsætningen vil fortsat være den samme: At skaffe Københavns borgere i alle aldre den lettest mulige adgang til den litteratur og til de informationer, de har behov for. Og den grundlæggende idé skal også i fremtiden være, at i bibliotekernes tilbud til borgerne skal alle meninger og alle livsholdninger være repræsenteret, her skal man kunne orientere sig frit.

Bent Nebelong

Københavns kommunes biblioteker i 100 år

Grundlæggelsen af Københavns kommunes biblioteker er beskrevet indgående af vor første stadsbibliotekar Jens Aarsbo,¹ og der er derfor ingen grund til at medtage dette stof her. De 6 bydelsbiblioteker og deres videre historie gennem 100 år er beskrevet i de følgende kapitler i den bog, vi nu udgiver.

Dog kan der være grund til at se nærmere på den kritik af fremgangsmåden, Aarsbo giver udtryk for.² Han beklager den hast, hvormed man gik til værks, og den formålsformulering, der lå bag det bibliotekssystem, man skabte, et formål man havde dannet sig efter kendskabet til folkebibliotekerne i Paris og Berlin. Han var ikke ene om denne kritik. Allerede i bibliotekernes 2. leveår, 1886, skriver den unge Niels Neergaard, den senere statsminister, i tidsskriftet *Tilskueren* en indgående og velbegrunderet kritik af den måde, kommunen har grebet bibliotekssagen an på. Han finder bogvalget upartisk og rosværdigt, bortset fra at den socialdemokratiske litteratur slet ikke er repræsenteret, hvilket han kritiserer hårdt. Hans væsentligste anke er, at man har undervurderet behovet for læsesale med såvel håndbøger som aviser. I den forbindelse henviser han til de engelske storbyer, f. eks. Manchester, hvor man for længst har indrettet folkebiblioteker med et videre sigte end de københavnske. Aarsbo deler Neergaards beklagelse af dette forhold, og det samme må man gøre nu. Det gjorde man ikke, og det gjorde man heller ikke, men fantasien kan ikke lade være med at lege med den tanke, at meget i de københavnske bibliotekers historie havde set anderledes ud, hvis man i 1884 i stedet for at efterligne Berlin og Paris havde rettet blikket mod de engelske og amerikanske folkebiblioteker, hvis sigte allerede dengang var det, nutidens biblioteker beken-der sig til: fri adgang for alle til alle typer af litteratur.

Det gjorde man altså ikke, og resultatet blev, at Kjøbenhavns Kommunes Folkebiblioteker den 7. november 1885 slog dørene op, ikke for »folket«, men for »almuen«. Det står med al tydelighed i vort første reglement: »1. Kommunens Folkebiblioteker ere efter Øjemedet med

17

Hon. Selsk. Biblioth. Christiania

Jens Sorensens
 Fabrik- og Salg af Kjøkkensidstør og Lømpereværing.
 Porcelain, Glas & Elektricitet.
 38, Nørrebrogade 38.

5	1/2 Kasse med Bøger	1	20
5	1/2 Kasse med Bøger	2	20
2	1/2 Kasse med Bøger	1	10
2	1/2 Kasse med Bøger	1	10
1	1/2 Kasse med Bøger	1	10
6	1/2 Kasse med Bøger	1	10
1	1/2 Kasse med Bøger	1	10
2	1/2 Kasse med Bøger	2	20
2	1/2 Kasse med Bøger	2	20
			100

Oversat af
 den næstst. af
 1885 C. H. H.

Regning på udstyr til et bibliotek anno 1885: kulkasser, ildragere, spyttebakker, askebægre, karaffer og glas m. m.

deres Oprettelse bestemte for Ubemidlede og Folk i smaa Kaar, for hvem Bøgers Tilvejebringelse paa anden Maade er vanskelig«. Bibliotekerne var ikke gratis, der opkrævedes et kontingent på 15 øre om måneden, og det er typisk for holdningen til det klientel, man sigtede mod, at dette i borgerrepræsentationen blev forsvaret med, at et sådant beløb »ikke oversteg Prisen på to halve Baiere«.

Den første overbestyrer var arkivar dr. Oluf Nielsen. Hans embede var at forestå stadsarkivet, hans bijob at føre tilsyn med de 6 bydelsbiblioteker. Heller ikke bestyrerne af de enkelte biblioteker kunne koncentrere sig om biblioteksarbejdet, der også for dem kun var et bijob. Dog fandt overbestyreren det nyttigt, at bestyrerne havde bopæl sammen med deres biblioteker, da de så nemt kunne gå ind og arbejde i biblioteket uden for det fastsatte timetal! På disse betingelser kan det ikke undre eftertiden, at biblioteksbenyttelsen efter de første 5 års konstante vækst stagnerede.

Oluf Nielsen døde i 1896 og blev i 1897 efterfulgt af dr. phil. Valdemar Vedel. Det var dennes første opgave at gøre status og udarbejde betænkning over behovet for øgede tilskud. Noget mere fik man, men kommunens økonomi tillod ikke meget, og arbejdet fortsatte efter de samme retningslinier. På denne tid begynder der dog en offentlig

diskussion af bibliotekssagen, som følger ideerne fra Niels Neergaards artikel op. Biblioteksbestyrelsen tager spørgsmålet om et centralbibliotek op i 1903, men når ikke til en løsning. I 1907 indtræder overbibliotekar ved Det kgl. Bibliotek H. O. Lange i biblioteksbestyrelsen. Allerede i januar 1908 offentliggør han i Tilskueren en artikel »Vore biblioteksforhold«, hvori han fremsætter et forslag til total reorganisering af de københavnske biblioteker.³ Denne artikel blev ikke uden effekt. I løbet af 3 år næsten fordobledes kommunens udgifter til biblioteksvæsenet.

Samtidig sker der noget andet, som nok også kan tilskrives H. O. Lange, selv om dette ikke står antegnet noget steds. I 1909 indrettedes på Nørrebro en særskilt læsesal i forbindelse med arbejdsanvisningen i Møllegade. Til at forestå denne ansattes assistent ved Det kongelige bibliotek Jens Aarsbo, 31 år gammel, og allerede fra 1. januar 1910 blev han samtidig bestyrer af Griffenfeldsgades bibliotek. Han blev den første heltidsbeskæftigede medarbejder i institutionen. Dette er værd at understrege: Københavns kommunes folkebiblioteker eksisterede i sine 25 første år kun på deltidsbeskæftiget personale. Jens Aarsbo havde som faglig baggrund 4 års arbejde på Det kongelige bibliotek. Efter 2 års ansættelse ved kommunens biblioteker blev han konstitueret som overbestyrer 1. april 1911, i 1912 fastansat som sådan, fra 1914 med titel af stadsbibliotekar. Han døde i 1944, ledede således – med fast hånd – vort biblioteksvæsen i 33 år, og ikke alene ledede, men genskabte det.

Reformerne lod ikke vente på sig. Allerede i 1909 indførtes de åbne hylders princip i Griffenfeldsgade, dvs. lånerne fik selv adgang til reolerne og kunne vælge frit. Kort efter indførtes forsøgsvis samme sted den reform, at man kunne låne 2 bind ad gangen, forudsat at det ene var en faglitterær bog. Blikket er nu definitivt vendt vest på, det er de engelske og amerikanske biblioteker man henter inspiration i. Aarsbo har besøgt bibliotekerne i Islington og Croydon, og han har i Oslo gjort sig bekendt med amerikanske arbejdsmetoder for det interne arbejde, dvs. bogbestandens registrering og katalogisering.

I august 1911 vedtager biblioteksbestyrelsen, at Jens Aarsbo skal udarbejde forslag til en nyordning, i maj 1912 vedtager man i bestyrelsen hans forslag om 1) antagelse af lærlinge til de underordnede poster, 2) indførelse af fælleskatalog, 3) opnåelse af større rabat hos Dansk Bog-

Udlånet i Griffenfeldsgade på Nørrebro 1915. Man havde allerede da fået åbne hylder, og at der også er tænkt på de helt unge ses af reolen i baggrunden med »Ungdomsbøger«.

handlerforening, 4) antagelse af en bogbinder til reparationsarbejder, 5) indrettelse af et fælleskontor, 6) leje af bibliotekslokaler uden bestyrerbolig. I oktober 1912 vedtager man at søge borgerrepræsentationens samtykke til afskaffelse af kontingent, og man vedtager at ansætte drenge til bogopsætning og lignende (der står udtrykkelig *drenge*).

Fra 1. april 1913 gælder det nye reglement – almuebiblioteket er afskaffet, folkebiblioteket er skabt i dets sted. Man henvendte sig nu til alle voksne uden forbehold, og alle kunne låne 2 bøger. Lånerkontingentet var afskaffet, det eneste der var tilbage, var en 10-øre for selve lånerkortet. Begyndelsen til et hovedbibliotek var skabt med en samling på 2.000 bind, foreløbig placeret i biblioteket i Griffenfeldsgade, og adgangen til bibliotekerne lettedes ved en væsentlig udvidelse af åbningstiden.

Problemet var derefter bedre, større lokaler, og i særdeleshed at få

skabt et egentligt hovedbibliotek, og man satte nu sin lid til rekonstruktionen af St. Nikolaj kirkebygning. Denne sag er beskrevet i afsnittet om hovedbibliotekets historie. Der er dog en væsentlig detalje, som mere hører til i dette afsnit, idet den belyser statens forhold til Københavns kommunes bestræbelser for at skabe et tidssvarende biblioteksvæsen.

I september 1917 ytrede Ernæringsrådet ønske om at flytte ind i Nikolaj, når bygningen blev færdig, fordi den stærkt forværrede forplejningssituation i dette det fjerde krigsår bevirkede, at rådet behøvede mere plads. Forslaget afvistes af kommunen, og borgerrepræsentationen bevilgede det nødvendige beløb til indretning af kredsbibliotek for indre by i nordre sideskib. Den 15. november, 4 dage efter den højtidelige indvielse af Nikolaj Huus, som man havde valgt at kalde bygningen, skriver Aarsbo et harmdirrende brev til borgmester Ernst Kaper, hvor han protesterer mod, at staten nu med fornyet styrke kræver plads til Ernæringsrådet i bygningen. Situationen var fortvivlet, indretningen var i fuld gang, lokalerne i Store Kongensgade var opsagt pr. 15. januar 1918. Hvorfor kunne staten ikke finde lokaler andetsteds? »Men Statens Forhold til vore Biblioteker er jo i forvejen meget slet. Skønt Kommunens Biblioteker er Landets største Almenbibliotek, der i indeværende Aar tilsammen udlaaner ca. 850.000 Bind Bøger, deraf over 200.000 Bind Faglitteratur, modtager de ikke en Øre i Støtte fra Staten. I Forhold til den Pengeunderstøttelse, Staten aarlig yder Folkebibliotekerne rundt i Landet, skulle Københavns Folkebiblioteker iaar have et Statsbidrag af 120.000 Kr., men de faar som sagt intet . . .«. Her anslås et tema, som skal bearbejdes særskilt i et senere afsnit. Sagen behandledes i flere møder i borgerrepræsentationen, og dens udfald blev, at man føjede staten og lod Ernæringsrådet flytte ind. Resultatet: Kredsbiblioteket for indre by og hovedbiblioteket forenedes først ved indflytningen på Kultorvet i 1957, og børnene i den indre by fik også først deres eget bibliotek i dette år.

Men hovedbiblioteket i Nikolaj stod komplet i efteråret 1921, og i mellemtiden var resten af Aarsbos nyordningsplaner realiseret. I konsekvens heraf ændredes institutionens navn i 1917 til *Københavns kommunebiblioteker*. Bibliotekssystemet var centraliseret, med fælles indkøb, fælles kataloger, heltidspersonale og afdelingerne ude i byen opdelt i kredsbiblioteker og filialer. Rådhusbiblioteket, som var opret-

Rådhusbiblioteket indgår i rådhusets repræsentationslokaler. Fra bibliotekarens oprindelige arbejdsplads midt i billedet – karnappen ud mod rådhuspladsen – går en trappe op til det omløbende egetræsgalleri med reoler. F. Hendriksen fot.

tet 1896 med den opgave at være »til Brug for Kommunalbestyrelsens Medlemmer og Kommunens Tjenestemænd samt til Nytte for disse og Byens Borgere ved Studiet af Hovedstadens Historie«, blev i 1922 lagt under biblioteksvæsenets bestyrelse med stadsbibliotekaren som chef.

Et vigtigt led i centraliseringen var katalogsystemet. Et meget enkelt fælles system var indført i 1907. I 1913 nedsatte Statens Bibliotekstilsyn et udvalg til udarbejdelse af et fælles ordningssystem for landets folkebiblioteker. København var repræsenteret i dette udvalg, og da en dansk decimalklassedeling var udarbejdet i 1914, tog vi som det første bibliotek dette system for bøgerne opstilling i brug. Endvidere moderniserede man udlånsregistreringen.

De følgende år var fattige år for kommunen. Den eneste lysning var, at der efter Biblioteksloven af 1920 nu også gaves statstilskud til

Omkring 1925 foregik transporten af bøger mellem bibliotekerne med denne varevogn. Bibliotekernes årsberetning 1918–25.

Københavns biblioteksvæsen. Regnskabet for 1920–21 viser et driftstilskud fra staten på 75.000 kr., svarende til ca. 13% af de samlede udgifter. Dette finder man dog beskedent sammenlignet med, hvad andre kommuner modtager. Den økonomiske situation er så vanskelig, at Aarsbo i november 1921 i en i biblioteksbestyrelsens navn forfattet lang redegørelse endog nævner, at man har overvejet den udvej at standse udlånet af skønlitteratur. Dette har man dog opgivet. Men skorter det på penge, så er der dog ikke mangel på læselystne. I de 15 år fra 1910 til 1925 stiger udlånet fra 377.000 til 1.800.000, dvs. det næsten femdobles. Til sammenligning kan det konstateres, at udlånet over de næste 60 år stiger til det firdobbelte af tallet i 1925. Dette illustrerer gennembrudstiden for det københavnske biblioteksvæsen bedre end alt andet. Nutidslæsere bør erindre, at man indtil 1930 kun udlånte bøger til voksne.

Trods krisetiden arbejdedes der fortsat på yderligere forbedringer. Tanken om patientbiblioteker på de kommunale sygehuse fremførtes, men blev henvist til bedre tider, tanken om at give børnene adgang til udlån og ikke blot særskilte læsestuer opstod og realiseredes i 1930. Her var København, samtidig med Vejle, igen først fremme.

Lokalespørgsmålet var stadig i fokus. Målet var særskilte biblioteksbygninger, ikke lejemål, og biblioteksbestyrelsen lagde planer om en byggefond, men fik afslag. I 1926 forelå forslaget om at indrette bibliotek for Vesterbro ovenpå den planlagte badeanstalt i Lyrskovgade. Ved den lejlighed deltog borgmester Hedebol i et biblioteksbestyrelsesmøde, og han gjorde rede for, at den økonomiske situation ikke tillod at bygge særlige biblioteksbygninger. Som en eftertanke kan man tilføje, at det gjorde han så grundigt, at det først blev med indvielsen af børnebiblioteksbygningen i Valby i 1985, at Københavns kommunes biblioteker fik bolig i et hus, institutionen selv har bygget.

Dog tog man midt i 30'erne alligevel fat på et stortilet byggeprojekt – et nyt hovedbibliotek på vandværkets filtergrund ved Gl. Kongevej. Men da planerne var så langt, at byggeriet skulle i gang, var der krig og besættelse og materialemangel. Byggeriet blev udsat, og blev aldrig realiseret. For anden gang kom en verdenskrig i vejen for vort hovedbibliotek.

Besættelsestiden blev på anden måde til en markant periode i bibliotekshistorien. I de første krigsår steg udlånet som aldrig før, fra 2,8 mill. i 1938–39 til 4 mill. i 1941–42. Dette voldsomme pres i en periode, hvor en økonomisk opfølgning var umulig, medførte restriktioner af forskellig art, og udlånet faldt for først at nå op over dette niveau igen i 1956–57. Jens Aarsbo nåede at se denne kulmination på sit livsværk. Han døde i 1944, og en epoke sluttede med ham.

Da Carl Thomsen overtog posten som stadsbibliotekar den 1. december 1944, forestod der et stort og vanskeligt arbejde med at genvinde, hvad der var gået tabt i krigsårene. Alle lokaleplaner var blevet skudt til side, bogbestanden var nedslidt, udlånet underlagt restriktioner. Samtidig var tanken om andre aktivitetsformer groet frem og ventede på at blive realiseret. Men Carl Thomsen var valgt med rette. Hans tidligere indsats som biblioteksorganisator, først i Esbjerg og siden i Århus, gav løfte om, at han var den, som kunne forestå dette store arbejde, og det kom til at holde stik. I den første periode, op til 1950, mærkedes det vel ikke så meget ude i byen. Byggesager var der ikke økonomi til, man måtte klare det daglige arbejde inden for de rammer, der var. Heldigvis, må man sige, var udlånet beskedent i forhold

til kulminationen med de 4 mill. i 1941-42, for, som der står i beretningen for 1943-44: »Iøvrigt kommer Tilbagegangen ikke overraskende for Biblioteksfolk, idet man har været klar over, at en Stigning til så uanede Højder i Løbet af saa kort Tid var naturstridig og umuligt kunde holde sig«.

Formuleringen synes at indebære, at bibliotekerne nu var nået dertil, at de var at betragte som et led i naturens orden. Vi var altså nu kommet meget langt frem i forhold til udgangspunktet knap 60 år tidligere. Dette, at bibliotekerne hørte til som et led blandt mange andre i samfundets opbygning, og at de havde berøringsflader med byens andre institutioner, kulturelle og sociale, blev ledemotivet i efterkrigsårene og manifesterede sig i en række nyskabelser.

Det begyndte med oprettelsen af en særlig studiekredssamling i 1945. Det førte i 1947 til oprettelsen af Afdelingen for Særopgaver og i 1948 til påbegyndelsen af reorganiseringen af skolebibliotekerne, stadfæstet ved oprettelsen 1. april 1949 af institutionen Københavns kommunes børnebiblioteker. På grund af bibliotekslovens statstilskudsregler splittedes institutionen i perioden 1949-1965 i to institutioner: Københavns kommunebiblioteker og Københavns kommunes børnebiblioteker, begge med stadsbibliotekaren som chef.

Andre beslægtede opgaver voksede frem af det daglige arbejde i afdelingerne uden at manifestere sig i formelle vedtagelser. Det gælder påbegyndelsen af udbringning af bøger til dem, som var afskåret fra selv at komme til bibliotekerne, det gælder indsatsen for, at alle skoleklasser skulle aflægge besøg først i børnebiblioteket og på et senere trin i voksenbiblioteket for at blive orienteret om de tilbud, biblioteket gav. Det gælder også det stigende antal boglister, som biblioteksvæsenet selv fremstillede om aktuelle emner. Denne virksomhed var typisk for netop denne periode, hvor Dansk bibliografisk kontor, senere Bibliotekscentralen, var under opbygning. Hovedparten af de boglister og litteraturvejledninger, som bibliotekerne anvender, blev efterhånden overtaget af Bibliotekscentralen og udgivet for alle landets biblioteker, med københavnske bibliotekarer som meget anvendte medarbejdere. En anden metode i bestræbelserne for at gøre borgerne bekendt med, hvad bibliotekerne kunne yde, var møder for lånerne om aftenen. Emnet kunne være almindelig orientering om biblioteket eller et foredrag om et emne eller en forfatter. Specielt

bibliotekerne på Nørrebro og Vesterbro markerede sig på dette felt i slutningen af 1940-erne.

Endelig udskiltes betjeningen af de unge i bibliotekernes voksenafdelinger som et speciale. Typisk for perioden begyndte det i det stille, uden vedtagelser og bevillinger. Inspirationen kom fra børnebiblioteksinspektør Helga Møllerup, som på biblioteksskolen talte indtrængende til de studerende om behovet for, at de unge fik den tilstrækkelige vejledning, så de ikke gik vild i overgangen fra børnebibliotekets kendte og overskuelige indretning til voksenafdelingens mere komplicerede tilbud. Et par bibliotekarer fik tilladelse til at gøre tjeneste i et børnebibliotek i et år for at få den fornødne baggrund for at virke som ungdomsbibliotekarer. Ved fødselsdagssammenkomsten i november 1947 var Biblioteksarbejde blandt unge emnet for aftenens foredrag, og i vinteren 1949–50 mødtes 16 bibliotekarer i en studiekreds: Hvad kan vi gøre for lånere mellem 14 og 18 år? Bestræbelserne kom til at gå ud på, at der i hvert bibliotek skulle være en bibliotekar i afdelingen for voksne, som særlig tog sig af de unge, herunder plejen af den særlige ungdomsreol, biblioteksorientering for afgangsklasserne og samarbejdet med de lokale ungdomsforeninger og -klubber. København var på det tidspunkt godt forsynet med ungdomsklubber for de 14–18-årige, derfor kom det ikke på tale at indrette bibliotekerne på at drive egentlig klubvirksomhed. Efterhånden udskiltes bogvalget til ungdomsreolerne fra bogvalget til voksne, og man udgav sin egen ungdomskatalog: Bøger til fritiden, som kom i første udgave i 1953. Katalogen sigtede specielt på de yngste unge, på overgangen fra børnebibliotek til voksenbibliotek. Alt dette kan lyde meget selvfølgeligt og banalt nu, men det var det ikke i 1940-erne og 1950-erne. Dette blev også et af de områder, hvor København kom til at danne forbillede for andre danske biblioteker, og da opbygningen i 1957 kulminerede i indretningen af en særskilt ungdomsafdeling i det nye hovedbibliotek, blev den også et mønster for andre biblioteker. Ungdomsbibliotekarerne føjede et nyt aspekt til det udadvendte biblioteksarbejde ved ikke alene at invitere forskellige grupper til biblioteket, men også at gå ud i ungdomsklubber og lignende, for at træffe de unge dér, hvor de plejede at mødes.

Endnu et udtryk for ønsket om at demokratisere biblioteksbenyttelsen var det udlånsreglement, som trådte i kraft 1. april 1948, hvor de

sidste betalinger forsvandt: 10-øren for fornyelse af lånerkort og forpligtelsen til at købe et katalog ved indmeldelsen. For personalet i bibliotekerne kom denne periode til at markere afslutningen på en meget langvarig utilfredshed. Med virkning fra 1946 blev de tjenestemænd, som havde afgangseksamen fra Statens Biblioteksskole, men ansættelse som assistenter, endelig omnormeret til en for dem særlig skabt lønklasse 6c med stillingsbetegnelse assisterende bibliotekar, mens souschefer og filialledere normeredes i lønklasse 6a som bibliotekarer. Med den reviderede bibliotekslov af 27. maj 1950 blev de økonomiske vilkår bedret, statstilskuddet steg det første år med i alt godt 350.000 kr. Også kommunens andel i budgettet øgedes, og det gav sig udslag i, at der endelig kom gang i lokaleforbedringerne igen.

De sidste 10 år af Carl Thomsens embedsperiode præges af lokalesager og hermed også udbygningen af børnebibliotekerne. Udbygningen⁴ omfattede oprettelsen af 3 nye distriktsbiblioteker, Sundbyvester, Vigerslev og Sundbyøster, og nye lokaler til 9 andre, samt i alt 9 nye børnebiblioteker – og dette til trods for, at vor hidtil største lokalesag, hovedbibliotekets flytning til Kultorvet med inkorporering af distriktsbibliotekerne i indre by og diverse kontorer uden for Nikolaj, skulle gennemføres samtidig.

I 1944 var der et hovedbibliotek, som kun rummede den mere specielle del af bogbestanden, og 17 distriktsbiblioteker, hvoraf 4 havde børnebibliotek. I 1962, da Carl Thomsen fratrådte den 31. oktober, var der et hovedbibliotek med fuld betjening på alle niveauer af både voksne og børn, og desuden 18 distriktsbiblioteker, hvoraf de 15 havde børnebibliotek, kun Islands Brygge, Sundby og Grøndalsvænge manglede. Kun 5 distriktsbiblioteker forblev uændrede i de 18 år: de 3 forannævnte og Brønshøj og Vesterbro.

Bogbestanden var blevet betydelig større, i alt 735.000 bind mod 475.000 i 1944. Men udlånet var endnu ikke fulgt med. Det nåede i 1955–56 op på samme niveau som i 1941–42, steg året efter til 4,1 mill., men faldt derefter igen. Et udtryk for, at man følte, at bogbestand og personale nu kunne magte mere, var det, at man i 1950–51 indledte samarbejde med Frederiksberg og Gentofte og forsigtigt tog hul på den frie låneret, som skulle komme 15 år senere, idet man gav disse kommuners borgere ret til – efter ansøgning – at få lånerkort i nabokommunen. Biblioteksteknikkens fremrykning manifesterede sig

også, idet man i 1958 indførte fotografisk udlånsnotering i hovedbiblioteket og de følgende år i distriktsbibliotekerne. Man tog også fat på forenkling af arbejdsprocesserne, indførte fødselsdato som lånernummer, hvorved alfabetisk lånerfortegnelse sparedes, og forenkledede administrationen af bogbestanden.

Trods det havde personalet nok at bestille, idet man konstaterede, at lånernes forespørgsler var både kvantitativt og kvalitativt stigende og stillede store krav til bibliotekarernes kunnen. I distriktsbibliotekerne opstod et behov for også at kunne tilbyde litteratur på fremmede sprog, specielt engelsk. Man engagerede sig også i stigende grad i udadventt arbejde. Den kulturpolitiske debat i disse år tillagde bibliotekerne en væsentlig rolle i alle aspekter af lokalsamfundets kulturelle liv, og bibliotekernes personale gik med entusiasme i gang med disse nye opgaver. Beskrivelsen i årsberetningen af dette er nu særdeles omfattende og dækker hovedbiblioteket, distriktsbibliotekernes arrangementer for voksne og ungdomsbibliotekarernes særlige initiativer. Børnebibliotekernes hævdevundne eventyrtimer suppleredes også af andre arrangementer, således i 1956 af en stort anlagt børnebogsuge. Carl Thomsen kunne således trække sig tilbage efter 18 års indsats, i tryk forvisning om, at han ikke efterlod de københavnske biblioteker i den stand, hvori han havde forefundet dem. Sin forgængers grundlæggende indsats kunne han ikke gøre efter, men det, der var bygget til på fundamentet, tålte at blive set. Specielt vil eftertiden huske ham for den utraditionelle idé han fik til løsning af hovedbibliotekets lokalproblem, og den konsekvens, hvormed han realiserede ideen, men det er, som det ses af det foregående, kun en brik, omend den mest synlige, i et stort mønster.

Carl Thomsens efterfølger, Frode Jensen, kom til stadsbibliotekarposten med et grundigt kendskab til institutionen efter 39 års ansættelse, heraf 6 som vicedstadsbibliotekar. Han havde endvidere gennem sin deltagelse i Københavns Kommunalforenings og Danmarks Biblioteksforenings bestyrelsesarbejde nære relationer både til de øvrige kommunale institutioner og til biblioteksvæsenets forskellige forgreninger.

Det var en opgangstid, der var fuld beskæftigelse, de offentlige

penge sad lidt løsere, og biblioteksverdenen var optaget af store fremtidsplaner. Specielt mærkedes i 1960-erne i København på forskellig måde den store udbygning af kommunerne i Københavns amt og udflytningen dertil fra vor kommune. En af de mange følgevirkninger heraf blev den meget store vækst og byggevirksomhed i disse kommuners biblioteksvæsen.

Mærkepælen i 1960-erne var revisionen af biblioteksloven med ikrafttræden 1. april 1965. Den kom til at gribe ind i Københavns biblioteksvæsen på en række områder. For det første ændredes bestemmelserne om skolebibliotekerne, og i konsekvens heraf ophævedes institutionen Københavns kommunes børnebiblioteker. Afdelingerne for voksne og børnebibliotekerne integreredes igen til én institution, nu med navnet Københavns kommunes biblioteker. Skolebibliotekerne blev en afdeling under skolevæsenet, men fortsat med budget- og bogvalgssamarbejde med kommunebibliotekerne, og fortsat med lokale for den centrale administration i hovedbiblioteksbygningen. Dernæst forhøjedes refusionsprocenterne. Det betød for København, at statsrefusionen steg fra 2,5 mill. i 1964-65 til 4,6 mill. i 1965-66. I erkendelse af, at Københavns biblioteker uden at få centralbibliotekstilskud altid har bidraget til lånevirkomheden på landsplan på linie med centralbibliotekerne, tildeles der København et dyrtidsreguleret særtilskud på 100.000 kr.

En særlig paragraf i loven tilsagde en årlig bevilling til samarbejdet mellem bibliotekerne i Københavns amt, Frederiksberg kommune og Københavns kommune, og Københavns kommunes biblioteker gik helhjertet ind i dette samarbejde omkring nye serviceformer, fælles katalogudgivelser og fælles udvalgs- og mødevirkomhed. Et vigtigt element i vort samspil med omegnens biblioteker blev den frie låneret, som loven fastsatte og som førte til, at København fik mange udenbys lånere. Sidst, men ikke mindst vigtigt, var det, at bibliotekslovens formålparagraf var ændret. I aktiviteterne nævnes nu foruden kundskab og oplysning også kulturel aktivitet, og som tilskudsberettigede indkøb ikke blot bøger men også »andet egnet materiale«. Den første bestemmelse ændrede ikke noget i København, her havde man som tidligere nævnt allerede i næsten 20 år beskæftiget sig med arrangementer af forskellig art. Men »andet egnet materiale« havde man ikke ovovet sig ud i. Det var på det tidspunkt først og fremmest grammofonplader til

aflytning og/eller udlån, man tænkte på. Nu begyndte også i København en planlægning på dette område.

De mange ændringer i loven krævede en ny vedtægt og et nyt reglement. Vedtægten vedtoges af borgerrepræsentationen den 24. juni 1965, og reglementet trådte i kraft den 1. oktober 1965. Dette reglement blev på mange måder et forbillede for andre bibliotekers, idet det brød radikalt med tidligere tiders forsigtighed og forbehold: alle, som bor i landet kan låne, alle kan uanset alder låne efter ønske og behov i børnebibliotek og voksenbibliotek, og der er ingen øverste grænse for antallet lånte bøger. Specielt bestemmelsen om, at der ingen som helst aldersgrænse var for børnenes biblioteksbenyttelse, vakte sensation, endog ud over landets grænser. Kolleger i vore sydlige nabolande forfærdedes over denne letsindighed, men det konstateredes hurtigt, at københavnske børn og unge såvel som deres forældre fandt sig til rette, og at denne bestemmelse, som sparede en masse arbejde i udlånsregistreringen, ikke på nogen måde førte til misbrug. Foranstaltningen må ses som et vigtigt resultat af det ungdomsbibliotekararbejde, der var begyndt 20 år før.

Bestemmelsen om det frie antal lånte bøger kunne ikke være truffet, hvis bogbestanden ikke, som tidligere nævnt, i de foregående 3 år var blevet væsentlig forstærket. Denne mulighed for større og bredere indkøb kombineret med den i det hele taget mere åbne bibliotekspolitik førte til nedsættelse af et udvalg, som skulle formulere en ny målsætning for bogvalget. Denne forelå endeligt udformet i 1967, og den betegnede det endelige brud med den hidtidige budgettering af bogkontoen, hvor udgiften sattes i relation til udlånstallet. Den epokegørende nye tankegang var, at anskaffelserne skulle sættes i relation til bogmarkedets tilbud. Man kan sige, at man gik fra konstateringen af, hvad folk havde læst, til forudskikkelsen af, hvad folk måtte ønske at have adgang til af alt det nye, der tilbød sig. Denne nye politik blev understøttet af endnu en væsentlig forøgelse af bogkontoen i årene 1967-68 til 1969-70.

Grammofonpladeaflytningen tog man fat på at forberede i 1967-68 og i 1969-70 kunne man åbne for lyttemuligheder i hovedbiblioteket og i fire distriktsbiblioteker: Christianshavn, Nørrebro, Vanløse og Vesterbro. Det blev mest den yngre del af publikum som benyttede sig af muligheden for at lytte til ungdommens egen musik. Det publikum,

som dyrkede den klassiske musik ville nok have foretrukket at låne pladerne hjem, men den store investering, som opbygningen af pladeudlån krævede, kom ikke på tale på det tidspunkt – og, viste det sig – heller ikke senere. Indretningen af lyttemuligheder krævede lokaleændringer i de fem biblioteker, i hovedbiblioteket måtte det lokale, der var indrettet til arrangementer for publikum inddrages.

Selv om der var sket meget på lokalefronten i 1950-erne, var der dog stadig distriktsbiblioteker, som trængte til lokaleforbedringer, og dem blev der også plads til i budgetterne i denne periode. I årene 1964–73 åbnedes nyt bibliotek i Tingbjerg og – i forbindelse med Urbanplanen – i Sundby, biblioteket på Islands Brygge fik nye lokaler, Christianshavns bibliotek ændredes og Østerbro udvidedes to gange. Til gengæld nedlagdes filialen på Vibevej. Bogbussen var en nyskabelse. Denne betjeningsform havde længe været kendt i landdistrikter. At sætte den ind i en storby til betjening af bydele, hvor befolkningen havde for langt til nærmeste distriktsbibliotek – det vil efter den københavnske standard sige over 1 km – var et eksperiment, men det lykkedes.

Mens nettet af biblioteker således øgedes, mindskedes servicen noget på anden måde, idet åbningstiderne ændredes. Fra 1. maj 1964 lukkes alle distriktsbibliotekernes læsesale samtidig med udlånet alle hverdage, og søndagsåbningen ophører ligeledes. Herefter har kun hovedbibliotekets læsesal åbent til kl. 22 på hverdage og kl. 14–20 på søndage. Denne begrænsning motiveres med, at der nu er meget få besøgende på læsesalen i disse ydertimer, og man tilskriver det bedrede boligforhold. Til gengæld gennemføres det i 1972–73, at børnebibliotekerne alle steder holder åbent lige så længe som afdelingen for voksne.

Man kunne forvente, at forbedringerne af bogbestanden ville fremkalde en hastig stigning i udlånet. Stigningen kom også, men først i 1970–71, hvor man igen passerede rekordudlånet fra 1941–42 og nåede op på 4,4 mill. Men der var sket en betragtelig mindskning af befolkningstallet i mellemtiden, så mens man under krigen havde et udlån på godt 5 bind pr. indbygger pr. år, er det i 1970–71 blevet til 7 bind. Og der er sket væsentlige ændringer i afdelingernes indbyrdes forhold: børnebibliotekerne står nu for en femtedel af det samlede udlån mod knapt en tyvendedel under krigen. Hovedbiblioteket står for

godt en femtedel af det samlede voksne udlån, mens de tre afdelinger i indre by dengang stod for ca. en ottendedel, og afdelingen for sær-opgaver har øget sin andel fra godt 2% til 8%. Udlånet i distriktsbibliotekernes afdelinger for voksne er faldet med 25%.

Fra dette foreløbige rekordår stiger udlånet imidlertid fortsat de næste 5 år, indtil det kulminerer i 1975-76 med 6,7 mill., eller 12,1 bind pr. indbygger. I disse år høstes altså udbyttet af det, der investeredes i 1960-erne. Igen ser vi, at det er udlånet til voksne i distriktsbibliotekerne, som stiger forholdsvis mindst. Disse afdelinger tegner sig for 50% af udlånet, mod 54% 5 år før, mens børnebibliotekernes andel er steget fra 20% til 25% og hovedbiblioteket og afdelingen for særopgaver uforandret dækker henholdsvis 18% og 8%.

Denne vækst stillede store krav til personalet, og vanskelighederne øgedes af, at kvalificeret bibliotekspersonale var stærkt efterspurgt, ikke mindst i de ekspanderende nabokommuner, hvortil en del af Københavns befolkning var flyttet, inclusive en del af de københavnske bibliotekers personale. Der foretoges i 1960-erne i København en intensiv uddannelse af biblioteksassistenter og kontorassistenter, men det var en håbløs opgave. Flertallet forsvandt, så snart de var færdiguddannede, enten til nabokommunerne eller til det private erhvervs-liv. Der var også mangel på uddannede bibliotekarer, og ofte stod poster ubesatte i lang tid. En sådan situation påkalder sig den løsning, som hedder rationalisering, og alle arbejdsprocesser blev taget op til vurdering. Her skal kun nævnes det mest originale projekt, som blev udtænkt af kontorchef Sven Borch og siden taget op også af andre biblioteker: Sygesikringskortet brugt som lånerkort, en løsning, som sparede meget kontorarbejde.

Frode Jensen kunne, da han tog afsked med sit livs arbejdsplads den 31. januar 1974, se med tilfredshed på alt det, der var vokset op i hans embedsperiode og det, der var sat i gang og på vej til at blive fuldført. Det havde vel været den periode i vore bibliotekers historie, hvor det var lettest at komme igennem med udbygning, men at det var en afsluttet periode, vidste man, for allerede på budgettet for 1973-74 havde det været nødvendigt at foretage visse besparelser. Blandt andet var kontoen for arrangementer ramt. Oliekrisens kulde havde givet sig til kende.

Da Brita Olsson den 1. februar 1974 tiltrådte som stadsbibliotekar, efter 34 års tjeneste i institutionen, heraf de sidste 10 år som vicedadsbibliotekar, var vanskelighederne således begyndt på det økonomiske område, mens den faglige udvikling fortsat var betragtelig.

I den danske biblioteksverden havde man længe arbejdet på en nyordning af katalogiseringen. Målet var et fælles, edb-styret katalogsystem for hele landet, det såkaldte FAUST-projekt, men løsningen lod vente på sig, og i København var man blevet utålmodige. Den voksende tilvækst af nye titler gjorde de gammeldags kartoteker besværlige at arbejde med. At fremstille, sortere og nedstikke i alt en halv million kort årlig i afdelingernes kartoteker krævede en stor arbejdsindsats, og kartotekerne måtte ustandselig udvides. Man havde derfor længe arbejdet med en lokal løsning, som senere ville kunne indpasses i det landsdækkende system. Man forestillede sig kataloger i bog- og hefteform, som løbende ajourførtes. Men oliekrisen og den deraf følgende voldsomme stigning i papirpriserne gjorde denne løsning alt for dyr, og man måtte satse på mikrofiches i stedet. Der var uenighed i personalet om denne løsning, men tilhængerne af den nye teknik overbeviste flertallet, og fra 1. april 1974 gik man over til mikrofichekatalogen – kaldet PRÆFAUST. Det var typisk for optimismen dengang, at den første aftale med Bibliotekscentralen indeholdt en klausul om, at senest 3 år efter skulle København være tilsluttet det landsdækkende system. Der kom imidlertid til at gå 10 år, før Biblioteksdata kunne begynde at tilbyde alle landets biblioteker at tilslutte sig de første faser i systemet. Det kom til at betyde, at det nye københavnske katalogsystem i begyndelsen var mangelfuldt, og at de nye katalogprojekter derfor afvistes af mange. Men systemet forbedredes løbende, og man kan om dette projekt sige, at Københavns kommunes biblioteker både i arbejdskraft og økonomi har bidraget overordentlig meget til, at man nu er nået dertil, hvor man er, i udviklingen af et fælles edb-katalogsystem.

Optimismen gjorde sig også gældende, da kulturministeren i 1976 nedsatte en bibliotekskommission. I dette kommissionsarbejdes første faser drøftede man en meget interessant nyskabelse af fundamental betydning for København. Man forestillede sig amternes centralbiblioteker afløst af nogle få, meget store regionsbiblioteker, og man forestillede sig regionsbiblioteket for Sjælland placeret i København.

Denne idé blev dog ret hurtigt taget af bordet igen. Den afløstes af et forslag om øget statstilskud til Københavns biblioteksvæsen, men også dette forslag gled ud i sidste runde. Perioden fra 1974 til 1985 er i det hele taget præget af økonomiske vanskeligheder – men samtidig paradoksalt nok præget af lokaleforbedringer og serviceudbygning på væsentlige områder.

De negative forholdsregler begyndte som før nævnt 1973–74 med beskæring af kontoen for lånerarrangementer. Da budgettet for 1976 skulle holdes på uændret niveau uanset prisstigningerne, måtte man afskaffe aflytningen af grammofonplader i de fire distriktsbiblioteker. Denne service kom altså kun til at vare i 7 år. Endvidere måtte man begrænse åbningstiden, således at alle afdelinger lukkede kl. 19 mandag til fredag og kl. 14 lørdag. Hovedbibliotekets læsesal holdtes endvidere lukket søndag.

Budget 1977 betød et endnu hårdere slag, idet to distriktsbiblioteker krævedes lukket. Man foreslog Sundbyøster og Christianshavn som de to biblioteker, hvorfra der var kortest afstand til et andet bibliotek. I Sundbyerne var der, efter at kredsbiblioteket i 1974 var flyttet, kun 800 meter herfra til filialen. Disse forslag vakte meget stor harme, såvel hos befolkningen i områderne, som i faglige kredse, og diskussionerne rasede. Resultatet blev, at borgerrepræsentationen vedtog at lukke Sundbyøster, men bevarede Christianshavn med nedsat åbningstid. De begivenheder, som dette medførte, er beskrevet i afsnittet om de to biblioteker.

I 1978 kunne man til lånernes store tilfredshed delvis retablere de tidligere åbningstider. Man prioriterede distriktsbibliotekerne, som nu igen holdt åbent til kl. 20 ugens første 5 dage. Lørdag bibeholdt man kl. 14-lukningen. Hovedbibliotekets åbningstider var det ikke muligt at retablere, og det har det ikke været siden.

1979 så situationen lysere ud. Man kunne begynde på en retablering af bogkontoen, som havde lidt under, at bogpriserne steg hvert år, mens kontoen langt fra steg tilsvarende. På budget 1979 øgedes kontoen med 1,5 mill. og på budget 1980 med yderligere 1 mill., men i 1981 og 1982 var der ikke mulighed for yderligere forøgelse ud over den fastsatte prisstigningsprocent. På budget 1983 satte man indtægterne op ved at forøge overdagspengetaksterne, og man sparede ved at lukke alle afdelinger kl. 17 om fredagen fra 1. maj 1983, og derefter stod

man ved udarbejdelsen af budget 1984 overfor meget barske forholdsregler. Bogbussen foresloges lukket, men det viste sig ved den endelige budgetvedtagelse, at borgerrepræsentationen énstemmigt vedtog at bevare den. Distriktsbibliotekernes åbningstider blev igen beskåret, fra 1. januar 1984 lukkes igen kl. 19 mandag til torsdag, reservering af bibliotekets egne bøger gjordes igen, som det havde været tilfældet indtil 1971, afhængig af betaling af porto på brevkortet, og udlånet blev begrænset til 8 bind ad gangen.

Men sideløbende med disse af økonomien betingede begrænsninger af den almene service skete der landvindinger indenfor forskellige former for speciel service, for en stor del i nært samarbejde med andre kommunale institutioner. Afdelingen for særopgaver, som i 1974 havde udviklet sig til at dække biblioteksbetjeningen af beboere og patienter i 78 institutioner, nåede i 1981 op på institution nummer 100, og det årlige udlån gennem denne afdeling ligger nu på 11-12 % af biblioteksvæsenets samlede udlån. Såvel for synshæmmede, der betjenes gennem denne afdeling, som for dem, der bor i eget hjem og betjenes af distriktsbibliotekerne, er det nu et uvurderligt gode, at de har adgang til bøger indspillet på bånd. Lydbøger begyndte man at anskaffe til afdelingen for særopgaver i 1976, men i meget beskedent skala. I 1980 fordobles kontoen til 700.000 kr. og igen i 1982 til 1.400.000 kr. Men udlånet steg tilsvarende, og selv om det må konstateres, at denne servicegren er firdoblet på 5 år, dækker den endnu ikke behovet. Det samme gælder den servicegren, som hedder Biblioteket-kommer, som findes beskrevet i et senere afsnit. Den sidste landvinding på dette område var etableringen af lydavisere for blinde. Takket være et af borgerrepræsentationen énstemmigt vedtaget ændringsforslag til budget 1983 blev man i stand til at påbegynde indlæsning af lokale lydavisere denne sommer, til glæde for 1.000 blinde eller svagt-seende.

Som det fremgår af kapitlet om børnebibliotekernes historie, er der også på dette område sket en udvikling i det sidste 10-år, mod større samarbejde med byens mange børneinstitutioner.

Også andre institutioner i kommunen er i denne periode kommet i et tættere samarbejde med bibliotekerne. Der har altid været informationsmateriale om de offentlige institutioner til rådighed i bibliotekerne, men dels er der sket en forøgelse af borgernes interesse for dette

materiale, dels er produktionen af informationsmateriale steget betragteligt. Og de forskellige kommunale institutioner, både tekniske og sociale, har i stigende omfang forsynet bibliotekerne med materiale. Modsat har bibliotekslovændringen af 1983 skilt skolebiblioteksadministrationen helt fra biblioteksvæsenet. I 1974 flyttede skolebibliotekernes administration fra hovedbiblioteksbygningen til den nedlagte Frankrigsgade skole, og det daglige administrative samarbejde ophørte, men indberetningerne til bibliotekstilsynet gik fortsat over folkebiblioteket. Nu er den administrative adskillelse total, men det praktiske samarbejde fortsætter gennem biblioteksvæsenets repræsentation i skolebiblioteksudvalget, og ude i bydelene ved den regelmæssige biblioteksorientering af skoleklasser.

Det billede, den sidste periode tegner af bibliotekernes fysiske rammer, modsiger lykkeligvis også de på de foregående sider beskrevne tilbagegange. Det var trods sparetiderne muligt at fortsætte den forbedring af lokalerne, som kendetegnede de forudgående to ti-år. I alt voksede bibliotekernes samlede etageareal i årene 1974–85 med knap 6.000 m², fordelt på et nyt bibliotek på Blågårds plads, nye lokaler i Sundby og på Vesterbro, og udvidelser 10 steder i byen, mest markant heraf det nye børnebibliotek, som i 1985 står færdigt som en udvidelse af biblioteket i rytterskolen i Valby. Hertil kommer en udvidelse af bogbussens køreplan til flere bydele og en totalrenovering af biblioteket i Frederiksholm. På minussiden står lukningen af biblioteket i Sundbyøster.

At udvidelser også var fornødne, ses af bogbestandens fortsatte vækst, og af udlånstallet, som forblev på det niveau, det nåede i 1970-erne, balancerende omkring 6,5 mill. I 1981 skød det op over 7 mill., formodentlig påvirket af en langvarig bladstrejke, men ikke alene heraf, væksten fortsatte i de næste to år og nåede i 1983 op på 7,4 mill. eller 15,3 bind pr. indbygger. Dette blev den foreløbige kulmination, i 1984 bevirkede de forskellige restriktioner som venteligt en nedgang i udlånet, til 6,9 mill.

Ser man således den samlede udvikling over de 100 år under ét, omend i meget grove rids, kan man skimte en cirkelbevægelse. Man begynder med det formål udelukkende at sørge for de underprivilegerede voksne, man gror til at være for alle voksne, tager dernæst børnene

med og de yngste af de unge, og når derefter frem til at lægge mange kræfter i at nå til de mest underprivilegerede, de af sygdom, invaliditet og alder isolerede. Men det er ikke en linie, som vender tilbage til udgangspunktet, rettere en spiral, som indkredser flere og flere. Hvor mange københavnere, der kommer i vore biblioteker, har vi ikke et tal på, men forskellige undersøgelser understøtter den påstand, at det er et fåtal af de københavnske hjem, som ikke har en eller anden forbindelse til deres bibliotek.

HENVISNINGER

1. Jens Aarsbo: Bibliotekerne og Samfundet, 1935, s. 40–80.
2. Sst. s. 54.
3. Sst. s. 139 ff.
4. Se tidstavlen s. 194–95 og Byens Bøger s. 94–96.

Københavns kommunes biblioteker's placering i det danske bibliotekssystem

Da man i 1885 oprettede Københavns Kommunes Folkebiblioteker, var man i forhold til mange andre kommuner sent ude, men i en anden henseende tidligt ude, idet man fra starten gjorde biblioteksvæsenet til en kommunal institution og ikke, som det næsten uden undtagelse på den tid var tilfældet, en selvejende institution. Og kommunal forblev institutionen i allerhøjeste grad i sine første 35 år. Mens man gennem Statens Bogsamlingskomité tildelte sogne- og købstadsbiblioteker rundt om i landet beskedne årlige tilskud, var København undtaget. Andreas Schack Steenberg skriver ganske vist i sin bog, *Bogsamlinger, deres Historie og Indretning*, 1900, at en større bevilling til Statens Komité til Understøttelse af Folkebogsamlinger skulle gøre det muligt også at yde et tilskud til København, men et sådant tilskud ses ikke registreret. Dette forhold gav sig, som tidligere refereret, udslag i et voldsomt udfald fra Jens Aarsbos side i 1917, da staten beslaglagde hovedparten af de nye hovedbibliotekslokaler i Nikolaj. Han gør på det tidspunkt op, at i forhold til, hvad staten yder andre kommuner til deres biblioteksvæsen, skulle København have 120.000 kr. årlig. Man fortsætter denne tankegang i biblioteksbestyrelsen og vedtager i marts 1919 at foreslå kommunalbestyrelsen at søge statstilskud til bibliotekernes drift i lighed med hvad andre kommuner får.

Endelig lykkes det i 1920. I den første bibliotekslov indsættes en paragraf om, at statstilskud til Københavns kommunebiblioteker fastsættes særskilt på finansloven. Det bliver i 1920-21 til et beløb på 75.000 kr., altså væsentlig mindre end det beløb, man fandt rimeligt. I de derefter følgende bibliotekslove optræder Københavns kommune ikke med nogen særstilling. Man modtager statstilskud efter de generelle regler. Disse har altid været fordelagtigst for små biblioteker, fordi man har opereret med en større procentvis refusion for et grundbeløb, og en mindre for resten. For Københavns vedkommende har »resten« altid været så stor en del af budgettet, at man i realiteten kun har fået den lille procentsats. En anerkendelse af Københavns rolle i

samarbejdet mellem bibliotekerne på landsplan var det dog, at man i 1965-loven indføjede et særligt pristalsreguleret tilskud til København på 100.000 kr.

Da statstilskuddet i hele perioden op til 1984 har været beregnet som en procentvis refusion af kommunens udgifter, har det varieret stærkt fra kommune til kommune, afhængig af, hvad man lokalt anvendte. Københavns kommunes udgifter pr. indbygger til biblioteksvæsenet har altid været lave sammenlignet med mange andre kommuner. Det kommer frem i en udredning i 1921, hvor kommunen står overfor meget store sparekrav. Her nævner Aarsbo, at København bruger 1,20 kr. pr. indbygger pr. år, mens fx Gentofte bruger 2,40 kr. og Silkeborg og Næstved 3 kr. Det samme forhold nævner han i Bibliotekerne og Samfundet om tilstanden først i 1930-erne. Beløbene pr. indbygger er de samme som i 1921, budgettet er kun vokset proportionalt med indbyggertallet. Ser man på nutidens biblioteksbudgetter, finder man vel en gennemsnitsudgift pr. indbygger, som i kraft af inflationen er et par hundrede gange større, men forholdet er det samme. København ligger på landsgennemsnittet, men bruger kun halvt så meget pr. indbygger til sine biblioteker, som de bedst aflagte nabokommuner. Dog har der i de allersidste år været en tendens henimod en tilnærmelse, men der er fortsat meget langt igen. Den hævdevundne måde at beregne statens tilskud på ændredes 1984 til bloktilskud. Det tilskud, kommunen nu får til sit biblioteksvæsen, er baseret på indbyggertal m.v., ikke på den faktiske udgift. Dette beregningssystem gav Københavns kommune en forhøjelse af statstilskuddet på 10 mill., men desværre på et tidspunkt, hvor kommunens generelle økonomi ikke tillod, at det forhøjede tilskud satsedes på biblioteksvæsenet.

København – og Frederiksberg – har siden biblioteksloven af 1920 indtaget en særstilling ved at stå uden for det centralbibliotekssystem, som på landsplan blev rygraden i udviklingen. København er en kommune, ikke et amt, ergo har man ikke et centralbibliotek, som har forpligtelser over for alle kommuner i amtet. Man har i stedet et hovedbibliotek og en central administration, begge med forpligtelser over for bydelenes biblioteker, som tilsammen betjener flere, end der bor i et amt. I 1925 dukker tanken om at gøre København til centralbibliotek op som en føler i et biblioteksbestyrelsesmøde. Området skulle være landkommunerne på Amager og Københavns amts vestlige del. Sagen

forsvinder igen uden kommentarer i mødeprotokollen. Eftertiden kan så gruble over, hvad det ville have betydet for udviklingen, hvis tanken var blevet realiseret. Sikkert er det, at ihvorvel Københavns kommunes biblioteksvæsen med hensyn til bogbestand og teknisk udvikling har hævdet sin rolle i samspillet med de øvrige biblioteker, så ville man i mange andre forhold have været fri for at skulle påminde om, at vi hører også med.

Dog betød 1965-loven et meget stort fremskridt i denne henseende, idet en særbevilling gjorde det muligt at oprette De storkøbenhavnske bibliotekers samarbejdsudvalg, hvor bibliotekerne i Københavns amt, Frederiksberg og København mødtes om udviklingen af mange nyttige fællesprojekter såsom katalogudgivelser, kampagner af forskellig art, fælles klassesætsamling og et samarbejde om anskaffelse af udenlandsk litteratur. Fælles låneregler nåede man dog ikke til. Med ændringen af bibliotekslovens tilskudsregler bortfaldt det hidtidige økonomiske grundlag for samarbejdet, men dets nytte var så anerkendt, at man straks tog fat på at etablere en fortsættelse, der passede til de ændrede forudsætninger.

Forholdet til de faglige biblioteker i København var i begyndelsen éntydigt. Københavns Folkebiblioteker betjente almuen, Det store kongelige Bibliothek, Universitetsbiblioteket m. v. var for den dannede klasse. Den målsætning holdt som tidligere påvist kun til 1913, hvor man skiftede målsætning og blev almenbibliotek. Allerede i 1917 konstaterede man, »at kommunebibliotekerne betjener alle samfundslag og alle dannelsestrin«. Men en sådan målsætning koster, specielt hvis de statsbiblioteker, som skal sørge for den akademiske verdens behov, er underforsynede. Derfor når biblioteksbestyrelsen i sit møde den 19. juni 1925 til den konklusion, at »såfremt Statens Bibliotekskommission indleder Forhandling om Forholdet mellem Statsbibliotekerne og Kommunebibliotekerne, skal der fremsættes Krav om, at den Aflastning af Statsbibliotekernes Udlaan, som Hovedbiblioteket i en Aarrække faktisk har bevirket, snarest bør honoreres med et særligt Tilskud uafhængigt af Loven af 5. Marts 1920«. – Det tilskud venter man fortsat på!

Det er imidlertid ikke let at styre en ret kurs, når man er begejstret for sit bibliotek og dets vækst. I 1930 når man i sin søgen efter bedre lokaler til hovedbiblioteket til et projekt, som placerer hovedbiblio-

teket og kredsbiblioteket på Østerbro sammen i en nybygning ved Trianglen. Denne ucentrale beliggenhed motiveres med, at der blandt hovedbibliotekets benyttere er mange studerende, og at der bor mange af disse på Østerbro. Dette byggeprojekt blev dog ikke realiseret.

I 1937 skriver Jens Aarsbo et rasende indlæg mod tanken om lånerafgift. Heri bruger han som eksempel på, hvor meningsløst det ville være at belægge folkebibliotekslån, men ikke benyttelse af forskningsbibliotekerne med en afgift, at »medens Staten kun gennem sine tre store Biblioteker stiller ialt tre Exemplarer af det udmærkede, underholdende Værk om Ejendomsretten til Raadighed for Studenter og Videnskabsdyrkere, saa stiller alene Københavns Kommune ni Exp. af dette samme Værk til Raadighed for Byens Indbyggere . . .«.

Nogen løsning på dette problem kom der aldrig. Tværtimod må man konstatere, at det aflæstes endnu klarere, da hovedbiblioteket havde etableret sig på Kultorvet, og da den frie låneret derefter blev etableret, samtidig med at en vældig vækst satte ind i tilgangen til alle uddannelsessystemets grene. Det var ikke uden grund, hovedbiblioteket i en diskussion i 1976 blev karakteriseret som »byens største studenterbibliotek«. Det har taget alt for lang tid, før de forskellige uddannelsesinstitutioner har fået opbygget fyldestgørende studiebiblioteker. Universitetsbiblioteket udvidede med en afdeling i forbindelse med Amageruniversitetet i 1978, og i de seneste år har lærer- og børnehave/fritidshjemsseminarier fået mulighed for at ansætte faguddannede bibliotekarer, men en meget stor del, man tør nok sige den største del, af de uddannelsessøgende er endnu helt eller delvis afhængige af de kommunale biblioteker. En løsning af denne opgave af de rette instanser vil engang i fremtiden måske ændre vore bibliotekers funktion.

Kan man således konstatere, at statens forskellige institutioner har gjort god brug af de københavnske biblioteker uden at honorere dem overdådigt derfor, så har det københavnske biblioteksvæsen ikke af den grund trukket sig tilbage i ophøjet isolation. Som det fremgår adskillige steder i dette skrift, er København ofte gået i spidsen med nye arbejdsmetoder, og den indvundne erfaring har man siden begyndelsen af vort århundrede kunnet trække på i de centrale biblioteksinstitutioner. Det gælder biblioteksskolen, som i sine første år næsten ude-

lukkende havde københavnske afdelingschefer som lærere, anført af Aarsbo, som påtog sig hele bogkundsundsundervisningen. Også efter at biblioteksskolen har vokset sig stor og har en fast lærerstab, kan man bruge specialister fra København. Det gælder også Bibliotekscentralen, hvis oprettelse Carl Thomsen har sin store del af æren for. Mange er de københavnerne, som i tidens løb har været involveret i dens projekter og udgivelser. Og det gælder på samme måde den del af udviklingsarbejdet, som er foregået i Danmarks Biblioteksforenings regie, og hvor foruden de to førstnævnte også Frode Jensen var meget aktivt involveret.

På ét punkt har København dog kun sjældent været i teten. Det gælder biblioteksbygninger. Vel har man i tidens løb indrettet mange smukke og velegnede lokaler, men bortset fra hovedbiblioteket, som ved sin åbning som det første konsekvent gennemførte fagsalsdelte skandinaviske bibliotek vakte tilbørlig beundring, har disse biblioteker ikke været milepæle på landsplan. Den rigtige tanke, man havde i 1920'erne, at nu måtte man bort fra lejemålene og i stedet bygge selv, den venter stadig på at blive realiseret. Og i en næsten udbygget by som vor vil den nok fortsat have svært ved at slå igennem.

Nutidslæseren forventer, at det lokale bibliotek har den litteratur, han skal bruge, i bog-, pjece- eller artikelform, og at biblioteket kan skaffe det materiale, det ikke selv har, fra større eller fra mere specialiserede samlinger. Det er dette, der er det væsentlige, de fysiske rammer og betjeningen er vigtige faktorer, indholdet er den altafgørende. Det er på dette område, bibliotekernes indflydelse skal bedømmes: Hvad stiller de til rådighed? Hvor liberale er de med hensyn til indhold, holdninger og kvalitet? Udviklingen har på dette område hele tiden været fremadskridende, men ikke jævnt, den er steget stejlt i den sidste trediedel af vor historie. Hvad et bibliotek tilbyder sine læsere er afhængig af to faktorer, målsætning og økonomi. Disse to kan ikke arbejde uafhængigt af hinanden, de er vævet ind i hinanden, ofte meget svære at adskille. Hvor ofte er økonomien brugt som en undskyldning for en snæver målsætning? Har målsætningen nogen sinde kunnet bestemme økonomien?

I den allerførste periode var, som allerede gentagne gange påpeget, målsætningen meget snæver, betinget af økonomien. Det understregedes i de indledende forhandlinger, at der var ikke råd til mere. Bogbestanden blev derefter. Den bevarede katalog over startbestanden i biblioteket på Hauser Plads rummer rundt regnet 1.100 skønlitterære titler og 400 faglitterære. Til sammenligning kan man se på de mikro-fiches, som registrerer tilvæksten på i alt ca. 125.000 titler i perioden 1974 til og med 1984. Her fylder skønlitteratur på dansk én tiendedel, skønlitteratur på andre sprog én tiendedel, faglitteratur otte tiendedele. I 1885-katalogen er der et meget stort antal klassiske værker, men dog også samtidsforfattere, i faglitteraturen er der lagt stor vægt på geografi og historie, og kun lille vægt på samfundsforhold og erhverv. Katalogen giver indtryk af, at man til et bibliotek, som udtrykkelig henvender sig til arbejderklassen, har udvalgt en bogbestand efter middelklassens normer. Nutidsbibliotekaren er her enig med

1028. **James, G. R.** Henry Smeaton eller den sidste Jakobiter, historisk romanisk Fortælling Overs af A. E. Morville. 1853. 1. Del.
 1029. — 2. Del.
 1030. — Darnley.
 1031. — Gensdarmen.
 1032. — Den Deporerede. 1850.
 2292. **James, C. P. R.** Hugonotten. En Fortælling om de franske Protestanter. Overs. af Fr. Schaldemose. 1—2. Del. 1841.
 2293. — Richelieu. En Fortælling af Frankrigs Historie. Overs af L. Moltke. 1—2. Del. 1841.
 2294. **Jrwing, W.** Alhambra. Ved R. Schmidt. 1860.
 1033. **Katharina Ashton** 1859. 1. Del.
 1034. — 2. Del.
 1035. — 3. Del.
 1036. **Kavanagh, Julia**, Syv Aar. Fortælling. 1860.
 1037. **Kenneth** eller Storamøens Arrieregarde. Overs. af J. K. 1861.
 1038. **Kingale, C.** Hypatia. 1864.
 1039. — Hørvard den Aarvaagne. 1881. 1. Del.
 1040. — 2. Del.
 1041. **Lever, C.**, En Dags Ridt. 1861.
 1042. **Lille Agies Snekløkker**. Fortælling for Børn 1877.
 2295. **Longfellow, H. W.** Evangelina, Digt. 1853.
 1043-45. **Lykkens Yndling**. en Historie fra Krigen. 1856. 1—3. Del.
 1050. **Marryat**, Kapitein, Skrifter ved J. P. V. Petersen. 1878—81. 1. Bind: Peter Simple. 3. Udg.
 1051. — 2. Bind: Jacob Ærig. 3. Udg.
 1052. — 3. Bind: Japhet. 3. Udg.
 1053. — 4. Bind: Percival Keene. 3. Udg.
 1054. — 5. Bind: Mr. Midshipman Easy. 3. Udg.
 1055. — 6. Bind: Frank Mildmay eller Søofficeren. 4. Udg.
 1056. — 7. Bind: Kongens Eje. 4. Udg.

1057. **Marryat**, Kapitein, Skrifter ved J. P. V. Petersen. 1878—81. 8. Bind: Kapergaaten.
 1058. — 9. Bind: Den fattige Jack.
 1059. — 10. Bind: Dvdssejleren eller Den flyvende Hollænder.
 1060. — 11. Bind: Pasjaen.
 1061. — 12. Bind: Newton Forster eller Koffardifarten.
 1062. — 13. Bind: Skjyveren. De tre Kultete. Masterman Fluk eller Skibet »Pacific« Undergang.
 1063. — 14. Bind: Josef Rushbrook eller Krybskytten.
 1064. — 15. Bind: Bøtterne i Nyskoven.
 2296. — Monsieur Violets Rejser.
 2297. — Nybyggerne i Kanada.
 2298. — Snarleyow eller Helvedshunden.
 2800. — Afrikarejsen og flere Fortællinger. 1885.
 1065-66. **Marryat, F.** To Kusiner. 1876. 1—2. Del.
 1067. **Mattley**, Hvor er Kvinden?
 1068. **Montgomery, F.** Misforstaaet. 1883.
 1069. **Muloch, Miss**, Hverdagshistorier. 1863.
 1070. — Familiens Overhoved. 1862. 1. Del.
 1071. — 2. Del.
 2299. **Nellys tunge Dage** 1874.
 1072-74. **Nortons, Mrs.**, Fortalt og fclst. Overs. af J. S. Nathanson. 1863. 1—3. Del.
 1075. **Olin, Tim** og **Tip**.
 1076. **Olipphant**, Den som ikke vil.
 1077. **Opla, Mrs.**, Uskyldige Usandheder.
 1078. **Prentiss, E.**, Mod Himlen. 1883.
 2300-01. **Reade, Ch.**, George Fjelding. En Fortælling. Oversat af W. Mariboe. 1857. 1—2. Del.
 2295. **Roos, M.**, Fortællinger og Skitser. 1886.
 2302. **Quincy, Thomas de**, En Opiumsøders Bekjendelser. Ved John Hazeland. 1878

Nørrebro biblioteks katalog 1890. De her viste sider er fra fortegnelsen over engelsk litteratur.

Niels Neergaard i den kritik han fremsatte straks efter åbningen: »Selv Socialismens argeste Modstandere kan dog ikke have noget imod, at de Arbejdere, der hyldede socialistiske Anskuelse, men kun kende Brokker og Stumper af den socialistiske Teori, endelig en Gang sættes i Stand til at lære den at kende, saaledes som den i Sammenhæng er fremsat af sine betydeligste Forkæmpere«.

Med reformen i 1913 skiftes vægten, nu bliver der tale om almenbiblioteker, og betydningen af alsidige samlinger af faglitteratur og håndbogsbestand understreges. I målsætningen viger underholdning for information. Ved indvielsen af kredsbiblioteket i Helligåndshuset i 1918 holder Aarsbo en tale.¹ Her siger han: »Over Indgangen til et gammelt engelsk Bibliotek staar denne Overskrift: Sjælens Hvilested. Det lyder smukt, men den passer ikke for et moderne Bibliotek, heller

ikke for dets Læsesal. Bibliotekets Formaal er ikke udtømt med Ordene Hvile, Underholdning, Recreation. En helt anden Trehed er forbundet med Bibliotekets Virksomhed nu: det er Uddannelse, Underretning, Underholdning«.

Her nævnes altså i den tids sprogdragt – Underretning – det begreb, som 65 år senere efter bibliotekslovens ændring i 1983, opfattes som bibliotekernes store – og nye – forpligtelse: offentlig information.

Vor arv fra den tid er den store vægt, man fortsat lægger på begrebet »faglitteratur-procenten«. I enhver diskussion om bibliotekernes betydning understreges det af fagfolkene, hvor stor en del af bogbestand og udlån, faglitteraturen omfatter. Måske er det nødvendigt, måske tror det mindretal, som ikke bruger bibliotekerne, at de fortsat kun rummer underholdning? Og så er sandheden dog, at denne formelle opdeling: skønlitteratur = underholdning, faglitteratur = oplysning, er fiktiv og intet har at gøre med den enkelte bogs påvirkning af læseren.

Men langt op i tiden var og blev skønlitteraturen så at sige forkæret. Aarsbo går så vidt, at han i krisetider erklærer sig rede til helt eller delvis at lukke for udlånet af skønlitteratur. Det sker således i 1921, hvor han skriver en lang udredning til borgmester Kaper i anledning af, at hr. Grathwohl (Den borgerlige fællesliste) under budgetdebatten har udtalt, at bibliotekernes budget på 689.000 forekommer ham påfaldende højt, og at »han havde ikke tænkt sig, at det var saa dyrt at lade Byens Borgere læse i disse Bøger, og han var lidt i Tvivl om Bibliotekerne i Virkeligheden gør Nytte i Forhold til Beløbet«.

Nu skal dette forslag om at standse udlånet af skønlitteratur kun opfattes som et led i argumentationen for bogkontoens vækst, Aarsbo ved, at så radikalt vil man ikke gå til værks. Tværtimod bruger borgmester Kaper i sit svar alle Aarsbos tal, og forsvarer bibliotekernes budget. Men – Aarsbo er inde på en farlig vej, for i samme skrivelse bruger han det argument for benyttelsens forbedring, at man lykkeligvis er på vej bort fra »bogslugeriet«, idet man i 1912/13 udlånte 50 bind pr. år pr. indmeldt låner, men i 1920/21 kun 38 bind. Dette »bogslugeri« er Aarsbo meget optaget af. I 1930, ved indvielsen af det første børnebibliotek i moderne forstand, siger han om udlånsreglen, at når man kun må låne 1 roman og 1 fagbog ad gangen og kun bytte hveranden dag, så er det »en nødvendig Begrænsning til Modvirken

af Bogslugeriet«. Nutiden ville tro, at det var, fordi man ikke havde bøger til mere, men det gøres altså til et princip.

I 1940-erne dukker begrebet op igen. Efter rekordudlånet 1941-42 spørger Aarsbo de ni kredsbibliotekarer om, »Hvilke Forholdsregler der for Tiden bør tages for at hindre et alt for stort Slid paa Bibliotekernes Bogbestand«, og han opstiller 5 punkter:

1. At standse indkøbet af nye romaner i 1 eller 2 år.
2. At indføre »kontingent«.
3. At rationere lånertallet.
4. At rationere udlånet.
5. At indskrænke åbningstiderne.

I fire af svarene dukker »bogslugeriet« op, men i de fem gør det ikke. Resultatet af overvejelserne blev, at man måtte gå tilbage til kun at udlåne én skønlitterær bog ad gangen. Dette er sidste gang, begrebet »bogslugeri« optræder i vore annaler, og mærkeligt virker det for et nutidsmenneske. Et er, at der kan være tider, hvor et misforhold mellem bogbestand og efterspørgsel bevirker, at man må træffe foranstaltninger, så bøgerne kan cirkulere hurtigere, men at begrunde det med, at man mistænker lånerne for at læse flere bøger, end de behøver, virker paradoksalt.

En anden arv fra fortiden var vanskeligere at ryste af. Kravene til den skønlitteratur, man anskaffede, var strenge. Det skulle være kvalitetslitteratur, ikke ren underholdning, ikke hvad vi i nutiden kalder trivallitteratur og da slet ikke kriminalromaner. Moralske krav til skønlitteraturen nævnes ikke – men de var der. Et – for nutiden – morsomt eksempel er Jules Romains' *Duskammerater*, som udkom i dansk oversættelse i 1928. Den blev anskaffet til alle distriktsbiblioteker, en forarget læser gjorde Aarsbo opmærksom på, at den indeholdt nogle meget frivole scener, og alle eksemplarer blev kaldt tilbage og opmagasineret i Nikolaj. *Lady Chatterleys elsker* udkom første gang på dansk i 1932, men endnu i sidste halvdel af 1940-erne var den forbeholdt de lånere, som kunne læse den engelske udgave, der kunne bestilles fra hovedbiblioteket. Den danske udgave anskaffedes først i 1950, da den udkom i ny oversættelse. Seksualoplysningslitteraturen havde man da, i det omfang den forefandtes, men indtil sidste halvdel af 1940-erne stod sådan litteratur på »lukket hylde«, man skulle spørge efter den, og hvem turde gøre det?

Politisk censur drev man derimod ikke, men man havde sine regler. En af dem var, at man abonnerede til læsesalene på de dagblade, som repræsenterede de partier, der var indvalgt i borgerrepræsentationen. Så selv om Danmark blev besat i 1940, og selv om de danske nazister derefter førte sig vældig frem, så abonnerede man ikke på Fædrelandet. Men så skete der det i efteråret 1942, at en socialdemokratisk valgt borgerrepræsentant meddelte, at han nu repræsenterede DNSAP. Så sad man fast i sine egne principper, og et cirkulære til læsesalene meddelte, at fra 1. januar 1943 abonneres der på Fædrelandet.

I november 1942 meddeler Bibliotekstilsynet, at en række kommunistiske bøger skal inddrages. Biblioteksbestyrelsen pålægger Aarsbo at anmode om skriftlig bekræftelse af, at forbudet også gælder Karl Marx, Kapitalen og hans øvrige skrifter. Der svares dagen efter, at det gælder Kapitalen men ikke Marx' øvrige værker. Derefter udsendes den 21. december 1942 til alle afdelinger et cirkulære om, at de omhandlede bøger og kartotekskortene til dem omgående skal indsendes til hovedbiblioteket. Man har dog ikke opgivet håbet om, at dette kun er en overgang. Der står udtrykkelig: Bøgerne må ikke stemples »kaseret«, og så er der tilføjet: foreløbig. Men sagen ender ikke her, tre dage efter kan Aarsbo sende besked om, at undervisningsministeriet gennem Bibliotekstilsynet har givet kontraordre med hensyn til Karl Marx' Kapitalen. Den skal ikke inddrages.

Denne specielle politiske censur blev kortvarig, og efterkrigstiden har set sæderne mildnet og bogvalgsspektret udvidet – i kraft af den almindelige udvikling i samfundet, og i kraft af bedre økonomi – kombineret med bogmarkedets voksende og langt mere varierede tilbud. Men efterkrigstiden har også set dialektiken i funktion i den faglige diskussion, teser er blevet fremsat, antiteser har fulgt dem, og bogvalget har fulgt en bølget linie, hvor hver periodisk indsnævring er blevet fulgt af en endnu større bredde. Også på den måde er bibliotekernes verden såre menneskelig.

Den større mulighed for indkøb i 1950'erne fik også de københavnske biblioteker til at slække på de strikte krav til skønlitteraturen. Noget bidrog det måske, at ungdomsbibliotekarerne talte så varmt for enkel, let tilgængelig voksenlitteratur. Man glædede sig over det bredere tilbud, fik nye læsere i tale, som før ikke havde følt sig tilgodeset. Men i begyndelsen af 1960'erne slog bogvalgspolitikken om. Med dig-

teren og bibliotekaren Per Højholt i spidsen rejste der sig en protestbevægelse i fagkredse mod denne nivellering. Synspunktet fængede, man diskuterede og overbevistes, og i en periode blev de litterære krav meget strenge – og ungdomsreolerne følgelig udsultede. Perioden varede dog ikke længe, midt i 1960'erne taler man igen triviallitteraturens sag. I København tager man i anledning af den nye bibliotekslov fat på et udvalgsarbejde omkring bogvalgsprincipperne.

Det udmønter sig i en betænkning, som er færdigformuleret 1965, og som efter grundige drøftelser stadfæstes i 1967. Her slås det fast, at man foruden den skønlitteratur, der på grundlag af den litterære kritik og den bibliotekariske bedømmelse må anses for væsentlig, også anskaffer de bøger, som behandler problemer og emner af almen og aktuel interesse på en forsvarlig måde, ved at give udtryk for forfatterens ærlige forsøg på at nå frem til en ægte skildring. – Her åbnes altså igen for det ikke højliterære, men der er stadig forbehold overfor den rendyrkede underholdningslitteratur.

Vigtigt er det også i disse bogvalgsprincipper, at man konstaterer et behov for udenlandsk litteratur i distriktsbibliotekerne, på de for danske læsere relevante sprog: svensk, norsk, engelsk, tysk og fransk.

I disse år stiger titeludbuddet på bogmarkedet enormt, og bibliotekernes budgetter følger pænt med.

Distriktsbibliotekernes afdelinger for voksne får 2.100 nye titler årlig, i alt katalogiseres omkring 12.000 danske og udenlandske titler hvert år.

Men det varer ikke ved. Som alle andre biblioteker kommer man i 1970'erne i den situation, at materialekontoen dyrtidsreguleres i budgetterne med en procent, som er langt lavere end de konstaterede prisstigninger. Det influerer på antallet af indkøbte titler. Man må opgive at købe udenlandsk litteratur på originalsprogene til distriktsbibliotekerne. Man må købe færre titler både på dansk og på fremmede sprog, og en del titler, man burde købe til distriktsbibliotekerne, kan kun købes til hovedbiblioteket. Endelig indkøbes der færre eksemplarer af hver titel.

Det influerer derved også på bredden i bogvalget. Den litteratur, som har varig værdi, skal prioriteres, den lettere litteratur, gennemgangslitteraturen, må der spares på. Men det influerer ikke på det grundlæggende princip: alsidigheden i meninger og holdninger. Det

er sket i København, som det er sket i andre biblioteker i ind- og udland, at bogvalget er blevet kritiseret fra politisk hold, men sådanne forsøg på indgreb i alsidigheden er hver gang blevet tilbagevist af bibliotekernes borgmester, uanset partifarve.

Et nyt element er der dog til trods for disse økonomiske vanskeligheder føjet til bogvalgspolitikken. Vor tids indvandrere, hvis sprog for det meste ligger fjernt fra, hvad danskere læser af sprog, søger også til bibliotekerne, og omkring 1970 begyndte man at indkøbe bøger på tyrkisk, nygræsk og serbokroatisk. Dette behov er siden øget, flere indvandrere er kommet til, fra flere sproggrupper, og denne litteraturkategori figurerer nu som en selvstændig post i materialebudgettet. En særlig materialekategori gør sig også mere og mere gældende i bibliotekerne: pjecerne fra offentlige myndigheder. Som tidligere påpeget er begrebet offentlig information ikke nyt, men omfanget af det materiale af denne art, som udsendes af stat og kommune og af forskellige institutioner, vokser lavineagtigt.

Københavns kommunes biblioteker har i jubilæumsåret til brug for byens nu 480.000 indbyggere, og for lånere fra andre kommuner, som benytter vor bogbestand ved direkte eller indirekte lån, en samlet bogbestand på 2,5 mill. bind. De fordeler sig med knap 2 mill. for voksne og godt 0,5 mill. for børn. Bøgerne for voksne er fordelt med godt 1 mill. i distriktsbibliotekerne, godt 0,7 mill. i hovedbiblioteket incl. Rådhusbiblioteket og knap 0,2 mill. i afdelingen for særopgaver.

Den nye udenlandske litteratur registreres i katalogen Udenlandsk litteratur i danske folkebiblioteker, populært ULF. Her vejer Københavns andel tungt: I alt registreres 187.000 bøger på fremmede sprog anskaffet siden 1972. Af disse har København 70.000, det er 37% af samtlige titler, men det siger endnu mere om, hvad de københavnske biblioteker kan yde, at tallet for de titler, som *kun* findes i København, er 28.000 eller 15%.

HENVISNING

1. Bogens Verden, årg. 1, 1918, side 17.

Bibliotekernes publikum

De første kredsbiblioteker, som blev oprettet 1885, var for uformuende, »der boede på stadens grund« og var fyldt 16 år. Aldersgrænsen blev sænket til 14 år i 1905. De 15 øre månedlig, som det da kostede at låne bøger på biblioteket, må have været en slags penge for de ubemidlede, for hvem bibliotekerene var beregnet. Dertil kom, at låneren en gang årligt skulle købe en fortegnelse over distriktsbibliotekets bøger for 10 øre. Alligevel havde man efter det første år 2.400 lånere, der lånte 162.538 bøger. Da lånerne højst måtte låne 1 bog ad gangen pr. dag, betyder det, at lånerne i gennemsnit besøgte bibliotekerne 67 gange i løbet af året. Det er rigtig pænt klareret. Lånerne måtte ikke selv tage bøgerne på hylderne, men skulle afkrydse, hvad de ønskede at låne i bogfortegnelsen. Det har nok været en væsentlig grund til de mange lån, for da man efter århundredskiftet begyndte at indføre åbne hylder, faldt antallet af lån efterhånden til gennemsnitlig 25 om året.

I de første mange år førtes statistik over lånernes erhverv, og den viser, at man ganske godt ramte den målgruppe, man sigtede på. Af de mandlige lånere i 1911 var omkring halvdelen håndværkssvende, arbejdere eller handelsmedhjælpere, og kun et par procent var højere embedsmænd eller akademikere i liberale erhverv. En fjerdedel af lånerne var kvinder, og af dem var den største gruppe syersker. At kvinderne ikke benyttede sig af bibliotekerne i samme omfang som mænd, var måske ikke så mærkeligt, da åbningstiden var begrænset til et par timer sidst på aftenen.

Man kunne kun blive låner på biblioteket i det distrikt, hvor man boede. Man skulle hjemme have udskrevet en liste over mindst 10 bøger i kataloget, som man kunne tænke sig at låne, og personalet fandt så en af bøgerne frem. Lånerne var indført i en udlånsprotokol i alfabetisk rækkefølge. På adgangsbilletten noteredes foruden lånerens navn også sidetallet i protokollen. Alle bogudlån blev indført i protokollen og slettet igen ved afleveringen.

Udlånssalen på Nørrebro. Til venstre ved lugen foregår indskrivningen af lånere, der måtte blive foran skranken, mens bibliotekspersonalet hentede nye bøger og satte de læste på plads. I forgrunden ses bibliotekaren, der førte lånerprotokollen og forhandlede med lånerne »i særlige tilfælde«. Efter tegning af Tom Petersen.

Pladsen i bibliotekerne tillod som regel kun brugen af en enkelt protokol af mægtigt omfang. En hovedfejl ved protokolsystemet var, at noteringen kun kunne udføres af en enkelt person ad gangen. Selv om skrivningen var forenklet til et minimum, klagede personalet alligevel meget over det besværlige ekspeditionssystem. Protokolsystemet umuliggjorde i øvrigt enhver form for tilforladelig statistik over, hvad der blev læst. Protokollerne blev afskaffet i 1903, men da var man også nået op på 400.000 udlån om året.

Man gik over til at bruge lånerkort ordnet i kasser, så flere assistenter kunne ekspedere samtidig. Når en bog udlåntes, noteredes bogens nummer på kortet. For at kunne lave en statistik havde man en enkel anordning, som anvendtes ved alle bibliotekerne: et lille mekanisk tælleapparat, anbragt på siden af ekspeditionsbordet. For hver bog, som udlåntes, trykkede man én gang på apparatet, så man når som helst kunne konstatere, hvor mange bøger, som var gået ud.

Heller ikke dette system var i længden tilfredsstillende, hvorfor Browne's udlånssystem blev indført i 1906. Lånerkortet blev erstattet af en lille pose med lånerens nummer, navn og adresse, stor nok til, at et bogkort kunne stikkes ned i den. Systemet var effektivt, og man fik stort set alle de udlånte bøger hjem igen. Den første bog, der forsvandt, var én, der hed »Pligterne« af Smile. Det var nu ikke så mærkværdigt endda, at bøgerne blev afleveret igen. Man fortabte nemlig ganske enkelt låneretten, hvis man ikke afleverede.

I 1913 ændredes udlånsnoteringen til Newark-systemet, som mange voksne lånere endnu husker. Lånerens nummer blev noteret på bogkortet ved udlånsnoteringen, og på lånerkortet datostemplede man for hvert udlån. Det fremgik derfor altid tydeligt, hvor mange bøger låneren havde hjemlånt, og af bogkortene kunne man se, hvornår og til hvem en bog havde været udlånt.

Så længe man kun kunne hjemlåne én bog ad gangen, var det som oftest romaner eller andre underholdende bøger, der blev lånt. Følgen var, at en stor del af den belærende litteratur stod ubrugt på reolerne. Man regnede med, at kun 10% af det samlede udlån hørte til denne kategori. Derfor blev det 1910 forsøgsvis tilladt, at lånerne ved biblioteket i Griffenfeldsgade måtte hjemlåne 2 bøger ad gangen, hvoraf den ene skulle tilhøre den belærende litteratur eller, som man nu begyndte at kalde den, faglitteraturen. Resultatet var godt, og benyttelsen af faglitteraturen steg til 23% af det samlede udlån. Ved reformerne i 1913 blev ordningen indført over hele byen. Successen var i almindelighed så stor, at lånerne blev anmodet om hurtig og rettidig tilbagelevering af de læste bøger, så cirkulationen kunne foregå uden standsning.

I 1913 fik Københavns biblioteksvæsen en ny målsætning. Fra at være hvad man opfattede som »billige lejebiblioteker for ubemidlede og folk i små kår, . . . beregnet for underklassens formentlig ringe kundskabstrang« blev bibliotekerne »et led i det almindelige oplysnings- og undervisningsvæsen, til tjeneste for den store befolkning af alle lag, der praktisk talt er udelukkede fra at bruge statens institutioner«. Programændringen fulgtes af handling. Der blev gratis adgang til bibliotekerne for alle over 18 år, bortset fra at der en gang om året skulle betales for lånerkort og katalog. Unge mellem 14 og 18 år kunne låne bøger mod kaution af en husejer. Åbningstiden udvidedes med et

par timer midt på dagen, man begyndte fra november 1914 at udgive et lille blad for læserne kaldet »Meddelelser og boglister«, og man udarbejdede et hovedkatalog, så det blev muligt at bestille bøger fra andre biblioteker end det lokale distriktsbibliotek. Denne intense publikumspleje fik naturligvis betydning. Antallet af lånere og af bogudlån fordobledes i løbet af et par år, men man mente stadig, at en alt for lille del af byens befolkning benyttede sig af bibliotekernes tilbud. I »Meddelelser og boglister« 1916 hedder det således: »Når 15.000 personer har hjemlånt 645.000 bind vil det måske sige, at 30.000 i virkeligheden har læst dem. Men dette er dog alt for lille et tal i forhold til byens 505.000 indbyggere«. Man udgav så i efteråret 1916 en biblioteksfører i 5.000 eksemplarer med oplysning om bibliotekerne og fordelte den til personalet i større forretninger og virksomheder, hvor man også fremlagde hovedkataloget.

Kvindernes biblioteksbenyttelse fandt man stadig utilfredsstillende. I årsberetningen 1914–15, hvor det oplyses, at kvinderne udgør $\frac{1}{3}$ af lånerne, regner man med et større fremmøde af kvinder, »når den kvindelige del af befolkningen gennem børnebibliotekerne bliver vant til at benytte institutionen alt fra de unge år«. Man noterede sig dog, at kvinderne i stigende tal benytter bibliotekerne »omend de fleste kun bruger den lette adgang til at forsyne sig med romaner og anden underholdningslitteratur«, og man udtrykker håb om, at kvindernes læsevaner langsomt vil forbedres med kvindernes voksende deltagelse i det offentlige liv. Kvinderne havde netop fået valget, da årsberetningen blev skrevet. For at lokke de kvindelige læsere på bedre tanker bragte man i de første årgange af »Meddelelser og boglister« fortegnelser over emner som »Økonomisk husførelse«, »Henkogning og konservering« og udvalg af bøger om husholdning. Muligvis var det ikke lige det, en træt kvinde havde brug for efter en lang, træls dag. I 1920'erne nåede antallet af kvindelige lånere ikke desto mindre op på og oversteg tallet på mandlige lånere.

Et problem for alle lånere har nok været, at bogbestanden, der i 1916 var på 75.000 bind, var lille i forhold til antallet af udlån, som samme år var på 850.000 bøger. Mange lånere må være gået forgæves mange gange efter en bestemt bog. Der blev da indført reservering af alle ikke-skønlitterære bøger mod betaling af frimærket. Begrænsningen til kun at kunne låne 2 bøger ad gangen har også været stærkt

515. **Watt, R.** Pariserfotografier Ny Række. 2. Udg. 1874.
516. — Fra Tid til anden 1868
517. — Vandringer i New York. 1873.
518. — Religiøse Sekter i Amerika. 1874
519. — Breve fra Rusland. 1867.
520. — Igjennem Evropa. 1866.
521. **Wermuth, C. A.** Familien fra Anbæk 1883.
522. **Wessel, J. H.** Samlede Digte, udg. af A. E. Boye. 4. Opl. med Portrait og Musikbilag 1877.
2202. **Vibøke og Margrethe** En Fortælling. 1867.
3312. **Williams, Fra Livet.** Fortælling. 1888.
3473. — **Elc** Fortælling 1889.
2203. **Winther, Chr.** Digte. 4. Udg. 1846.
2204. — Morekabsbog for Børn. 1850.
2205. — Tre Fortællinger. 1851.
523. — Samlede Digtninger. 1860—72. 1. Bind: Blandede Digte. I.
524. — 2. Bind: Blandede Digte. II.
525. — Samlede Digtninger. 1860—72. 3. Bind: Til Een.
526. — 4. Bind: Romanzer og Ballader.
527. — 5. Bind: Fortællinger paa Vers. I.
528. — 6. Bind: Fortællinger paa Vers. II. Træsnit.
529. — 7. Bind: Hjortens Flugt.
530. — 8. Bind: Fortællinger i Prosa. I.
531. — 9. Bind: Fortællinger i Prosa. II.
532. — 10. Bind: Brogede Blade. Digte.
533. — 11. Bind: En Samling Vers.
2793. **Winther, Paul,** Kastaniebændet. Novelle. 1861.
534. **Wollo, E.** Fra min første Praxis. Fortælling af Dr. x—x. 1871.
535. — Brudstykker af en jydsk Bergemeands Dagbøger fra 1848. 1873.
536. **Zahle, P. G.** Etatsraadinde Brun. Nogle Timer tilbragte i en Familiekræds. Af Quartus Paris. 1853.

2206. **Zillertahl,** af Forf. til »Min Søns Breve«. 1855.
2207. **Øhlenschläger, A.** Samlede Digte. 1823. 1. Del.
2208. — 2. Del.
2209. — 3. Del.
2210. — Helge. Yrsa. Hroars Saga. 1835.
537. — Tragedier i Udvalg ved F. I. Liebenberg. 1869. 1. Del: Hakon Jarl. Balder hin Gode. Palnatoke.
538. — 2. Del: Axel og Valborg. Correggio. Stærkodder.
539. — 3. Del: Hagbart og Signe. Den lille Hyrde drenge. Erik og Abel. Væringerne.
540. — 4. Del: Tordenskjold. Dronning Margrethe. Dina. Landet fundet og forsvundet.
541. — Romantiske Dramaer. 1857. 1. Del: Sanct Hans Aftens Spil. Aladdin.
542. — 2. Del. Fiskeren.
543. — Helledigte og Sagaer. 1862. 1. Del: Nordens Guder.
544. — 2. Del. Vaulundurs Saga. Helge.
545. — 3. Del. Hroars Saga. Hroif Krake.
546. — 4. Del. Ørvarodds Saga. Regnar Lodbrok.
547. — Folkeudgaver: Nr. 1: Hakon Jarl hin Rige.
548. — Nr. 2: Thors Rejse til Jothunheim.
549. — Nr. 3: Axel og Valborg.
550. — Nr. 4: St. Hans Aftens Spil.
551. — Nr. 5: Palnatoke.
552. — Nr. 6: Aly og Gulhyndy.
553. — Nr. 7: Hagbarth og Signe.
554. — Nr. 8: Væringerne i Miklagard.
2794. — Hroars Saga. 1817.
2795. — Correggio. Hugu v. Rheinberg 1832.
2796. — Orvarodds Saga. 1841.
2797. — Regnar Lodbrok. 1849.
2798. — Nordens Guder. 1862.

Fra Nørrebro biblioteks katalog 1890.

generende for mange. I 1924 indførte man studiekort, som kun kunne udstedes af afdelingschefen til personer, der fik stillet kaution af en embedsmand eller husejer. På studiekortet kunne hjemlånes 2 bøger af faglitteratur eller klassisk skønlitteratur fra før 1850. Denne bestemmelse har givet været medvirkende til, at faglitteraturen og den klassiske skønlitteratur blev læst. Det var jo det eneste, man kunne få ekstra.

Bekymringen for den alt for store læselyst, bogslugeriet, som det kaldtes, skyldtes, at bibliotekerne kritiseredes for at være »underholdnings- og luksusanstalter«. I 1925 meddelte man triumferende, at udlånet af faglitteratur var steget fra 10% i 1910 til nu 30% af udlånet. Samtidig gik man dog ind i et forsvar for skønlitteraturen. »Det er bibliotekernes stræben mere og mere at udelukke fra deres bogvalg den skønlitteratur, som kun er morskabslæsning eller tjener døgnets

eller sensationens interesser. Dette gælder ikke alene størstedelen af oversættelseslitteraturen, men også størstedelen af samtidens danske litteratur, i alt 300–350 bøger om året, som det må overlades boghandelen og lejebibliotekerne at drive forretning med«, hedder det i årsberetningen. Derimod hørte den ældre danske skønlitteratur til bibliotekets opgave, og dens »sande nyttevirkning er næppe mindre end den, al verdens praktiske og faglige litteratur frembringer«. De trykte kataloger over bogbestanden, som bibliotekerne udsendte, viser også, hvilken vægt man lagde på klassisk skønlitteratur og faglitteratur, i øvrigt også før nyordningen i 1913. Lånerne har simpelt hen været tvunget til at læse lødige bøger, for der var næsten ikke andet. I årene efter 1913, da man fik en udlånsnotering, som tillod optælling af, hvor mange gange en titel havde været udlånt, udarbejdede man en lille statistik over udlån af faglitteratur, som egentlig virker ret imponerende. I 1915–16 var der 421 udlån af kokebøger, heraf var Frk. Jensens kokebog udlånt 122 gange, Darwins Arternes oprindelse udlåntes 99 gange, Kierkegaards Enten – Eller 87 gange og en bog om bogholderi 66 gange. Bøger om sport har været populært stof med i alt 600 udlån, mens der ikke er påfaldende interesse for religion. Den kendte modepræst Olfert Ricard, der ellers blev meget læst, er kun repræsenteret med en enkelt titel, Kristus og hans mænd, med 65 udlån. Bibliotekets lånere har øjensynlig ikke været blandt hans tilhængere. De mest benyttede grupper, historie og geografi, medregnedes ikke i statistikken.

1920'erne var ellers travle år for bibliotekerne. Der var indført 8 timers arbejdsdag, så folk havde bedre tid til at læse, biblioteksbudgetterne var blevet øget, der blev oprettet filialer, og der foretoges store indkøb af bøger. 1927 begyndte nogle års stilstand, som bl. a. forklaredes ved radioens stærke udvikling, men med arbejdsløsheden i 1930'erne steg udlånstallet kraftigt, og mændene blev igen flittigere lånere end kvinderne. Også den oplæring af børn til bogbenyttelse i børnelæsestuer og skoler, som havde fundet sted i adskillige år, begyndte sandsynligvis at få betydning for voksenudlånet. De biblioteksvante børn var blevet voksne.

Væksten i lånernes antal blev meget betydelig i de biblioteker, som fik nye lokaler, mens nogle af de biblioteker, som ikke blev udvidet, fik en fast læserkreds, der ikke øgedes med arbejdsløsheden. Der var

Trængsel foran indgangen til biblioteket på Østerbro kl. 7 aften. Bibliotekernes årsberetning 1918-25.

trængsel i udlånslokalerne, mest i den sidste halve eller hele time. Lånerne blev gang på gang anmodet om så vidt muligt at fordele besøget ligeligt over hele den daglige udlånstid. Bibliotekerne forbeholdt sig endda ret til kun at ekspedere et lånerkort pr. husstand i den travle tid. Børn over 10 år kunne gå bud for voksne, men de blev ikke ekspederet efter klokken halvotte.

Man havde hold på sine lånere dengang. Et nyt reglement fra 1933 lempede ikke væsentligt på restriktionerne. Udlånstiden var 14 dage, men kunne for stærkt efterspurgte bøger indskrænkes til 7 dage. Biblioteksbestyrelsen kunne begrænse antallet af lånerkort til den enkelte husstand. Bogudlån kunne stadig kun ske en gang om dagen, og højst af 2 bøger, hvoraf den ene skulle være ældre skønlitteratur eller faglitteratur. Lån af nyere skønlitteratur kunne ikke fornyes. Låneretten fortabtes fuldstændig eller for en tid, hvis man ikke over-

holdt reglementet. I de følgende år lempedes bestemmelserne på flere punkter. Det blev muligt at reservere både fag- og skønlitteratur – mod betaling. Antallet af bøger, som kunne hjemlånes, udvidedes til 4, hvoraf kun 1 dog måtte være skønlitterær, men skønlitteratur på fremmede sprog, skuespil og digte noteredes som faglitteratur fra 1939. Udlånstiden for faglitteratur udvidedes til 1 måned. Til studiekredsarbejde udlåntes bøger i længere tid, end det var tilladt den enkelte låner.

Antallet af lånere steg med rekordfart i krigens første år, især af kvindelige lånere. Man havde i 1942–43 i alt 160.000 lånere mod 30 år tidligere 6.500 lånere, dvs. at godt 20 % af befolkningen var registreret som lånere mod under 2 % i 1911. En statistik over lånernes erhverv 1942–43 tyder derimod ikke på nogen væsentlig ændring i erhvervssammensætningen i forhold til tidligere, bortset fra at andelen af studerende og skoleelever var steget fra ca. 6 % i 1911 til ca. 14 % af de mandlige lånere. Andelen af selvstændige næringsdrivende, handlende og håndværksmestre, var procentvis tilsvarende faldet siden optællingen fra 1911, mens svende, arbejdere og butiksfunktionærer stadig udgjorde godt halvdelen af lånerne. Sammenligningen mellem de to statistikker er dog usikker.

Fra 1. oktober 1945 begyndte man forsøgsvis at udlåne indtil 2 skønlitterære bøger på ét lånerkort, da man ønskede at iagttage denne foranstaltnings praktiske virkning. Forsøget må være faldet uheldigt ud, for i det nye reglement fra 1948 står stadig, at man kan hjemlåne 4 bøger samtidig, men at kun 1 af dem må tilhøre den nyeste skønlitteratur. Med dette reglement bortfaldt i øvrigt betalingen af 10 øre for lånerkortet.

Som noget nyt begyndte man i 1945/46 at skaffe bøger fra fremmede folkebiblioteker, når København ikke selv havde titlerne. Det første år skaffede man 330 bøger fra 29 forskellige biblioteker, deraf 10 svenske. I 1953/54 var man oppe på 4.364 bøger fra andre folkebiblioteker og 2.639 bøger fra videnskabelige biblioteker, samt 47 bøger fra udlandet.

Da mange mennesker fra omegnskommunerne enten arbejdede i København eller havde andet ærinde, fik især hovedbiblioteket allerede tidligt henvendelser »fra læsere ude i landet, ikke alene nabo-kommunerne, men endog fjernt fra Jylland« om ret til at hjemlåne

bøger fra københavnske biblioteker. Da København med rette følte, at man blev snydt for tilskud fra staten, skriver Aarsbo i 1918: »Som udelukkende kommunal københavnsk institution uden statsstøtte af nogen art, er vor virksomhed nødvendigvis indskrænket til dette lokale område. Sådanne udenbys læsere må vi derfor henvise til deres egne folkebiblioteker eller til statens biblioteker, særlig til Statsbiblioteket i Aarhus eller til Landbohøjskolens bibliotek«.

I 1949 lempede man dog lidt på reglerne. Nu kunne der udstedes lånerkort til personer, der havde bopæl uden for Københavns kommune, når disse var studerende ved københavnske læreanstalter eller anerkendte kurser. Desuden kunne personer med bopæl i Gentofte og Frederiksberg kommune få lånerkort, såfremt særlige forhold talte derfor, f. eks. at de ejede eller drev virksomheder i København eller var ansat i en københavnsk virksomhed. Denne særlige lånetilladelse gjaldt dog ikke for lånerens pårørende. Året efter denne lempelse var der ved bibliotekerne indtegnet 126 udenbys lånere, hvoraf Helligåndshuset havde flest med 85 lånere, mens de øvrige biblioteker havde 10 udenbys lånere eller derunder. For Helligåndshusets vedkommende var antallet i 1954/55 steget til 401 udenbys lånere. Når Helligåndshuset havde så mange udenbys lånere i forhold til de biblioteker, hvis områder grænsede op til nabokommunerne, hang det sammen med, at man ikke kunne låne bøger i en fremmed kommune blot fordi dens bibliotek lå lige i nærheden af ens hjem; man skulle som nævnt være beskæftiget i den anden kommune, og var man det, lånte man i nærheden af arbejdsstedet.

Presset fra de udenbys lånere blev stort; samtidig var man i færd med at indføre fri låneret i den bibliotekslov, som blev vedtaget i 1964. 16 storkøbenhavnske kommuner besluttede derfor i 1963/64 at lave en forsøgsordning med fri låneret for beboere i de storkøbenhavnske kommuner, således at beboerne frit kunne benytte et hvilket som helst bibliotek inden for området. Hovedbiblioteket på Kultorvet var dog ikke omfattet af forsøget. Man var bange for, at det forholdsvis nye og meget store bibliotek ville blive løbet over ende. Men der var fri adgang til alle distriktsbiblioteker. Med biblioteksloven af 1965 indførtes endelig fri adgang til hovedbiblioteket. I 1964/65 var der i alt 2.540 udenbys lånere i København, heraf 1.481 i distriktsbibliotekerne og 1.059 på hovedbiblioteket. Der var flest lånere fra Frederiks-

berg (258), Lyngby (116) og Hvidovre (100). Tilgangen til hovedbiblioteket blev noget større end ventet. En stikprøveundersøgelse i 1966 viste, at 13% af hovedbibliotekets samlede direkte udlån til voksne gik til udenbys lånere. Op gennem 1970'erne steg antallet af udenbys lånere, således at af hovedbibliotekets lånere i 1984 var omkring 20% fra andre kommuner. En af årsagerne til hovedbibliotekets stadigt stigende tiltrækning på beboere i andre kommuner er den nærliggende, at så mange arbejder eller studerer på læreanstalter i den indre by.

Ud over at bopælspligten forsvandt fra reglementet i 1965, bortfaldt også aldersgrænserne for børn og unge, der blev givet adgang til ubegrænset hjemlån, og hele familien kunne låne på et enkelt lånerkort. Udlånstallet, der havde været faldende eller stagnerende efter krigen, nåede i løbet af 1960'erne, trods faldet i befolkningstallet, op på samme højder som i de første krigsår og fordobledes i 1970'erne. I 1974 afskaffedes lånerkortene som et led i en større rationalisering. Man gik over til at benytte det nylig indførte sygesikringsbevis i stedet.

Fra samme år findes ikke mere fortegnelser over lånerne, så eksakte tal for lånere og deres sammensætning efter køn, alder og erhverv kendes ikke i dag. Men at det er mange, ved vi, da bibliotekerne på årsbasis udlåner ca. 7 mill. bøger.

Udlånet i voksenafdelingerne præges i stigende grad af videreuddannelser i alle former. Studerende ved højere læreanstalter, der går forgæves til forskningsbibliotekerne, forsøger at skaffe sig de nødvendige bøger i folkebibliotekerne. Men benyttelsen præges også af ønsket om almen orientering – ofte inspireret af en radio- eller tv-udsendelse – og af deltagelse i studiekredse eller aftenskoler.

Børnebibliotekerne

Stadsbibliotekar Jens Aarsbo når i slutningen af sin store historie om Københavns kommunes bibliotekers første 50 år »Bibliotekerne og Samfundet«, 1935, til at omtale den nye gren af biblioteksvirksomheden, der især i periodens sidste tiår havde udviklet sig markant – børnebibliotekerne.

Den spæde begyndelse til biblioteksarbejdet med børn i Københavns kommunes biblioteker foregik fra omkring 1916 i de tre børnelæsestuer, på Vesterbro, Nørrebro og Ydre Østerbro under primitive former. De var kun åbne nogle timer om eftermiddagen og blev fortrinsvis passet af lærerinder, og der var strenge restriktioner for opførelse og benyttelse. Ikke desto mindre var de meget populære tilholdssteder for kvarterets børn, og både forældre og lærere fra de omkringliggende skoler viste stigende interesse for børnenes benyttelse af dem.

Jens Aarsbo fastslår, at når antallet af børnelæsestuer ikke er forøget i de forløbne år, skyldes det pladsmangelen ved bibliotekerne. Kun i forbindelse med flytning af Vesterbros bibliotek fra Valdemarsgade til lokaler i kommunens nyopførte ejendom i Lyrskovgade lykkedes det i 1930 at få plads til at indrette et fuldstændigt børnebibliotek med både læsestue og udlån i dejlige store lokaler. Samtidig blev forbindelsen med de lokale skoler udbygget. Skolerne overlod børnebiblioteket deres børnebogssamlinger og henviste eleverne til at benytte den nye lånemulighed, og børnebiblioteket stillede classesæt og supplerende læsning til rådighed for undervisningen.

Men uanset behov og interesse fra skolens side for at øge »skoleungdommens udnyttelse af bibliotekerne i oplysningens og det praktiske livs tjeneste«, som det hed, kunne der dog ikke blive tale om at oprette flere sådanne børnebiblioteker uden meget betydelige lokaleforøgelser overalt i byen. Jens Aarsbo erkendte, at her lå en af fremtidens store opgaver for Københavns kommunes biblioteker.

Foruden de nødvendige lokaleudvidelser til oprettelse af nye børnebiblioteker fandt Aarsbo også, at det var nødvendigt at få en »pas-

sende« uddannelse – helst i statsligt regi – af det personale, der »skulle bruges til dette særlige arbejde« (citater). Præcis hvordan han kunne ønske sig en sådan specialuddannelse fremgår ikke, men hans tanker har utvivlsomt gået i retning af en læreruddannelse. Det tyder hans svar til den unge Helga Mollerup på, da hun begejstret efter læsningen af Valfrid Palmgren Munch-Petersen, »Bibliotek og Folkeopdragelse«, 1916, henvendte sig til ham med sine ideer om at lave biblioteker for børn. Hans svar var, at hun først måtte tage en læreruddannelse, for, som hun selv senere har citeret ham, »– ingen vil respektere et menneske, der kun er børnebibliotekar.«

Helga Mollerup tog sin lærereksamen og rejste derefter til USA, hvor hun blev uddannet ved Carnegie Library School i Pittsburgh. Her underviste man også specielt i børnebiblioteksarbejde. I 1925 vendte hun hjem og blev ansat ved Københavns kommunes biblioteker. Hendes opgave var at føre tilsyn med og koordinere arbejdet i de tre børnelæsestuer. I 1930 blev hun leder af børnebiblioteket på Vesterbro og åbnede det første børneudlån i København.

»Bøgers og læsningens betydning for den opvoksende slægt«, var et emne, der mere og mere havde optaget lærere og bibliotekarer i århundredets første årtier, men nok under den stiltiende forudsætning, at det først og fremmest var skolens opgave at »imødekomme børns trang til læsning«, som det udtryktes. Børnebøger som litteratur og som en ligeværdig del af et folkebiblioteks bogbestand var en utrolig tanke, og udover de anerkendte klassikere kunne datidens sparsomme børnelitteratur heller ikke stå for de strenge lødighedskriterier, som gjaldt for voksenlitteraturen. Billedbøger og småbørnslitteratur regnedes slet ikke med. Børn eksisterede ikke i bibliotekssammenhæng, før de gik i skole og havde lært at læse.

De første københavnske børnelæsestuers eksistensberettigelse var deres pædagogiske indhold, og dertil kom den sociale funktion. Der var stort behov for steder, hvor børn kunne opholde sig og beskæftiges som alternativ til opholdet på gaderne med nøglen om halsen, og det behov kunne børnelæsestuerne i al beskedenhed imødekomme lidt af. Denne pædagogiske og sociale værestedsfunktion fulgte med over i de egentlige børnebiblioteker og dominerede i masser af år på godt og ondt vurderingen af børnebiblioteksarbejdet.

På Vesterbro formåede Helga Mollerup at forene de pædagogiske

Børnelæsestuen på Nørrebro, som tegneren Djalmar Christofersen gengav den i Social-Demokraten 27. februar 1916. Teksten fortæller, at der var 80 siddepladser, men at der kunne komme indtil 200 børn daglig. Bestyrerinden indøvede jævnligt børnene i ordensreglerne, og børnene opførte sig »mønsterværdigt«, som det ses på billedet.

og sociale forventninger til børnebiblioteket med sine egne bibliotekariske idealer. Hun udviklede et bogligt miljø for børnene, holdt eventyrtimer, satte klubarbejde i gang, spillede komedie med børnene m. v. Desuden udbyggede hun samarbejdet med skolerne og organiserede bogvalgsarbejdet til de eksisterende børneafdelinger.

Biblioteket på Vesterbro blev et fast brohoved for alt fremtidigt børnebiblioteksarbejde i København. Jens Aarsbo nåede inden sin død i 1944 at se endnu tre børnebiblioteker nyoprettet indenfor KKB, nemlig Østerbro 1937, Frederiksholm (filial af Vesterbro) 1939 og Brønshøj 1940. Og endelig i 1945 blev de to sidste børnelæsestuer på Nørrebro og Ydre Østerbro udbygget til rigtige børnebiblioteker.

Helga Mollerups fornemme pionerindsats for børnebiblioteksarbejdet hører til de store bedrifter i dansk folkebibliotekshistorie. Med de københavnske børnebiblioteker som basis var hun i de følgende årtier stærkt med til at præge udviklingen i hele børnebibliotekssagen. Hun førte sine ideer og tanker frem i alle faglige organer for at udbrede kendskabet til og respekten for børnelitteraturen og for at forbedre børns adgang til varieret og værdifuld læsning. Det var også målet for de skolebiblioteker, der ligesom børnebibliotekerne var på vej frem,

og både indenfor Danmarks Biblioteksforenings rammer og i den daværende Skolebiblioteksforening af 1917 var Helga Mollerup med til at tegne perspektiverne for et fælles skole- og børnebiblioteksarbejde.

Efter at Carl Thomsen var blevet stadsbibliotekar i 1944, kom der endelig realiteter i de årelange forhandlinger mellem skole- og biblioteksmyndigheder om at udnytte mulighederne i biblioteksloven af 1931 og slutte skole- og børnebibliotekerne sammen i institutionen Københavns kommunes børnebiblioteker der kom til at fungere fra 1949 til 1965.

Den nye institution skulle omfatte de offentlige børnebiblioteker og skolebibliotekerne på kommuneskolerne. Administrativ chef var stadsbibliotekaren, men ellers havde Københavns kommunes børnebiblioteker egen bestyrelse, egen vedtægt og arbejdsplan og eget budget. Administrationen, med Helga Mollerup som daglig leder, fik foreløbigt til huse i Sct. Petri gamle præstegård i Larslejstræde, hvor der tidligere havde været avislæsesal, indtil man i 1957 flyttede ind i det nye hovedbibliotek på Kultorvet. Desuden blev der udnævnt en skolebiblioteksinspektør til at forestå skolebiblioteksarbejdet og opbygningen af skolebibliotekerne.

Foreløbig var der kun de seks offentlige børnebiblioteker. Alle skolebiblioteker ved de ca. 60 kommuneskoler skulle etableres fra grunden. Skolebiblioteksinspektør Johannes Nielsen havde lige som Helga Mollerup deltaget i de forudgående årelange diskussioner om sammenslutningen af børne- og skolebiblioteker på et højt idealistisk plan, så forventningerne var store, og frustrationerne blev snart endnu større over, at opgaverne nødvendigvis måtte prioriteres over en længere årrække for at tilpasse alle rimelige ønsker til de fælles økonomiske muligheder. Alligevel lykkedes det så godt, at man i løbet af de 16 år, som institutionen Københavns kommunes børnebiblioteker kom til at bestå, fik oprettet eller reorganiseret skolebiblioteker på alle de efterhånden 80 kommuneskoler, udbygget de 6 eksisterende børnebiblioteker og nyoprettet endnu 10, incl. 1 hovedbørnebibliotek, samt opbygget en velforsynet fællessamling af klassesæt og supplerende litteratur som overbygning på skolebibliotekerne.

Tre af børnebibliotekerne fik en lidt speciel status. I 1955 flyttede Vesterbro-filialen på Frederiksholm fra Borgbjergsvej til lokaler i en tilbygning til den nyoprettede Ellebjergskole på P. Knudsensgade, og

børnebiblioteket ombyttede sin lille to-værelses lejlighed (med magasin i køkkenskabene) til et smukt og spændende lokale. Ellebjergskolens skolebibliotek var under opbygning, men fritidsudlånet blev overført til børnebiblioteket. Det gav børnene adgang til en større og bredere bogbestand, som var tilgængelig flere timer om dagen også på skolefridage og i ferier, og skolebibliotekaren tilbragte sine udlånstimer i børnebiblioteket med at hjælpe og vejlede sine elever. Ordningen fungerede til alles tilfredshed, og den blev også indført i biblioteket i Vigerslev med lokaler på Kirsebærhavens skole, da det blev taget i brug i 1958.

På Bispebjerg prøvede man en anden model: på Holbergskolen, der lå ca. 1 km fra biblioteket i Filosofvænget, hvor der kun var plads til voksenbibliotek, indrettede man i 1956 et offentligt tilgængeligt børnebibliotek i selve skolen som en del af skolebiblioteket. Børnebiblioteket havde åbent i samme omfang som kommunens andre børnebiblioteker og kunne også benyttes af børn fra andre skoler. Det var de første år et rimeligt velbesøgt børnebibliotek, omend man savnede et voksenbibliotek i baggrunden, men efterhånden ebbede benyttelsen af andre lånere end skolens lærere og elever ud og koncentreredes indenfor skoletiden. I 1966 overtog skolebiblioteket hele virksomheden, og Bispebjerg var igen uden egentligt børnebibliotek lige til 1980.

På Ellebjergskolen og på Kirsebærhavens skole fortsatte ordningen med skoleudlån i børnebiblioteket endnu nogle år, indtil skolerne fik fuldt udbygget skolebibliotek.

I »Byens Bøger«, 1960, der markerede kommunebibliotekernes 75-års jubilæum beskriver Helga Møllerup udviklingen i børnebiblioteksarbejdet. Men udviklingen i København kan ikke betragtes isoleret, den var fælles for hele landet. Netop i disse år satte det snævre, formaliserede samvirke mellem skole- og børnebiblioteker for alvor gang i udbygningen af biblioteksarbejdet for og med børn.

I folkebibliotekerne udgjorde børneafdelingerne en stadig større del af den samlede virksomhed. Udadtill markerede børne- og skolebibliotekarere sig på alle områder, hvor deres fælles sag kunne fremmes. Skolebibliotekarerne havde i mange år haft en art faglig basis i Danmarks Skolebiblioteksforening. Nu blev børnebibliotekarernes halvt private »kontaktgruppe«, der var stiftet i 1947, anerkendt af Bibliote-

karforeningen for Folkebibliotekerne som en officiel faggruppe, hvor igennem børnebibliotekerne kunne udtale sig og lade sig repræsentere fagligt.

Men først og fremmest rettede alle bestræbelser sig mod at støtte og stimulere interessen for den danske børnelitteratur, der havde haft trænge kår i efterkrigstiden. Samarbejdet mellem børne- og skolebibliotekarer på dette felt havde en lang og stærk tradition i Danmarks Biblioteksforenings børnebogsudvalg, der siden midten af 20'erne havde anmeldt alle børnebøger i foreningens tidsskrift »Bogens Verden« og stået for redaktionen af årslister og kataloger over børne- og ungdomsbøger. Det blev et mønster for de lokale bogudvalg landet over, hvor børne- og skolebibliotekarer med gensidig professionel støtte opbyggede alsidige børnebogssamlinger i skole og bibliotek.

Børneogsproduktionen blev styrket ved behovet i de ekspanderende børne- og skolebiblioteker. Der afholdtes forlagskonkurrencer, der kaldte nye børneogsforfattere frem. – Undervisningsministeriet indstiftede en børneogspris i 1954, og i 1956 blev den første propagandaugave for den danske børneogs gennemført. – Danmarks Radio tog fra 1952 en månedlig udsendelse på programmet »Boghjørnet«, der også skabte opmærksomhed om børnelitteraturen.

Takket være Helga Møllerups inspiration og konstante engagement i ethvert fremstød for børnebibliotekssagen og børnelitteraturen kom de københavnske børnebibliotekarer til at medvirke ved sådanne arrangementer i samarbejde med boghandlere, forlagsfolk og forfattere.

I løbet af de første 10 år oprettede Københavns kommunes børnebiblioteker fem til seks skolebiblioteker om året, bestående af læsestue, udlånssamling og småbørnssklassesamlinger til 1.-3. klasserne med tilhørende hyldelister og kortkataloger. Samtidig blev fællessamlingen stadig udbygget med klassesæt og supplerende litteratur til støtte for skolebiblioteksarbejdet. Sættene af emnesæt og ekspeditionen til skolerne fra fællessamlingen blev varetaget af hovedkontorets personale og blev efterhånden til et omfattende udlånsarbejde midt i de tekniske rutiner.

Inden 1960 havde fire af de seks gamle børnebiblioteker fået nye og større lokaler, og der var oprettet endnu seks børnebiblioteker ved eksisterende afdelinger eller i forbindelse med nyoprettede distriktsbiblioteker. Hvor det var muligt, blev de nye afdelinger indrettet med

Helga Mollerup omgivet af børn foran »vægavisen« på Vesterbro bibliotek. Udklippene på opslagstavlen suppleredes med en hylde med litteratur om »avisens« emner. Vecko-Journalen 8. december 1935.

fælles skrankebetjening af voksne og børn, og det skabte en forventning om fremtidens bibliotek som et etrumsbibliotek, »familiebiblioteket«, hvor børn og voksne kunne være fælles om deres biblioteksbesøg.

I 1957 blev det nye hovedbibliotek på Kultorvet taget i brug, og dermed fik man også et hovedbørnebibliotek. Samtidig flyttede hovedkontoret ind i den nye bygning, men en arbejdsmæssig sammensmeltning af hovedbørnebibliotek og -kontor fandt ikke sted. Hovedkontorets arbejdsopgaver – incl. betjeningen af fællessamlingen – lå i en fast rationel rutine, og hovedbørnebiblioteket kom i de første år hovedsagelig til at fungere som den indre bys børnebibliotek. I modsætning til distriktsbibliotekerne var der ikke her tale om et »familiebibliotek«. De smukke og rummelige lokaler havde egen indgang – endda egen adresse! – og der var ingen adgang for publikum mellem hovedbibliotekets afdelinger for voksne og dets børnebibliotek.

I 1964 tog Helga Mollerup sin afsked efter lang tids sygdom. Hun havde lige fra børnebibliotekernes begyndelse været den ubestridte leder og igangsætter og havde præget udviklingen med sit initiativ og

sit fremsyn. Kredsen omkring hende af børnebibliotekarer, elever og andre medarbejdere var vokset gennem årene, og hendes åbne samarbejdsform og evne til at dele alle faglige problemer med sine medarbejdere havde skabt et usædvanligt inspirerende arbejdsmiljø. Men samtidig var personaleudskiftningen hele tiden stor. Udbygningen af børnebiblioteksarbejdet landet over tiltrak mange københavnske børnebibliotekarer med flere års praksis og værdifuld erfaring.

Med Helga Mollerups afsked var en vigtig epoke i børnebibliotekernes historie slut, og det blev næsten symbolsk understreget ved bibliotekslovrevisionen i 1965, da børne- og skolebibliotekerne igen blev adskilt og ført tilbage til henholdsvis folkebibliotek og folkeskole.

Umiddelbart så det ikke ud til at gøre den store forskel i det daglige arbejde. Som følge af visse bestemmelser i loven fortsatte den fælles administration, det fælles bogvalgsarbejde og den fælles klargøring og registrering i børne- og skolebibliotekernes kontor, som den nye betegnelse for den tekniske afdeling nu blev.

Ude i afdelingerne derimod mærkedes ændringen omgående. Det hidtidige reglement, der var fælles med skolebibliotekerne, definerede børnebibliotekets lånere som de 9-14-årige med en overgangsordning for de 14-16-årige. Nu blev der indført et enhedsreglement for alle folkebibliotekets lånere uden aldersbegrænsning, gældende i alle bibliotekets afdelinger. Dermed var en stor ny lånergruppe, førskolebørnene og deres forældre retfærdigvis blevet ligestillet med andre lånere i børnebibliotekerne, men bogbestanden var slet ikke sammensat til at imødekomme deres behov. Desuden var låneperioden nu en måned som i voksenafdelingerne, og der var adgang til ubegrænset hjemlån, mens man hidtil kun havde kunnet låne højst tre børnebøger ad gangen i fjorten dage.

Det blev en stor og udgiftskrævende opgave i de følgende år at udbygge specielt småbørnsbogbestanden til de nye behov, og samtidig havde skolebibliotekerne store ønsker og planer om fortsat udbygning af deres samlinger. De bevillende myndigheder viste forståelse for løsningen af opgaverne, men lokale- og personalekapaciteten i børne- og skolebibliotekernes kontor lod sig kun udvide til en vis grænse, selv om alle arbejdsopgaver blev forenklet mest muligt.

Den største rationaliseringsgevinst opnåedes ved at afskaffe alle kortkataloger til fordel for den landsdækkende trykte katalog i bog-

form, der udkom fra 1969, og som børnebibliotekernes daværende katalogisator med frisk erfaring fra USA havde været med til at planlægge sammen med bibliotekstilsynets ekspertudvalg. – Alligevel strakte kapaciteten ikke længere end til de boglige materialer, de spændende ny AV-materialer måtte vente.

Med den frodige udvikling i den danske børnebogsproduktion, som viste sig igennem 1960'erne, blev det muligt at foretage et mere varieret bogvalg til børne- og skolebibliotekerne. Det var ikke mere nødvendigt at anskaffe de samme titler til læsetræning, supplerende læsning og fritidslæsning, når der var velegnede titler til ethvert formål at vælge imellem. Samtidig anlagde man i folkebibliotekerne et meget friere syn på de hidtidige kvalitetskriterier, og det gjorde børnebibliotekernes bogvalg mere differentieret. De københavnske børne- og skolebiblioteker begyndte ret hurtigt bevidst at tegne hver sin linje i bogvalget, og tilsammen kunne man præsentere børnene og de ganske unge lånere og skoleelever for et meget bredt udsnit af børne- og ungdomslitteraturen til alle formål.

Med den voksende spredning i titelvalget blev fordelene ved en fælles klargøring og registrering tilsvarende mindre, og i 1974 flyttede skolebibliotekerne derfor ud til en selvstændig teknisk afdeling i skolebibliotekscentralen i Frankrigsgades gamle skole. Den frigjorte lokalekapacitet blev inddraget til hovedbibliotekets andre afdelinger, så adskillelsen fra skolebibliotekerne gav ikke mulighed for at udvide børnebiblioteksvirksomheden. Den resterende del af børne- og skolebibliotekernes kontor blev igen en del af institutionens katalog- og tilvækstafdeling, sådan som ordningen var indtil 1949.

Adskillelsen fra skolebibliotekerne medførte ikke den store forskel ude i afdelingerne. Her var andre og større forandringer i gang. Børnebiblioteksarbejdet gjorde sig mere og mere gældende i distriktsbibliotekernes virksomhed efterhånden som næsten alle afdelinger var blevet indrettet som familiebiblioteker. De moderne børnebibliotekstanker, som fik næring i 1960'ernes almindelige liberaliseringstendenser overalt i samfundet, gik ud på at understrege børnebiblioteket som et frit og uforpligtende »værsted«. Møblering og reolopstillinger blev efterhånden gjort så afslappede som lokalernes tillod, og bøger og blade blev suppleret med tegnematerialer, saks og papir, skak og andre spil, og leg med dukketeatre og dukkespil.

Pjerrot optræder for børn i Christianshavns bibliotek 1972. Julie Rønnow fot.

De traditionelle eventyrtimer var for længst bukket under i konkurrencen med billedmedierne. Nu blev der afholdt professionelle lånerarrangementer, filmforevisninger, tryllekunstneroptræden og børneteaterforestillinger. Dertil kom i enkelte afdelinger med musik muligheden for pladeaflytning. Alt i alt blev børnebibliotekernes udvidede fritidstilbud så stor en succes, at det voldte daglige problemer at tilpasse børnenes støjniveau til de voksnes rimelige ønsker om et fredeligt biblioteksbesøg, og selv om den fælles skrankebetjening og den frie adgang afdelingerne imellem fastholdtes, måtte der ved senere lokaleindretninger tages et afgørende hensyn til voksnes og børns forskellige adfærd i biblioteket.

Børnebiblioteket på hovedbiblioteket gennemgik flere lokaleforandringer, der til sidst gjorde det til en naturlig del af hovedbibliotekets fagsalssystem. Samtidig blev det udbygget til en egentlig hovedbiblioteksfunktion med hensyn til den specielle del af børnelitteraturen, fremmedsproget børnelitteratur, udsolgte titler af litterær og historisk værdi, samt en fyldig håndbogs- og referencesamling.

Desuden opbyggedes fra 1979/80 en central samling af børnebøger

på indvandrersprog og lydbøger for børn, beregnet på udstationering i depoter i de distriktsbiblioteker, hvor der opstod skiftende behov.

Forbindelsen mellem skole og bibliotek i form af regelmæssige klasseorienteringer både i børne- og voksenafdelinger havde været vedtægtsbestemt i den periode, børne- og skolebibliotekerne havde været sluttet sammen, og det havde gennem mange år vist sig som en så positiv kontakt, at den fortsatte i samme omfang også efter at børne- og skolebibliotekerne blev adskilt.

Betjeningen af børneinstitutionerne var derimod et område, som børnebibliotekerne ikke havde kunnet tage op i det omfang, som der viste sig behov for. Men i forbindelse med et udvalgsarbejde i det internationale børneår 1979 lykkedes det at få et samarbejde i gang. Småbørnsgrupper besøger de lokale børnebiblioteker udenfor åbningstiden, hvor de låner emnesæt og sæt af småbørnsbøger til brug i institutionen. De ser film i børnebiblioteket, og der har fundet et vist økonomisk samarbejde sted om børneteaterforestillinger.

Det faldende børnetal i Københavns kommune har ikke vist sig som nedgang i børnebibliotekernes benyttelse, målt i udlånstal, før den økonomiske stramning i 1984 medførte alvorlige lånerestriktioner, som mærkedes overalt i institutionen. Børnebibliotekernes benyttelse kan ikke som »i gamle dage« defineres udelukkende som børn fra 0 til 13/14 år. Teenageungdommen har altid haft svært ved at sige børnebiblioteket helt farvel, og uden tidligere tiders stramme aldersrestriktioner foregår den gradvise overgang til voksenlitteraturen over en længere periode. Børnebibliotekernes materialer benyttes også af voksne lånere til forskellige formål, – i studieøjemed, til orienteringsbrug, til brug sammen med børn i hjem, skole eller institution eller bare til personlig rekreativ læsning.

Børnebibliotekernes udvikling fik det forløb, Jens Aarsbo, Helga Mollerup og deres samtidige forventede i 1935. Med solid støtte i lovgivningen blev de opbygget side om side med skolebibliotekerne i tæt samarbejde til gensidig fordel. Det pædagogiske islæt i børnebiblioteksvirksomheden gled ud, efterhånden som skolebibliotekerne helt overtog denne funktion, – samtidig arbejdede børnbibliotekarerne bevidst på at understrege de bibliotekariske funktioner og skabe respekt

om børnebiblioteksarbejdet som andet end en social opgave, der var overført fra de gamle børnelæsestuer.

I takt med opbygningen trådte forskellighederne i børnebibliotekernes og skolebibliotekernes funktioner og opgaver tydeligere frem, og det var en logisk konsekvens af denne udvikling, at bibliotekslovrevisionen i 1965 adskilte de to børnebiblioteksformer.

Efter disse 50 år er børnebibliotekerne nu blevet en naturlig og uomgængelig del af bibliotekernes virksomhed, og fremtidens udfordringer og opgaver skal løses af et samlet folkebiblioteksvæsen i Københavns kommune.

Afdelingen for sær opgaver og Biblioteket-kommer

Opsøgende biblioteksbetjening i København

Allerede helt tilbage i 20'erne var man flere steder i landet begyndt at give biblioteksbetjening til medborgere, som på grund af sygdom eller handicap var afskåret fra at benytte bibliotekernes tilbud. Et spændende pionerarbejde var startet, hvor bibliotekarerne ofte arbejdede alene – uden for det vante biblioteksmiljø. I Københavns kommunes biblioteker blev der på stadsbibliotekar Carl Thomsens initiativ i 1947 oprettet en særlig afdeling med henblik på at samle og varetage disse opgaver: Afdelingen for sær opgaver, men da var allerede flere aktiviteter i gang i København inden for det, vi i dag kalder opsøgende biblioteksbetjening.

I 1937 blev det første patientbibliotek i København åbnet på Kommunehospitalet. Forud for dets oprettelse var der gået mange vanskelige forhandlinger. Den daværende hospitalsdirektør må have været en mand med visioner, for allerede i 1918 ansøgte han biblioteksbestyrelsen om at få bibliotek på kommunens hospitaler. Desværre fik han et afslag: »Dels tillader det kommunale Hovedbiblioteks nuværende indskrænkede Pladsforhold i St. Nikolaj Hus ikke den derved nødvendiggjorte Forøgelse af Virksomheden, dels er Kommunebibliotekernes ret begrænsede Bogbestand for Tiden ude af Stand til at fyldestgøre de omfattende Krav det enorme Bogudlån (1917/18: 901.000 Bind) stiller til den, end mindre forslaar den overfor videregaaende Opgaver.« I 1929 sendte hospitalsdirektøren igen en meget velbegrundet ansøgning, idet han gik ud fra, at de tidligere vanskeligheder nu var overvundet. Som støtte for sin ansøgning vedlagde han et foredrag om hospitalsbiblioteker af bibliotekar Elisabeth Ostfeld, der startede det første hospitalsbibliotek i Odense i 1926. Alligevel skulle der gå endnu 8 år, inden det første hospitalsbibliotek blev en realitet. Det blev til gengæld en så stor succes, at der siden er blevet åbnet bibliotek på alle hospitaler i København.

Ved oprettelsen af afdelingen for sær opgaver påbegyndtes biblioteksbetjening af flere andre institutioner, især kaserne. Folk og Værn havde udarbejdet en biblioteksplan, der gik ud på, at alle kaser-

ner skulle have et bibliotek, og at virksomheden skulle foregå i samarbejde mellem folkebibliotekerne og værnene. Denne plan blev positivt modtaget i København og ført ud i livet i de kommende år. Den næste store opgave, der blev taget op, var biblioteksbetjeningen af ældre. Antallet af ældre medborgere forøgedes stærkt, og der blev bygget mange nye plejehjem. Stadsbibliotekar Frode Jensen foreslog derfor, at spørgsmålet blev taget op, og resultatet var, at alle ældreinstitutioner i Københavns kommune efterhånden fik en eller anden form for biblioteksbetjening. Endnu et arbejdsområde er kommet til – nemlig fængslerne. Der havde tidligere været et vist samarbejde mellem Københavns kommunes biblioteker og Københavns fængsler, men først i 1976 blev der indgået en aftale mellem de to institutioner, og der blev ansat en faguddannet bibliotekar i fængslerne.

Afdelingen for særopgaver har nu biblioteksbetjeningen af 103 institutioner: hospitaler – ældreinstitutioner – Københavns fængsler samt Biblioteket-kommer lånere i den indre by. Et spændende, engagerende arbejdsområde med en stor berøringsflade til mange forskellige befolkningsgrupper. I tidens løb har afdelingen betjent i alt 135 institutioner. Mange er gledet ud igen, når der ikke længere var brug for en biblioteksbetjening, og andre er kommet til, når nye behov opstod. Et tegn på fleksibilitet og på at afdelingen har kunnet tilpasse sig samfundets udvikling.

Om Særafdelingens lokaler

Fhv. afdelingsbibliotekar Axela Ørvig, der gik på pension i 1966, fortæller om Særafdelingens arbejdsvilkår:

»Den 18. august 1947 startede Særafdelingen sit kontorarbejde i Nikolaj Kirke i et lokale, der havde været brugt som skakstue. Her var plads til den daværende fællessamling samt 3 skriveborde. Personalet bestod af 1 bibliotekar og 1 kontorist + undertegnede. Det var et udmærket lokale til sommerbrug, men om vinteren måtte vi rykke skrivebordene så langt væk fra vinduerne som muligt, og endda sidde indhyllet i tæpper. Vinduerne gik fra gulvet og nogle meter op, det var nemlig kirkevinduernes øverste og særdeles utætte spidsbuer. Særafdelingens bogbestand voksede heldigvis ret hurtigt med opgaverne,

og i 1949 sprængtes rammerne, og vi flyttede til Sortedams Dossieringen i stueetagen i et beboelseshus. Her havde Kommuneskolernes Håndarbejdsafdeling haft sit linnedepot, hvis årsag en del af vinduerne var forsynet med jernstænger. Man kunne på det tidspunkt ikke på ærlig vis skaffe sig solide linnedstoffer, så det kunne friste over evne at se alle de linnedruller, der skulle blive til chemiser i håndarbejdstimerne. Ud til Dossieringen var der heldigvis ikke stængte vinduer. Der var den herligste udsigt over Sortedamssøen. Men der var i starten to store vanskeligheder: Vi havde i de første 6 uger hverken reoler eller telefon. Bøgerne, hvorfra bestillinger daglig skulle ekspederes, lå i stabler på gulvet, og al telefonbesked gik til hovedbiblioteket, hvortil jeg hver dag kl. 12 måtte ringe fra en kiosk på Østerbrogade. Det rettede sig jo, og vi blev der da i 5 år. I 1954 flyttede Særafdelingens kontor til Christians Brygge 28 lige i nærheden af Langebro. Lokalerne var fortrinlige. En mægtig spisestue blev et godt depot, et par store værelser ud til havnen udgjorde vore kontorer. Og så var der et køkken, så stort, at man kunne slagte et stykke kronvildt uden at forårsage pladsmangel til andre aktiviteter. Frokostkaffen var i hvert fald sikret.

Vi havde en glimrende arbejdsplads her i 3 år, indtil vi i 1957 skulle flytte ind til den store glæde på Kultorget. Vore trængsler var nu ikke til ende endda. Vi måtte flytte ind i et halvfærdigt hus den 28. marts, der skulle nemlig betales husleje fra den 1. april. Vi vadede i cementstøv og murbrokker på kontorer og gange, og gadedørene stod åbne døgnet rundt, hvis de i det hele taget var der. Huset var dog opvarmet, det skulle jo tørre. Jeg kan godt forstå, at gadens hjemløse søgte ind i varmen om natten, såmænd også, at det fristede en af kvinderne til at vaske hår i det varme vand på et af toiletterne i stueetagen. Hun nåede bare ikke at blive færdig, før vicedstadsbibliotekar fru Struckmann på sin morgeninspektion stod i døren. »Men – det kan De da ikke, det der.« »Jo, tak det går udmærket, jeg er vant til at indrette mig,« sagde damen igennem sin våde manke.

Disse tilstande fik ret hurtigt en ende, og Særafdelingen havde en udmærket arbejdsplads her i resten af min arbejdstid. At opgaverne og dermed bogbestand og personale siden da er mangedoblet og har fået lokaleplads derefter, kan kun glæde en gammel medarbejder. Gid det må kunne fortsætte til fordel for en – i boglig henseende – ellers dårligt stillet del af befolkningen«.

Patientbiblioteket på Kommunehospitallet kom i gang 1937. Her er man ude med bogvognen til sengeliggende patienter.

Om de første institutionsbiblioteker

Arbejdet »ude i marken« blev i starten opfattet som en slags forsøg, som skulle vise behovet for biblioteksbetjening. Den succes, man havde ude i institutionerne i disse første år, gav imidlertid hurtigt så klare beviser for bibliotekets eksistensberettigelse, at man inden længe fik etableret ordninger de fleste steder. Herom fortæller den senere leder af Særafdelingen, overbibliotekar Karen Margrethe Jensen:

»I 1937 begyndte Ellen Trojel-Thomsen og jeg vor virksomhed på Kommunehospitallet. Der var af stadsbibliotekar Aarsbo og afdelingsbibliotekar fr. Neumann sammensat en bogbestand, og der var trykt et katalog over bogbestanden. Da stadsbibliotekaren var ivrig oplysningsmand, indeholdt faglitteraturen mange af de små bind fra »Forening til Folkeoplysningens Fremme«, populært kaldet »Dem med Frihedsstøtten«. Den var foreningens bomærke. Det kan måske ikke undre, at det kunne være lidt vanskeligt at udlåne en bog med titlen: »Herrnhuterne i Grønland«.

Det havde ved forhandlingerne med hospitalsdirektoratet været en forudsætning, at hvis det første forsøg var vellykket, skulle ordningen

udvides til kommunens øvrige hospitaler, og i 1939 startede jeg udlån på Bispebjerg Hospital. Som på Kommunehospitalet var lokalet beliggende i parterreetagen, hvilket er halv kælder, men centralt for afdelingerne. Modtagelsen på hospitalsafdelingerne var positiv, og inden længe blev biblioteket opfattet som et uundværligt gode. I 1942 fulgte det næste patientbibliotek på Sundby Hospital, og i 1945 det første bibliotek på en ældreinstitution, nemlig Gammel Kloster, hvis beboere viste sig at være meget flittige lånere.

Administrativt sorterede de første hospitalsbiblioteker under hovedbiblioteket og kredsbibliotekerne, alt efter deres beliggenhed, og da Afdelingen for særopgaver blev oprettet i 1947, var det meningen, at den kun skulle omfatte biblioteker i institutioner og kaserne. I 1948 blev det imidlertid besluttet, at hospitalsbibliotekerne også skulle høre under Afdelingen for særopgaver, således at den opsøgende biblioteksbetjening blev samlet i denne afdeling. De følgende år blev der oprettet bibliotek på Blegdamshospitalet, Øresundshospitalet og hospitalet på Forchhammersvej.

Den væsentligste funktion i et patientbibliotek er rundgangen med bogvogn til den enkelte patient på afdelingerne. På disse hospitaler blev biblioteksarbejdet vanskeliggjort i betydelig grad af de fysiske forhold: dårlige adgangsforhold, mange trapper og ingen elevatorer. Bibliotekarerne kunne derfor ikke bruge en bogvogn, men måtte i stedet for bære bogkasser eller kurve med bøger rundt til patienterne, og det siger sig selv, at det var et hårdt og anstrengende arbejde.

I 1948 tog man et stort skridt fremad, idet biblioteket på Sct. Hans Hospital, der siden 1860 havde haft et »læseværelse« og senere et bibliotek, nu blev »saneret«, dvs. at mange af de udslidte og forældede bøger blev kasserede, en del bøger af antikvarisk/historisk interesse blev magasineret, og nye aktuelle bøger blev overført fra Københavns kommunes biblioteker. Samtidig blev en uddannet bibliotekar ansat ved biblioteket. I de følgende år skete der en stadig udbygning af Særafdelingen med patientbiblioteker og kasernebiblioteker, samt et bibliotek på Kofoeds skole.

Men en gren af befolkningen blev i nogen grad ladt i stikken, nemlig de ældre, som boede i pensionistboliger eller på institutioner, og som et forsøg startedes i 1967 et ugentligt udlån på pensionistboligen Valbyholm. Lokalet, vi fik til vores arbejde, var garderoben til fest-

Biblioteket i De gamles By 1965. Ole Woldbye fot.

salen og langt fra ideelt, men vi måtte dokumentere, at der var et behov. Det viste der sig at være, og efter et par års forløb fik biblioteket sit eget tilfredsstillende lokale. Mønstret for oprettelse af bibliotek på Tranehavegård og Nørrebrovænge var omtrent det samme, og biblioteket bor nu flere steder i en af de små lejligheder i pensionistboligerne.

I De Gamles By havde man i mange år haft et bibliotek i et selvstændigt lokale i kælderens. Det daglige udlån blev passet af to af beboerne, og en medarbejder i institutionen købte bøger ind for et meget sparsomt beløb og derfor hovedsagelig på udsalg og hos antikvarer. Bogbestanden var nedslidt og lidet tilfredsstillende. Da Københavns kommunes biblioteker derfor i 1963 fik opfordring til at overtage biblioteksbetjeningen med løfte om et bedre lokale, bogvogne o. a. inventar, var den første opgave at sanere bogbestanden, og der måtte vi gå hårdt til værks. Det store antal kasserede bøger blev erstattet af

nye, og selv de to gamle »bibliotekarer« Jørgensen og Svendsen, som næsten græd over alle de bøger, der blev kasseret, måtte erkende, at det nye bibliotek var pænt. To bibliotekarer gik med hver sin bogvogn på afdelingerne, som nu alle fik besøg hveranden uge. Biblioteket har nu også fået et musikanlæg med plader og bånd og har trofaste lyttere hver dag i biblioteket.

Et andet stort kommunalt plejehjem, der trængte til et lift, var Nørre Hospital – nu Sølund, hvor forholdene meget lignede dem i De Gamles By. Efterhånden meldte det ene efter det andet af ældre og nyere plejehjem sig og anmodede om at få en samling bøger stillet til rådighed, samt assistance af en bibliotekar«.

Afdelingen for særopgaver har i årenes løb haft biblioteksbetjeningen af 11 kaserner, heraf har 8 haft et rigtigt bibliotek, og 3 er blevet betjent med depoter. Et uddrag »Fra Folk og Værn«, nr. 2, 1949, fortæller om denne virksomhed:

»Den 1. februar 1949 indviedes et ualmindelig smukt bibliotek med tilhørende læsestue i en fløj af administrationsbygningen på Ingeniørkasernen.

Pengemidlerne er stillet til rådighed af Folk og Værn, og Københavns kommunebiblioteker har velvilligst udlånt bøgerne, medens indretningen af lokalerne er foretaget af arkitekt Å. Olsen, materiel-intendanturen.

Foreløbig tæller biblioteket ca. 1.000 bind fag- og skønlitteratur, men for øvrigt kan man rekvirere alle de bøger man ønsker, gennem bibliotekar frk. Ørvig, der står for udlånet. I tilslutning til biblioteket findes en hyggelig læsestue, hvor tre menige har påtaget sig at føre tilsyn«.

Materialer i Særafdelingen

Allerede fra første færd måtte Særafdelingen kæmpe for sin eksistens. Herom fortæller Axela Ørvig:

»Stadsbibliotekar Carl Thomsen var klar over, at mange medborgere – af forskellige årsager – stod udenfor den service, Københavns kommunes biblioteker bød den almindelige befolkning, og dette måtte der gøres noget ved. Stadsbibliotekaren opfordrede mig til at udar-

Fra kasernebiblioteket på Holmen.

bejde en plan for en særafdeling, der skulle tage sig af dette arbejde, og det indvilligede jeg i.

Nu var der det, at der ikke var bevilget penge til personale, bøger eller noget som helst andet til en særafdeling. Bestyrelsen var aldeles uvidende om denne plan. Uanset denne omstændighed skulle der imidlertid startes. Bøger skulle der jo bruges. Kredsbibliotekarerne fik ordre til at sætte de bøger til side, som de mente at kunne undvære til et sådant formål, og så skulle jeg tage rundt og udtage, hvad jeg mente at kunne bruge fra disse samlinger, og det var ingeniunde nogen ringe begyndelse, rent bogmæssigt.

At Særafdelingen ikke just blev kredsbibliotekernes kælebarn kan man levende forestille sig, og bedre blev det ikke, da det efterhånden gik op for kredsbibliotekarerne, at nyanskaffelserne til Særafdelingen skulle tages af kredsbibliotekernes budget, indtil videre. Alt rettede sig imidlertid i løbet af et års tid. Stadsbibliotekaren gik til bekendelse, så

Særafdelingen – født i dølgsmål – blev både døbt og konfirmeret og fik eget budget«.

Denne noget utraditionelle start dannede baggrund for en mange-årig og energisk indsats på et næsten uopdyrket biblioteksområde. Flere af de bibliotekarer, der dengang med stort gå-på-mod gav sig i kast med opgaverne, mindes stadig denne tid som en spændende udfordring – og, anstrengelserne kronedes med held! Bogbestanden voksede langsomt, men sikkert – personalet øgedes, udlånstillene steg stærkt – og i »de gode tressere« fik man tillige bedre indretning af selve bibliotekslokalerne.

I dag råder Afdelingen for særopgaver over en fællessamling og en række mindre institutionsbiblioteker, hvis bogbestand er sammensat med henblik på den pågældende institutions lånere. Institutionsbibliotekernes grundfunktion – udlån af materialer – opfyldes gennem et tæt samarbejde med Afdelingen for særopgaver og Hovedbiblioteket, idet institutionsbibliotekerne er så små, at de ikke kan være selvforsynende.

Helt fra starten og mange år frem var der tale om en vis censur ved anskaffelserne til patientbiblioteker, ikke politisk eller religiøs, men med henblik på ikke at skade patienternes psykiske tilstand gennem bogernes handling. Den almindelige opfattelse i dag er dog, at patienters læsning ikke skal censureres, men at de tværtimod har ret til og gavn af frit at vælge det læsestof, de har lyst til.

Tilbuddet i Særafdelingen er således principielt et bredt udvalg af det, som Københavns kommunes biblioteker i øvrigt kan tilbyde. Men en række særlige behov gør sig gældende for vort publikum. Således er der en relativ stor gruppe læsehandicappede, samt mennesker, der på grund af medicinens bivirkninger har fået synsforstyrrelser. I dag kan man tilbyde disse mennesker alternativer til almindelige bøger, f. eks. lydbøger, stor-skrift bøger og letlæsningsbøger. I institutionsbibliotekerne skal der også være mulighed for at få besvaret spørgsmål af enhver art. Behovet for håndbøger og leksika er derfor indlysende, og selv et mindre bibliotek må have en grundstamme af opslagsbøger og andre hjælpemidler til lånerne. Det er vigtigt at give et varieret tilbud, selv om pladsen er begrænset.

Også forskellige audiovisuelle materialer er velegnede. Af største værdi for syge og handicappede er således musik på plade eller bånd.

Flere af Særafdelingens biblioteker har i de senere år kunnet tilbyde musik til aflytning, og det har vist sig at være et fortrinligt middel til at bryde eller mildne følelsen af isolation. Musik er let tilgængelig og giver på én gang stimulation og afspænding – både fysisk og psykisk. Enkelte steder har man derudover kunnet afholde udstillinger og arrangementer, hvilket har haft mange gode virkninger, først og fremmest ved øget besøg – og dermed bedre udnyttelse af bibliotekets øvrige tilbud.

En mindre materialebestand stiller principielt store krav, f. eks. til en solid bogkundskab. Det opsøgende biblioteksarbejde er ikke kun at skubbe rundt med bogvogn, selv om rundgangen med bogvognen ofte er det vigtigste. Betjeningsformerne afhænger af institutionernes beskaffenhed, størrelse, lokaleforhold, samt lånernes eventuelle handicaps. Man forsøger i videst muligt omfang at få institutionsbibliotekerne til at fungere som almindelige folkebiblioteker. Det opnår man bl. a. ved både at have fast åbningstid i biblioteket og besøg med bogvognen ude på afdelingerne. De mindre plejehjem og dagcentre får depoter af bøger og lyd bøger, der udskiftes en gang pr. kvartal. Det daglige udlån varetages af institutionens personale i nært samarbejde med en bibliotekar.

Et godt samarbejde mellem bibliotek og institution er i det hele taget nødvendigt for at opnå den bedste udnyttelse af bibliotekets tilbud og arrangementer. I årenes løb er det lykkedes gennem udadvendt og opsøgende virksomhed – til gavn for vort publikum.

Særafdelingens publikum

En institution eller et hospital har sin egen lukkede atmosfære. Flytter man på institution eller bliver indlagt på hospital, er det utvivlsomt en stor belastning, at man ofte mister kontakten med omverdenen, og dette gælder både familie, venner, arbejde og samfundet i øvrigt. Der sker let en proportionsforskydning, hvor de nære ting spiller en altafgørende rolle, og livet udenfor vinduet bliver en fjern og fremmed verden. At blive gammel indebærer begrænsninger i ens formåen. Der sker ofte en svækkelse af syn og hørelse, og der opstår let en følelse af, at samfundet er løbet fra én. Læsning og lytning kan blive et vigtigt trivselsmoment og bidrage til at holde tanker og følelser i sving og

modvirke isoleringstendenser. Tilbuddet om en bog, daglig mulighed for information, eller benyttelse af andre af bibliotekets tilbud, kan måske hjælpe den enkelte til at bevare proportionssansen og interessen for en normal tilværelse udenfor institutions- og hospitalsmiljøet.

Vore lånere er generelt sagt mennesker, der er mere eller mindre syge og ofte trætte og nervøse. Der er mange ældre og læseuvante blandt dem, vi møder, men på den anden side skal vi også kunne tilfredsstille de lånere, for hvem læsning er en livsfornødenhed.

Med en institutions hierarkiske opbygning følger ofte en umyndiggørelse. Biblioteket har derfor en vigtig funktion på institutioner og hospitaler ved at være et neutralt fristed, der står udenfor behandlernes kreds og derfor kan medvirke til at vedligeholde kontakten til omverdenen. Det er af stor værdi, at beboere/patienter og personale kan mødes på lige fod under normale forhold som i et almindeligt bibliotek.

Gennem det opsøgende biblioteksarbejde kommer vi i kontakt med mange mennesker, som måske for første gang i institutionsbiblioteket får en erfaring om, hvad et bibliotek kan tilbyde af viden, orientering og oplevelse. Denne form for biblioteksarbejde kræver, at bibliotekaren hele tiden er aktiv og stimulerende, hvis man skal opnå den nødvendige personlige kontakt og kunne give en kvalificeret vejledning. Som bibliotekar formidler vi bøger og andre materialer, men bibliotekaren må også være parat til en vis indlevelse i lånerens situation og behov og ikke mindst møde denne som medmenneske fremfor som klient.

»På en eller anden måde har vi alle været involveret i et hospitalsmiljø«, skriver Ole Lundsteen i en artikel i »Sind«, februar 1983: Strøtanker om biblioteker på psykiatriske sygehuse – og han fortsætter:

». . . I det øjeblik, du trådte ind i biblioteket, kastede du patientrollen bort og blev en ganske almindelig låner, ligesom hjemme på det lokale folkebibliotek. Du kom ind i et miljø, som var helt anderledes end afdelingens, hvor du tilbragte de fleste af døgnets timer: De dejlige røde reoler, duften af bøger, masser af bøger, plader, opslag om koncerter og arrangementer, blomster, et bibliotekspersonale, som overhovedet ikke kendte din baggrund for at være på hospitalet – hvor befriende!!! . . . I denne situation fungerer biblioteket for mange patienter som den bedste terapi . . . Her kan du vælge bøger om religion,

samfundsfag, digte, romaner – alt sammen elementer til genopbygning af dig selv . . . I en periode var pladesamlingen den største inspiration . . . bare at sidde i en blød stol og lade sig gennemstrømme af musik – det er bestemt en god form for medicin – balsam for sjælen – uden bivirkninger . . . «

Og Ole Lundsteen slutter med at ønske, at politikerne ville sætte sig ind i, hvad det vil sige at være psykiatrisk patient: »at opleve den isolerthed, den hungren efter at komme væk fra hospitalsmiljøet for en tid, eller ønsket om at læse den litteratur, som er vedkommende i netop den situation, man befinder sig i . . . «

Biblioteket-kommer

Biblioteket-kommer ordningen indebærer, at hjemmeboende bevægelseshæmmede, syge og svagelige uanset alder, der ingen mulighed har for selv at benytte biblioteket, kan få bragt bøger ud.

Før 1949 eksisterede ordningen ikke i København, selv om det dog var sket i ganske enkelte tilfælde, at der var blevet bragt bøger ud til lånere, der var blevet for svagelige til selv at gå på biblioteket. I 1949 fik stadsbibliotekar Carl Thomsen imidlertid et brev fra Inger Schleder-mann, formanden for Danmarks Lottekorps i Storkøbenhavn. Hun skrev, at Danmarks Lottekorps ifølge dets vedtægter påtog sig sociale opgaver, og at Lotteforbundet ville tilbyde at bringe bøger ud til ensomme gamle samt kronisk eller langvarigt syge og hente bøgerne igen. Tilbuddet blev forelagt kredsbibliotekarerne, der tog meget positivt imod det, og stadsbibliotekaren accepterede tilbuddet. Der blev afholdt to instruktionsmøder på hovedbiblioteket for de lotter, der havde meldt sig til arbejdet, og der deltog i alt 79 lotter. Senere fik lotterne to timers instruktion på det kredsbibliotek eller den udlånsstation, de skulle tilknyttes. Lotterne fik udleveret et antal kautionsblanketter og reglementer samt fra Særafdelingen et skønlitteratur-katalog, hvori bøger egnet for gamle var krydset af.

Denne ordning fungerede imidlertid kun i to år, for i 1951 skrev Oda Goldschmidt, den fungerende formand for lotteregionen, at regionen ikke mere kunne påtage sig biblioteksarbejdet. Som grund her-til blev anført, at lotternes tilknytning til hær og hjemmeværn nu var

så krævende og tog så meget tid, at de ikke kunne påtage sig civilt arbejde. De lotter, der havde fået instruktion, og som havde lyst til at fortsætte med udbringning af bøger, måtte dog gerne gøre det. Man prøvede så at få Dansk Røde Kors' ungdomsafdeling til at overtage dette arbejde, men det kom aldrig rigtig til at fungere, og efterhånden ophørte udbringning af bøger til gamle og svagelige i København. Det var kun i meget sjældne tilfælde, man sendte bøger ud med en junior-medhjælper.

Først i 1960 blev spørgsmålet taget op igen, idet O. R. Hansen, forretningsføreren for Svagføres Skoleforening anmodede stadsbibliotekaren om, at der blev etableret en ordning, så svært invaliderede fik mulighed for at låne på biblioteket. Brevet slutter således: »Det, der tilstræbes, er nemlig at give disse mennesker mulighed for at udnytte de samme rettigheder, som alle andre har, så de ikke skal være henvist til godgørenhed, der på den ene eller anden måde kan ende med at blive tilfældig«.

Både stadsbibliotekar Carl Thomsen og kredsbibliotekarerne var positivt indstillet. Man var dog enige om, at erfaringerne med frivillig arbejdskraft havde vist sig at være dårlige, og at såfremt en ordning skulle oprettes, skulle arbejdet varetages af biblioteksvæsenet. Der blev afholdt flere møder med repræsentanter fra socialdirektoratet og fra biblioteket, og her blev fremgangsmåden tilrettelagt. Afdelingen for særopgaver skulle udarbejde en indbydelse med en anmeldelsesblanket i 500 eksemplarer, som af socialdirektoratet skulle sendes til relevante institutioner og organisationer, der skulle sørge for at fordele dem til interesserede. Blanketterne skulle derpå returneres til Særafdelingen, hvorfra de skulle fordeles til kredsbibliotekerne.

Hvert bibliotek skulle betjene de lånerne, der boede i dets distrikt, dels fordi det var et gode for lånerne, at kontakten med det lokale bibliotek blev opretholdt, dels fordi dette arbejde var en naturlig del af det almindelige udlånsarbejde. En centralisering af ordningen ville også have medført store problemer bl. a. med at fremskaffe bogbestand og lokaler på længere sigt. Hovedbiblioteket varetog selv biblioteksbetjeningen af svagførelånerne i den indre by, men da det viste sig at være forbundet med nogle praktiske vanskeligheder på grund af fagsalsstrukturen, overgik disse til Særafdelingen i 1968. Efterhånden som Særafdelingen oprettede biblioteker i folkepensionistboligerne,

fik beboerne her også mulighed for at blive Biblioteket-kommer lånere.

I tidens løb er der anvendt mange forskellige benævnelser for denne ordning såsom bogbytning for vanføre, bogudlån til svagføre, shut-in service, hjemmelånere og Biblioteket-kommer lånere. I Københavns kommunes biblioteker har man valgt den af Bibliotekstilsynet foreslåede benævnelse: Biblioteket-kommer.

Selve Biblioteket-kommer ordningen startede således formelt i april 1962 med 50 lånere. Antallet af Biblioteket-kommer lånere er steget år for år og var pr. 31.12.84 nået op på 1.255 lånere, der i 1984 lånte 106.566 bind. Dette svarer til et gennemsnit på godt 84 bind pr. låner pr. år, et højt gennemsnit, der viser, at disse lånere læser meget. Det er således helt klart, at Biblioteket-kommer servicen er et tilbud, der er til stor glæde for mennesker, der på grund af deres fysiske tilstand er afskåret fra at benytte mange af samfundets tilbud i øvrigt.

Mod nye mål

I tidens løb er der oprettet mange nye institutioner i Københavns kommune. Biblioteksvæsenet er fulgt godt med, idet man har oprettet biblioteker i de fleste af institutionerne. Københavns kommunes biblioteker har hermed ønsket at efterleve det princip at stille alle borgere lige, når det drejer sig om at udnytte bibliotekernes tilbud. Der er dog lang vej igen, før dette mål er nået.

Materialebestanden må fortsat udbygges, og man ønsker at indføre musik på mange flere af Særafdelingens biblioteker. Den generelle udvikling går i retning af at sidestille de audiovisuelle materialer med det trykte ord, ja endog på visse områder at prioritere AV-materialerne højest. Mange af disse AV-materialer er specielt velegnede til handicappede mennesker. Her tænkes på lydbøger og lydavisere, lysbilleder og musik – og på hele video-området, der er i voldsom vækst. Endelig ville det være ønskeligt at kunne udføre professionel udstillings- og arrangementsvirksomhed. Alle disse planer ligger og venter forude, og bibliotekernes personale vil være parat til at påtage sig disse opgaver, så snart det bliver økonomisk muligt.

Det er med meget stor glæde, vi konstaterer, at den tendens til at spare i denne sektor af biblioteksvæsenet, som vi ser i disse år i andre og langt mere velhavende kommuner – aldrig er kommet til orde på Københavns rådhus.

Hovedbiblioteket

Det københavnske biblioteksvæsen havde i 1910 bestået i 25 år, og organisationen var stort set den samme som ved starten: seks sideordnede kredsbiblioteker, der blev drevet som selvstændige enheder uden ensartede metoder til løsning af arbejdsopgaverne. En central instans, der på rationel måde kunne koordinere de administrative og praktiske procedurer var påkrævet, og det første »hovedkontor« blev således oprettet i 1912. Det fik til huse i et par mindre værelser i tilknytning til kredsbiblioteket i Griffenfeldsgade og skulle først og fremmest tage sig af fællesadministration, klargøringsarbejde og ekspedition af bøgerne til bibliotekerne; efterhånden opbyggedes også en bogbestand i magasinerne, den bogsamling, der skulle blive grundstammen i hovedbibliotekets bogbestand.

Ved reformen af biblioteksvæsenet i 1913 drøftede man bl. a. det problem, at lånerne kun måtte låne bøger i det distrikt, hvor de boede. Da kredsbibliotekerne havde en meget forskellig bogbestand, blev lånernes adgang til litteraturen også meget uensartet. I stedet for på dette tidspunkt at tillade fri låneret for alle på kredsbibliotekerne besluttede man at oprette et hovedbibliotek. Derefter skulle den samme litteratur anskaffes til alle kredsbiblioteker, især skønlitteratur og den mest populære oplysningslitteratur. Hovedbibliotekets opgave blev at fungere som serviceorgan for kredsbibliotekerne med en bogbestand af mere speciel karakter – særlige danske titler, der ikke købes af kredsbibliotekerne, og titler på fremmede sprog – som så kunne lånes gennem kredsbibliotekerne. Man havde fra starten tanker om at arbejde hen imod et centralbibliotek i egen bygning, men måtte foreløbig nøjes med lokalerne i kredsbiblioteket i Griffenfeldsgade med en bogbestand på 2.000 bøger.

Virksomheden voksede hurtigt, og i 1914 flyttede man fra de trange lokaler på Nørrebro til Belysningsvæsenets ejendom i Gothersgade og fik her så god plads, at det første hovedbibliotek kunne åbnes for publikum – med udlån fra åbne hylder. Allerede i 1917 holdt man igen

flyttedag, denne gang til en bygning, der i 40 år skulle blive rammen om et biblioteksvæsen i rivende udvikling: Sankt Nikolaj kirke. Kirken havde gennem århundreder haft en ret omskiftelig skæbne, i middelalderen viet til de søfarendes helgen, under reformationen lutherdommens højborg i København, derefter overdraget magistraten sammen med tre andre københavnske kirker. Som magistratskirke kunne den anvendes til ikke-kirkelige formål, bl. a. havde en boglade udsalg i kirken i 1600-tallet. Ildebranden 1795 lagde kirken i ruiner. Resterne af hovedskibet og sidekapellerne blev efterhånden fjernet fuldstændigt, og tårnet stod alene tilbage som markant midtpunkt på pladsen, omgivet af nogle uskønne slagterboder. Brandvæsenet, der i 1807 havde fået det overladt, ombyggede det fra 1820–23 til vagttårn og brandstation. Det blev restaureret i begyndelsen af 1900-tallet og i 1909 forsynet med et højt spir, skænket af brygger Carl Jacobsen.

Ca. fem år senere tilbød en anden velhavende københavner, departementschef P. N. Rentzmann sammen med sin søster Ida Rentzmann, at skænke sin formue til genopførelsen af Nikolaj kirke og at overdrage den til Københavns kommune, der efter nogen diskussion med tak modtog donationen, dog med det forbehold, at kirken foruden til kirkelige handlinger også skulle anvendes til kulturelle formål. Planen var, at bymuseet, et kredsbibliotek for den indre by samt hovedbiblioteket skulle indrettes i kirken. Med megen festivitas blev den nye kirke indviet i 1917, og biblioteksvæsenet imødeså udvidelsen med stor forventning.

Kort efter indflytningen beslaglagde indenrigsministeriet imidlertid en stor del af det areal, der var tiltænkt biblioteket. Det var jo krigstid, og Statens Ernæringsråd behøvede kontorer til administration af den vanskelige fødevarer-situation. Kun det søndre sideskib og -kapel kunne i første omgang tages i brug af biblioteksvæsenet. Her blev indrettet kontorer til afdelingerne for indkøb, katalogisering og regnskab, der blev opstillet reoler med plads til 35.000 bøger, og i et loftsmagasin blev yderligere 12.000 bind anbragt. Det planlagte kredsbibliotek fik lokaler i Helligåndshuset. I 1921, da ernæringsrådets virksomhed ophørte, fik kommunebibliotekerne endelig rådighed over alle kirkens lokaler med undtagelse af hovedskibets kirkesal; i det nordre sideskib blev nu læsesalen indrettet, og i den store museumssal på anden etage blev der bogudlån med åbne hylder – men kun med henblik på spe-

Hovedbibliotekets læsesal 1949 i midterskibet i Nikolaj kirkebygning med orglet, der somme tider leverede morgenmusik, i baggrunden. B. Schleifer fot.

ciallitteratur og musikaler. Kirkesalen var forbeholdt kirkelige handlinger, møder og koncerter. Den havde et udmærket orgel, og mange formiddage arbejdede personalet til akkompagnement af koncertprøvernes sang og orgelspil.

I 1940 blev klausulen for kirkesalen omsider lempet så meget, at læsesalen kunne flytte ind her og få rimelige forhold til sine aktiviteter, men stadig med baggrundsmusik i morgentimerne og med indskrænket åbningstid og flytning af inventar, når der blev arrangeret aftenkoncerter eller studentergudstjenester. Hovedbibliotekets læsesal blev efterhånden biblioteksvæsenets bibliografiske centrum og formidler af forbindelsen til andre kommuners biblioteker og til de videnskabelige biblioteker.

Bag de tykke kirkemure var indeklimaet dejligt køligt om sommeren og ubehageligt koldt om vinteren. Stejle vindeltrapper førte nedad til bogbinderi og pakkerum i kælderens og opad til de mange magasiner,

der blev anbragt i indskudte mellemetager i takt med bogbestandens gradvise vækst. Stadsbibliotekaren havde eget kontor, mens det øvrige personale arbejdede i de lange sideskibes »kontorlandskaber«. Møder holdtes i sakristi, præste- eller degneværelse – alt efter arten – og midt i biblioteksvirksomheden lå departementschefens lejlighed; efter hans ønske blev der til ham og hans husholderske indrettet en toværelses privatbolig i kirkens andet stokværk, og her boede han til sin død 1923. Lejlighedens køkken blev ombygget til personale-frokoststue, og stuerne var rammen om den første PR-afdeling med stabler af kataloger og tryksager på det spinkle spisebord og i den sorte hestehårssofa.

I tårnværelse nr. 14 med læsesalens tidsskriftmagasin blev spiren i 1947 lagt til afdelingen for særopgaver, og i et andet tårnværelse tryktes de første katalog- og bogkort med sættekasse, løse typer og håndkraft.

Nikolaj kirke var langt fra hensigtsmæssig som biblioteksbygning og som arbejdsplads mere pittoresk end egentlig praktisk, og dog udvikledes et livskraftigt, ekspanderende biblioteksvæsen i dens særegne miljø.

I 1930 var bogbestanden ca. 75.000 bind, og det var stadig vanskeligere at skaffe plads til tilvæksten. Tanker om at få bygget en bygning specielt indrettet til et stort bibliotek ulmede endnu og begyndte at tage form. En første, men aldrig realiseret plan om at placere den ved indgangen til Fælledparken udkastedes i 1930. Her skulle der så indrettes et nyt hovedbibliotek og et kredsbibliotek for Østerbro; men i 1937 gav kommunalbestyrelsen tilsagn om at lade opføre et nyt hovedbibliotek ved Vesterport station. Der deltog seks arkitekter i denne bundne opgave, og projekterne blev to år senere udstillet i Sct. Nikolaj kirkesal. Dommerkomiteen udpegede arkitekt Fr. Schlegels projekt. I bygningen, der også skulle rumme private lejemål i de øverste etager, disponerede biblioteksvæsenet over to kælderetager beregnet til magasin, hovedetagen, primært indeholdende udlånsal og læsesal, og en kontor- og administrationsetage. Denne etage skulle have en betydelig loftshøjde, fordi den var beregnet til en senere udvidelse af publikumsrummene med et kredsbibliotek og et børnebibliotek. Kontor- og administrationslokalerne skulle så samtidig hermed flytte til 3. etage, der indtil da skulle være udlejet. Anden verdenskrig satte dog en mid-

Katalogafdelingen i Nikolaj kirke 1957. Ellegaard-F fot.

lertidig stopper for realiseringen af disse planer, skønt behovet blev mere og mere påtrængende, for som årsberetningerne for 1940–41 begynder: »Af velkendte Grunde har Bibliotekernes Virksomhed i dette Aar haft en Tilslutning i vort Folk saa stor som aldrig før.«

Men lokaleproblemerne var som sagt påtrængende, og stadsbibliotekar Carl Thomsen arbejdede utrætteligt på at finde en løsning, der var økonomisk realiserbar, og som samtidig gav mulighed for et virkeligt biblioteksmæssigt fremskridt. Stadsbibliotekaren havde fået kendskab til, at ingeniør Knud Højgaard havde planlagt et større bygningskompleks på Kultorvet. Beliggenheden ville være den ideelle for et moderne hovedbibliotek, og det lykkedes i 1954 Carl Thomsen at få et lejemål i stand.

Vi gør nu et spring tilbage i tiden for at stifte bekendtskab med vor første folkebiblioteksmand, Peter Frederik Suhm, adelsmand, historiker og bogsamler, levende interesseret i datidens offentlige forhold. I sin gård i Pustervig havde han samlet et privat bibliotek, som efter-

hånden i omfang nærmede sig 100.000 bind og omfattede næsten alle litteraturens områder. Dette bibliotek stillede han i årene 1778–98 til rådighed for alle interesserede, også til hjemlån, og han skabte således byens første offentlige bibliotek. Han havde planer om at testamenter biblioteket til offentlig brug, men måtte beslutte sig for at sælge det. Det blev Det kongelige Bibliotek som overtog bogsamlingen, hvorved den fremover kun delvis blev tilgængelig for almenheden. Mens den danskfødte jernværksejer Carl Deichmann i 1780 skænkede sin bogsamling til Kristiania By og således lagde grunden til Oslos kommunale biblioteksvæsen, varede det næsten 100 år, før Københavns kommune genoptog den biblioteksvirksomhed, Suhm havde måttet indstille.

Som ved et skæbnens spil kom det, der senere skulle blive til Nordens største folkebibliotek, til at ligge på Kulturvet, på nabogrunden til det sted i Pustervig, hvor vort første offentlige bibliotek havde ligget. Nedrivningerne af de gamle huse begyndte i 1955 og biblioteksvæsenet kunne allerede to år senere overtage lokalerne i det nye kompleks. Den 17. juni 1957 åbnede biblioteket for lånerne. Drømmen om et tidssvarende bibliotek var gået i opfyldelse. Hovedbiblioteket disponerede da over et areal på 5.610 m² brutto. Det nyindrettede bibliotek blev overmåde godt modtaget og omtalt: »Festlige publikumslokaler, gode materialer, enkel og god smag præger rummene overalt,« siges det i Bogens Verden 1957. Kunstfonden tog lidt senere initiativ til, at der blev udskrevet en konkurrence om udsmykning af to vægflader på hver 3 × 10 meter i centralsalen. Man valgte Mogens Andersens idéforslag, og vi kan i dag glæde os over at have et af hans hovedværker på Kulturvet, i Biblioteksgården, som bygningen blev kaldt.

Samtidig med åbningen af det nye hovedbibliotek nedlagdes distriktsbiblioteket i Helligåndshuset i Valkendorfs-gade og udlånsfilialen i Borgergade. Bogbestandene overførtes til hovedbiblioteket, hvor de, sammen med de bøger, der kom fra Nikolaj, udgjorde et antal på ca. 180.000 bind. Modsat Fr. Schlegels forslag indgår den almene og den specielle bogbestand altså her i et hele, samlet i et bibliotek. Også avislæsesalen, der midlertidigt havde haft til huse i distriktsbiblioteket i Torvegade, kunne nu flyttes til Kulturvet. Men den afgørende nyhed i dansk folkebiblioteksvæsen var indførelsen af fagsalprincippet.

Fagsalprincippet, det fagsalsdelte bibliotek, – hvad er så det? Ja,

Skranken i hovedbiblioteket på Kulturvet, som den oprindelig meget stilrent var indrettet. Strüwing fot. 1958.

ideerne stammer fra slutningen af forrige århundrede og går ud på at dele det store bibliotek op i mindre enheder med hver sine emneområder. F. eks. er der afdelinger, kaldet »fagsale«, for geografi, historie, humaniora, praktiske fag osv. En fagsal rummer såvel tidsskrifter og håndbøger som udlånslitteratur. En sådan afdeling kan blive aktuel, når en bogbestand kommer op på omkring 150.000 bind. Med en bogbestand i denne størrelsesorden, vil det være umuligt for den enkelte bibliotekar at foretage en forsvarlig bogpleje, og at give publikum en kvalificeret betjening. En arbejdsdeling vil være nødvendig. Cleveland Public Library var det første folkebibliotek, der i 1913 blev indrettet efter dette system. Københavns Kommunes hovedbibliotek var det første større bibliotek i Skandinavien, som var totalt fagsalsdelt.

En filosofisk gartner sagde engang om sine træer: »De vokser langsomt med en vis fart.« Visdomsord, der sandelig også kan bruges om et biblioteks bogbestand. Op gennem årene er der da heldigvis også sket ændringer inden for huset, som alle har ført til en udvidelse af hovedbibliotekets areal. For ikke at gå i detaljer anføres udvidelserne her i hurtigt rækkefølge. 1969: Den oprindelige forsamlings- og udstillingsal inddrages til aflytningspladser for grammofonplader. 1974: Skole-

bibliotekerne flytter ud og Afdelingen for særøpgaver rykker ind i lokaler på 3. sal. 1977: Der installeres kompaktreoler i kælderen, som øger magasinkapaciteten med over 100%. 1981: Den japanske ambassade får andre lokaler, og deres 437 m² inddrages.

Tiden gennem 60'erne og begyndelsen af 70'erne var en ekspansiv tid for dansk biblioteksvæsen. Der *skete* noget! Procenten af danskere, der bruger bibliotekerne er nået op på 50. Virkelig et bredt udsnit af befolkningen. Trods de senere nedskæringer er hovedbiblioteket med en bogbestand på 750.000 bind, 20.000 plader, 134 aviser og 1.852 tidsskrifter og et årligt udlån på 1,2 mill. bind stadig Nordens største folkebibliotek.

En kulturel attraktion af dimensioner for byen København.

Bibliotekerne i indre by

Da man i 1885 åbnede de første 6 folkebiblioteker i København, gav man logisk nok det, som skulle betjene den ældste bydel, betegnelsen Nr. 1. Det fik plads i en 1. sals lejlighed Hauserplads nr. 9. At man netop lejede sig ind her, var formodentlig et tilfælde, selv om det ligner en smuk tanke. Fra bibliotekets vinduer har man nemlig haft udsigt til det sted, hvor Peter Frederik Suhm's bibliotek i Pustervig havde ligget i 1700-tallet.

Man etablerede sig på Hauserplads under meget beskedne vilkår, sammenlignet med det, der havde været. Vi ved, at den lejlighed, man lejede, var på 6 værelser, og da bestyrelsen, forhenværende boghandler L. V. Conradsen, betalte en trediedel af lejen, må vi formode, at 4 rum stod til rådighed for biblioteket. Disse rum kan ikke have været store, for man klarede sig med indkøb af gardiner til 4 fag og rullegardiner ligeledes til 4 fag, heraf fik man de 3 billigt, da de var brugte, 2 af dem blev påmalet Kommunens Folkebibliotek, så der må have været 2 vinduer ud mod pladsen. Man startede med 1.486 bind. Andet oplag, fra 1886, af katalogen over dette startbibliotek er i behold. Det omfatter 483 bind dansk skønlitteratur, 522 bind oversat skønlitteratur og 481 bind faglitteratur. Det allerførste regnskab viser, at man indmeldte 136 i den første måned, hvoraf åbenbart kun 3 blev skuffede og ikke fornyede, og at man fik en tilgang på 152 i december. De samlede tal for det første hele virksomhedsår, 1886, viser, at man i alt modtog 4.963 månedskontingenter, i snit 414 pr. måned, at man udlånte 27.207 bind i alt, og at dette bibliotek i låntal og udlån blev overgået af Nørrebro og Rigensgade.

Bibliotekets placering på Hauserplads blev af kort varighed. Da man flyttede ind, var der en skomager i kælderens og i stuen havde en frø- og fuglehandler butik, men i 1887 ses han afløst af en værtshusholder. Det medførte, som man diskret skriver, forskellige ulemper, og i december 1889 meddeler overbestyrer O. Nielsen biblioteksbestyrelsen, at han efter længere tids søgen har fundet en udmærket stuelej-

lighed i Aabenraa nr. 31. Formanden for bestyrelsen anbefaler den som rummeligere, lettere tilgængelig og mere standsmæssig, forslaget tiltrædes og flytningen sker april flyttedag 1890. Til rådighed for biblioteket er der nu i henhold til en bevaret plan godt 45 m².

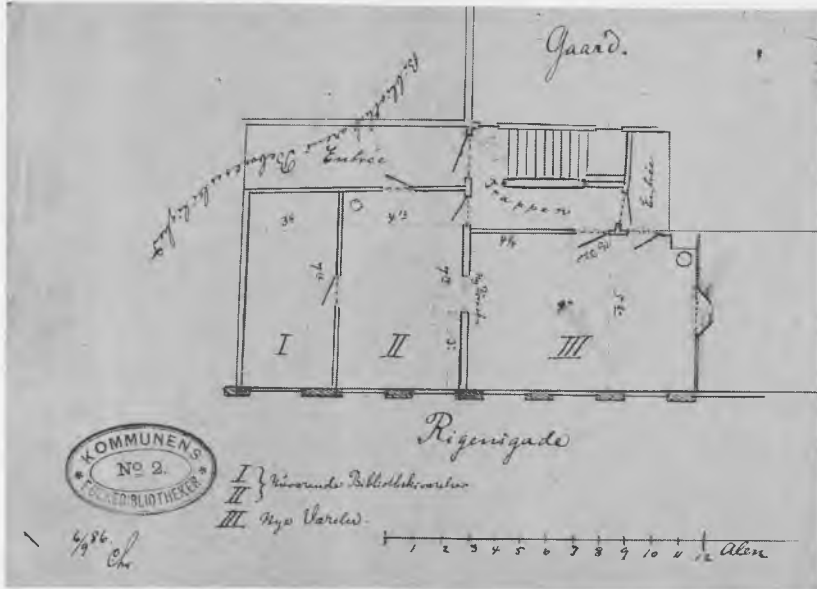
Denne standsmæssige placering er dog heller ikke perfekt. I august 1904 klager bestyreren over, at de heste, som er opstaldet i gården, og som bringes hjem efter dagens kørsel netop mellem kl. 6 og 9, hvor biblioteket er åbent, til tider river sig løs og løber ud gennem porten, hvorved de, der er på vej ind i biblioteket, bringes i fare.

Allerede i 1903 har biblioteksbestyrelsen imidlertid drøftet dette biblioteks fremtid. Udlånet er i stadig nedgang, man tilskriver det den dårlige beliggenhed og overvejer en flytning til kvarteret omkring Frue Plads. Man må her erindre, at bibliotekets opland i høj grad domineredes af kvarteret omkring de berygtede Store og Lille Brøndstræde, som blev nedrevet i 1909. Beslutningen om flytning realiseredes dog ikke. Den afløstes i september 1904 af en anden vedtagelse: Man vil nu i stedet slå folkebibliotekerne nr. 1 og 2 sammen og indrette et større bibliotek med læsesal for hele den indre by. Denne plan fuldføres hurtigt, og Aabenraalejemålet opsiges til oktober flyttedag 1905.

Derefter skulle det vare 52 år, inden biblioteksbetjeningen af den indre by vendte tilbage til udgangspunktet ved indretning af kommunens hovedbibliotek i karreen mellem Kultorvet og Hauser Plads. Hvis bestyrer Conradsens ånd opsøger det sted, hvor det hele begyndte, må den svæve under loftet i fagsalen for samfundsfag og humanistiske fag, i hjørnet bag bibliotekarbordet.

Folkebibliotek nr. 2 kom til at føre en mere omtumlet tilværelse. Det begyndte i 1885 i Rigersgade nr. 1 på en 1. sal, hvor man inclusive bestyrerlejlighed rådede over 5 rum. En skitse fra 1886 viser, at man oprindeligt havde godt 20 m² til rådighed for biblioteket og kort efter udvidede til ca. 40 m².

Udlånet blev fra det første hele virksomhedsår det trediestørste i byen, og i bestyrelsesmødet den 16. april 1888 tager man konsekvensen heraf og »bemyndiger Bibliotekaren til at søge efter en passende Lejlighed i sit Distrikt til nærmere Overvejelse«. Man fandt en brugelig stuelejlighed i det tidligere Opfostringshus, Store Kongensgade 108. Her lejede man sig ind fra oktober flyttedag, men beholdt de gamle

Plan af biblioteket i Rigensgade 1886, bestående af to små lejligheder på hver ca. 20 m².

lokaler indtil april flyttedag 1889, da de nye lokaler skulle gøres grundigt i stand. Forbedringen må have været mærkbar, idet der nu blev godt 80 m² til rådighed for biblioteket. Derved blev det det største af bibliotekerne og formodentlig af samme grund bedre benyttet, i hvert fald var dets udlån midt i 1890'erne det største i byen, knap 80.000 bind om året.

I 1904 vedtog biblioteksbestyrelsen at opgive at have to små udlånsbiblioteker i indre by. I stedet ville man søge lokaler til ét større bibliotek med læsesal. Dem fandt man i den nyopførte ejendom i Store Kongensgade 14-16, mezzaninen, og her flyttede man ind i september 1905 med bøgerne fra biblioteket i Opfostringshuset suppleret med bøger fra biblioteket i Aabenraa. Bøger fra Aabenraa, som man ikke kunne bruge i de øvrige biblioteker, sendtes ud til den lille nye filial i Brønshøj. Man rådede nu over et udlånslokale på knapt 50 m², og en læsestue på ca. 80 m². En vigtig nyskabelse var det, at man endelig besluttede at anskaffe hovedstadsbladene til denne læsestue. Mangelen

på aviser i de hidtidige to læsestuer i byen var fra begyndelsen blevet kritiseret, men der skulle altså gå 20 år, før denne mangel blev udbedret. En anden væsentlig reform var udvidelse af læsestuens åbningstid til 53 timer om ugen og afskaffelse af betaling for adgangskort.

At indretningen af biblioteket i St. Kongensgade betragtedes som en landvinding, kan man se af, at bestyrelsen 2 år efter vedtager »at søge at arbejde en 4–5 Lokalbiblioteker op mindst til samme Højde som det nye St. Kongensgade Bibliotek«. Biblioteket blev derefter i nogle år det største i byen, hvad udlån og læsesalsbesøg angik, men snart snærede rammerne igen, og det vendte tilbage til trediepladsen. Da planen for indretningen af biblioteket i den tilbudte rekonstruktion af St. Nikolaj kirke blev lagt, regnede man med, at der i det nordre sideskib skulle indrettes kredsbibliotek for den indre by. Da staten som tidligere omtalt fik stillet en del af kirkebygningen til rådighed, fandt man i stedet den originale løsning – midlertidigt – at indrette kredsbibliotek i det middelalderlige helligåndshus. Denne midlertidighed kom til at vare i næsten 40 år.

Da man 2. marts 1918 åbnede for publikum i Helligåndshuset var klosthersalen delt på langs, således at læsesalen med 80 pladser optog østsiden til og med søjlerne. Her var en god håndbogssamling, 120 tidsskrifter og 25 aviser. Denne læsesal var midlertidig erstatning for den, der skulle have været i hovedbiblioteket. Udlånet med de 9.500 bind optog vestsiden af rummet. Det fænomen, at publikum havde direkte adgang til bøgerne, var endnu så nyt, at det fremhævedes særskilt. Det eneste, der var adskilt fra publikumsløkalerne, var et lille kontor til bibliotekets leder og to magasiner. En læsestue for børn blev der ikke plads til. Den forestillede man sig senere indrettet i Nikolaj, men den kom til at vente. Et børnebibliotek kom der først i den indre by, da man indrettede sig på Kultorvet.

Helligåndshuset udviklede sig under kredsbibliotekar, cand. mag. Svend Thomsens ledelse 1918–55 til et veldrevet bibliotek og en god arbejdsplads. Allerede det første år steg udlånet 20% og fra at være det 4. største i byen i 1917–18 blev det det næststørste i 1920–21, kun overgået af Vesterbro. Det blev et spændende bibliotek, som søgtes af mange krævende læsere, som gik til hovedbiblioteket i Nikolaj efter den specielle litteratur og derefter til Helligåndshuset efter den almene.

Udlånet i Helligåndshuset omkring 1930. Her havde publikum haft adgang til hylderne siden åbningen i 1918.

Derfor meldte pladsproblemerne sig også her, og i 1930 måtte man foretage en væsentlig ændring. I Vartov overtog biblioteksvæsenet lokaler i den såkaldte tværfløj og indrettede her en avislæsesal til afløsning af den, der ikke mere var plads til i hovedbiblioteket. I Helligåndshuset opgav man derfor avisholdet, læsesalen flyttedes, så den kun optog den inderste del af salen, og resten indrettedes til udlån med den oprindelige ekspedition til indmeldelse og aflevering af bøger og en ny ekspedition overfor til udstempling og til sortering af indkomne bøger. Det årlige udlån nærmede sig nu en kvart million og var det største i byen.

Lånerne var der således sørget for, men det kneb med plads til personalet. Bag læsesalen var et kombineret magasin og kontor og en lille frokoststue. De, der ikke fik plads i kontoret, måtte udføre deres kon-

torarbejde ved bordet ude i ekspeditionen. Også på anden måde var det en arbejdsplads lidt for sig selv. Da man indrettede biblioteket, havde man ladet forskellige epitafier blive, hvor de var. Sad man i kontoret/magasinet ved skrivemaskinen, og løftede man blikket fra arbejdet, mødte man den manende indskrift lige i øjenhøjde: »Læser, hvad du er, har jeg været – hvad jeg er, skal du blive« – meget opmuntrende! På grund af fredningsbestemmelser var der endnu under 2. verdenskrig ikke indrettet noget toilet til personalet i bibliotekets etage. Man var henvist til det, der befandt sig på 1. salen bag menighedens mødelokale. Så skulle man derop, håbede man på, at der ikke var møde, og var nogen kommet til at gå hjem med nøglen i lommen, måtte man lægge en kvittering på 10 øre i kassen og gå ned på Amagerstorv. Inden man flyttede i 1957 nåede man dog at se biblioteket forsynet med eget toilet.

Avislæsesalen fik en urolig tilværelse. Efter 3 års forløb, i 1933, måtte man vige i Vartov. Socialreformens gennemførelse krævede, at magistratens 3. afdeling fik mere plads. Da man ikke umiddelbart kunne finde et nyt lokale, flyttedes avislæsesalen til biblioteket på Christianshavn, indtil man i februar 1934 var klar til genåbning i den gamle præstegård ved Sct. Petri kirke, hjørnet af Larslejsstræde og Sct. Peders Stræde. Herfra måtte den igen vige for udviklingen i 1948. Den nyoprettede institution Københavns kommunes børne- og skolebiblioteker skulle bruge lokalerne, og avislæsesalen flyttede igen til Christianshavn. Under forberedelsen af det nye hovedbiblioteks indretning havde man en overgang planer om at beholde Helligåndshuset som central avislæsesal, men disse planer blev opgivet igen. Da hovedbiblioteket stod klar på Kultorvet, flyttedes avislæsesalen hertil, men stadig underlagt skæbnens omskiftelser. Som ingen anden afdeling er den flyttet rundt i huset. Den har nået at have alle husets tre adresser: Kultorvet 2, Hausergade 3 og Hauser Plads 1.

Endnu før Helligåndshuset og Nikolaj i forening havde fostret en særskilt avislæsesal, havde man måttet etablere en filial. Det viste sig ret hurtigt, at det oprindelige system med én afdeling på hver side af Gothersgade var det bedste. De mange som boede i det tætbefolkede Adelgade/Borgergade-kvarter nåede ikke helt til Helligåndshuset. I april 1922 lejede man derfor to værelser i en lejlighed i St. Kongensgade 70 til etablering af en lille filial under Helligåndshuset, og året

efter til april flyttedag flyttede man den til Dr. Tværgade nr. 54. Lejemålet bestod af »1 Forværelse og 1 større Lokale med WC Rum og Håndvask på 1. Sal til Gaarden i Sidebygningen til venstre«.

Behovet var ubestrideligt, allerede i 1924–25 konstaterede man, at man nu havde en benyttelse, som svarede til den, kredsbiblioteket havde 10 år tidligere, da det lå i St. Kongensgade. I 1938 lykkedes det at udvide med et lokale i forhuset, så biblioteket havde 4 vinduer mod gaden. Men status som lille filial med kun 3 aftenåbninger pr. uge opretholdtes. Filialen var bemanded med én bibliotekar og én kontorassistent. I tilfælde af sygdom eller ferie sendtes afløsning fra Helligåndshuset. Eftersom filialen boede ovenpå en beværtning med det prangende, associationsrige navn Maxim, var kendingsmelodien for disse afløsninger indlysende.

Da saneringen i kvarteret kom i gang igen i efterkrigstiden omfattede den også den ejendom fra 1700-tallet, hvor biblioteket havde til huse, og man måtte flytte ud i marts 1954. I august samme år overtog man nogle bibliotekslokaler i et nybyggeri i Borgergade 15, som det amerikanske bibliotek en overgang havde haft. Endelig kom biblioteket til at arbejde i nutidige, omend stadig små lokaler med direkte indgang fra gaden. Men det blev en kortvarig foretelse, i 1957 blev filialen ligesom kredsbiblioteket integreret i det nye hovedbibliotek.

Efter at distriktsbibliotekerne i den indre by således havde boet på i alt 11 forskellige adresser i perioden 1885–1957, er de faldet til ro på Kultorvet, hvor man ved gentagne analyser har konstateret, at ca. 24 % af udlånet går til beboerne i staden indenfor voldene og i voldkvartererne.

Bibliotekerne i Brønshøj

Kredsbiblioteket

Da Brønshøj blev indlemmet i Københavns kommune i 1901 fulgte der ikke et bibliotek med i købet, som det var tilfældet i et par af de andre indlemmede distrikter. Der havde ganske vist været en eller anden form for bibliotek i området, for der eksisterer en udlånsprotokol, som registrerer udlån af bøger fra 1. august 1898 til 30. september 1903, men af hvilken art dette bibliotek har været, eller hvor det har haft til huse, vides ikke. Der har vel været tale om lejebibliotek, drevet på privat basis.

Det har formodentlig været nedlæggelsen af dette bibliotek, som gav anledning til, at en kreds af Brønshøj-borgere foranstaltede en indsamling af underskrifter på et andragende til Københavns kommune om oprettelse af et folkebibliotek i området. Underskriftindsamlingen fandt sted sidst i 1903 og forestodes af den lærer J. Tørning, som senere blev bibliotekar på stedet i næsten 20 år.

Magistraten sendte brønshøjbeboernes andragende til Valdemar Vedel, overbestyreren for Kommunens Folkebiblioteker, og udbad sig en erklæring fra biblioteksbestyrelsen om sagen. Valdemar Vedel sammenfattede bestyrelsens drøftelser i en lang skrivelse til magistraten. Heri påpegede han tre mulige modeller for et bibliotek, hvoraf han på forhånd syntes at udelukke de to første, nemlig oprettelsen af et regulært bibliotek af samme tilsnit som andre steder i byen, eller etablering af et bibliotek på privat lokal foranstaltning, som med tiden kunne overtages af kommunen. Med den stille resignation, som biblioteksfolk til alle tider har lært at anlægge over for de bevilgende myndigheder, valgte Valdemar Vedel, at redegøre i detaljer for den tredje og billigste løsning, den som magistraten nok ville foretrække. Den gik ud på at oprette en filial på Brønshøj skole af et af de store kredsbiblioteker inde i byen – ikke et selvstændigt bibliotek, men en slags bestillingskontor, hvor man kunne rekvirere bøger efter kataloger til senere afhentning. »Man skulde tro«, skriver Vedel om denne ordning, »at den for Eks. ved Hjælp af de elektriske Sporvogne, der

vistnok let kunde medtage Bogkasserne, maatte kunne gøres rimelig simpel og lidet bekostelig«.

Kommunalbestyrelsen gav sagen en velvillig behandling, men valgte selvfølgelig den billigste løsning, idet borgerrepræsentationen i januar 1904 bevilgede 1.000 kr. til oprettelse af et bestillingskontor på Brønshøj skole og årligt 500 kr.

Valdemar Vedel forklarede i en skrivelse den 3. februar 1904 til biblioteksbestyrelsen, at han ville bruge den væsentligste del af de 1.000 kr. til et »standbibliotek«, en samling af de mest gængse titler, som skulle kunne udlånes på stedet og derved skåne biblioteket på Nørrebro for et for stort træk på dets samling. Han fortsatte: »Brønshøj bibliotek holdes åbent 3 gange ugentlig, 2 gange om formiddagen, i skoletiden, 1 gang om aftenen. De to dage udleveres kun fra standbiblioteket; kun 1 gang ugentlig sendes bøger ud og ind mellem Brønshøj og Baldersgade«. Brønshøj skole skulle stille gratis lokale og belysning til rådighed, og biblioteket tænktes åbnet 1. juli.

Til at bistå sig med oprettelsen af biblioteket havde Vedel udset sig lærer Tørning. Denne havde gjort et godt indtryk på Vedel og viste sig at opfylde forventningerne. Foruden at være en god lærer havde Tørning også sans for biblioteksarbejdet. En senere bibliotekar i Brønshøj har givet følgende billede af biblioteket og Tørning: »Jeg gik kun derind, når der ingen andre var. Jeg ville have biblioteket og Tørning for mig selv. Vi snakkede og han gav råd. Han var en god vejleder og en god opdrager«.

Som der i hele forløbet af biblioteksagen var lagt op til, åbnede biblioteket i Brønshøj skole – Rytterskolen – under trange vilkår. Udlånslokalet var en skolestue, der tre timer om ugen (tirsdag, torsdag og lørdag) holdtes åben for publikum. Af en datidig inventarfortegnelse fremgår, at biblioteket ved sin åbning rådede over otte reoler, et bord og tre lamper – samt en petroleumsovn. Et yderst spartansk biblioteksudstyr, målt med nutidens alen, men det var da heller ikke de store udlån, der skulle bindes an med i de første mange år. En protokol fra den tid viser, at der udlåntes mellem 10 og 40 bøger på en åbningsdag. Brønshøj var endnu en tyndt befolket bydel, og der skulle gå mange år, før der med den stigende bebyggelse for alvor kom gang i udlånet.

Frem til første verdenskrig forløb livet på biblioteket stilfærdigt efter det mønster, som var blevet grundlagt i 1904: åbningsstiden var

stadig kun tre timer om ugen, udlånstallene var stadig lige små, og Tørning oppebar stadig kun de 60 kr. i kvartalet, som magistraten oprindelig havde betænkt ham med, ligesom rengøringsdamen stadig pænt måtte klare sig for sine 10 kr. i kvartalet.

Ved verdenskrigens udbrud blev der tillagt nogle biblioteker i yderdistrikterne en ny, speciel funktion, nemlig forsyningen af sikringsstyrkens mandskab med læsestof. Der blev indrettet læsestuer, hvor blade, tidsskrifter og delvis skrivematerialer blev stillet til rådighed for de indkaldte, ligesom der til hjemlån blev indkøbt et vandrebibliotek, som cirkulerede mellem læsestuerne. Biblioteket i Brønshøj var et af de steder, som måtte påtage sig denne udvidelse af det normale arbejde, men da der på samme tid blev indrettet en læsestue i Husum Asyl, som jo lå nærmere Vestvolden og soldaternes indkvarteringssteder, har Brønshøj formentlig ikke mærket noget stærkt øget arbejdspress. Et sådant afspejler sig i hvert fald ikke i udlånstallene for disse år. Muligvis som følge af det ekstra ansvar, som driften af en beredskabslæsestue medførte, forhøjedes Tørnings løn i 1914 til 70 kr. i kvartalet, men rengøringsdamen måtte hele krigen igennem nøjes med sine vante 10 kr.

Tørning trak sig tilbage som bibliotekar ved udgangen af 1922 og efterlod sig et lille, men efter forholdene velfungerende bibliotek. Det følgende år blev biblioteket betjent af skiftende bibliotekarer fra kredsbiblioteket i Griffenfeldsgade, men i maj 1924 tiltrådte Grete Karl Sørensen som fast bibliotekar i Brønshøj, en stilling som hun bevarede til sin fratræden i 1966. Hun var vokset op i Rytterskolen, hvor hendes far en overgang havde tjenestebolig i sin egenskab af inspektør ved Brønshøj skole. Hun havde som ung pige været låner på biblioteket, og nu rykkede hun altså ind som daglig leder. Hun har skildret sine indtryk af sine første år i biblioteket: »Nu var skolebordene (i udlånslokalet) væk, men forholdene var ret primitive. Telefon havde vi ikke; vi måtte gå på kroen gennem skænkestuen, når vi skulle telefonere. Man kom ind i en gang, med den senere læsesal til højre og udlånet til venstre. Halvdelen af gangen var skilt fra. Der havde vi vores »spisestue«. – De første år var vi to om aftenen, én i middagsåbningstiden (stadsbibliotekaren holdt ellers ikke af at man var alene; men jeg var jo »gammel« – hele 23 år). Der var jo heller ikke så mange lånere endnu (ca. 800); de kom først, da kloakeringen kom til Brøn-

høj. Så flyttede folk herud, og lånertallet steg. Dog kendte man endnu alle lånerne«.

Brønshøj var i 20'erne og 30'erne en bydel i kraftig vækst: i 1930 var der ca. 12.000 indbyggere, i 1936 var tallet steget til mere end det dobbelte. Det medførte en voldsomt stigende benyttelse af biblioteket, hvilket de gamle lokaler absolut ikke var egnet til. Man forsøgte sig med de små muligheder, som Rytterskolen gav: således blev der i 1929 skaffet udvej for åbningen af en læsesal, og i 1933 indrettedes en særskilt ungdomsafdeling i en sidebygning. Ungdomsafdelingen var tænkt som en aflastning af voksenudlånet, men den var ikke nogen ubetinget succes hos de mere læselystne, for når man var under 18 år, måtte man kun opholde sig i og låne bøger fra ungdomsafdelingen. Ældre biblioteksbenyttere, som husker, hvorledes bogsamlingerne for unge var sammensat i 30'erne, kan ikke fortænke datidens Brønshøj-ungdom i, at den ikke betragtede den skarpe adskillelse mellem ungdoms- og voksenafdeling som et ubetinget gode. Heldigvis, fortæller Grete Karl Sørensen, blev der af og til slækket på fordringerne.

Midt i 30'erne begyndte kraftige røster at gøre sig gældende i den lokale presse med krav om nye og mere tidssvarende biblioteksforhold. De muligheder for udvidelse, som Rytterskolen bød på, var helt utilstrækkelige, så meget mere som biblioteket i 1936 blev forlenet med en af kredsbiblioteksfunktionerne, nemlig det administrative ansvar for bibliotekerne i Vanløse, Bispebjerg og Husum. Dette indebar, at personalet i Brønshøj måtte træde til under ferie og sygdom i filialerne, ligesom man ydede bistand under den årlige revision af bogbestanden. Udvidelsen af Brønshøjs bogbestand til kredsbiblioteksstatus måtte vente.

Mængden af klager over de jammerlige biblioteksforhold steg i takt med trængslen i udlånet, og behovet for et nyt bibliotek blev fremført i borgerrepræsentationen. Endelig, i 1936, fik biblioteket tilbud om et lejemål i Bella Bios bygning på hjørnet af Frederikssundsvej og Krabesholmvej. Placeringen var ideel, og de tilbudte lokaler, som tidligere havde været brugt til selskabslokaler, ville med rimeligt små bygningsændringer kunne indrettes til bibliotek. Det efter datidens forhold store og velindrettede bibliotek åbnedes for publikum 1. juli 1939 på adressen Rostgårdsvej 36. En god uges tid forinden havde man for sidste gang holdt åbent i de gamle lokaler i Rytterskolen, og dagen før

Klassebesøg i børnebiblioteket 1948. B. Schleifer fot.

blev biblioteket officielt indviet ved en lille højtidelighed, hvor biblioteksbestyrelsen og institutionens ledelse var til stede, og hvortil J. Tørring var inviteret.

De nye lokaler medførte flere fornyelser af biblioteksarbejdet i Brønshøj: der indførtes daglig åbningstid, et studiekredslokale kunne stilles til rådighed for interesserede, men den væsentligste fornyelse var så afgjort åbningen af et børnebibliotek. Brønshøj-børnene tog med begejstring deres nye bibliotek i besiddelse, og udlånet steg kraftigt, da det – med en måneds forsinkelse – slog døren op for sit hidtil stedmoderligt behandlede publikum. Helga Mollerup erklærede i øvrigt, at Brønshøj-børnene var ét år forud for Vesterbros i deres læseudvikling.

Danmarks besættelse satte ikke i de første år mærkbart præg på arbejdet i biblioteket. Visse bøger, såsom Churchill's, Remarque's og Lenin's forsvandt – efter påbud – fra reolerne, men ellers synes besættelsens første år at have gået temmelig sporløst hen over biblioteket,

hvis man skal dømme efter den kortfattede dagbog for biblioteket, som kredsbibliotekaren omhyggeligt førte. Folks læselyst var umættelig. Når mørklægningsgardinerne blev rullet ned, blev atmosfæren i lokalerne ulideligt beklumret, for dels var de sidste timer dengang dagens travleste, dels var det småt med folks bademuligheder. Bogbestanden blev efterhånden meget nedslidt, for bøgerne skulle holde til mange flere udlån i disse trange tider end normalt. Der blev eksperimenteret med nye bindtyper og -materialer; læderryggenes tid var forbi. Man måtte ågre med de knappe materialer på alle områder: bestillinger til hovedbiblioteket blev skrevet på spildsedler, blyanter til udlånsstemplerne blev kun udleveret mod aflevering af den gamle stump, den ærværdige gamle blyantspidser blev ikke udskiftet, men sendt til slibning den ene gang efter den anden. Personalet måtte selv levere håndsæbe (sæbeæskerne fyldte en hel skuffe i køkkenet), og i besættelsestidens sidste år ville et, ubekræftet, rygte endog vide, at der fra meget højt sted i institutionen var kommet besked om, hvor meget papir, man måtte bruge pr. toiletbesøg. Man frøs, fordi der blev fyret med våde tørv.

Først fra 30. august 1943 begyndte besættelsens begivenheder at sætte sig spor i biblioteksdagbogen: »På grund af undtagelsestilstanden holdtes biblioteket åbent kl. 10–18«, skrev bibliotekaren, og de følgende 1½ år drejede en stor del af dagbogsindførslerne sig om de ændrede åbningstider på grund af udgangsforbud. Således den 26. juli 1944: »På grund af spærretid fra kl. 20 lukkedes biblioteket kl. 18 1/2. Ligeså den 27. og 28.«. Og derefter den 30. juni: »Generalstrejke. Sporvognene kørte ikke. Banker og mange forretninger lukkede. Telefonen fungerede ikke. Da posthuset endnu var åbent, åbnedes læsesalen, men da der fra hovedbiblioteket blev sendt bud ud til bibliotekerne om at lukke, lukkedes biblioteket kl. 10 1/2, og personalet sendtes hjem«. Da personalet vendte tilbage efter generalstrejkens ophør, opdagede man, at en kugle var gået gennem et vindue på børnebiblioteket og havde boret sig ind i en hylde på kontoret. Dette skudhul blev gennem mange år med stolthed vist frem for nytilkomne.

I besættelsestidens sidste måned fik biblioteket lejlighed til at tilbagebetale lidt af den gamle gæld til Brønshøj skole for de første mange års gratis husly i Rytterskolen. Skolen blev nemlig beslaglagt af de tyske myndigheder til installering af flygtninge, og var i bekneb for

lokaler til at videreføre undervisningen. Biblioteket stillede beredvilligt læsesalen, studiekredsværelset og børnebiblioteket til rådighed om formiddagen og udskød åbningen af læsesalen fra kl. 10 til kl. 12. Skolens benyttelse af biblioteket varede helt frem til november, men blev midlertidigt afbrudt, da politiet dagen efter befrielsen tog alle lokaler i brug som interimistisk politistation.

Årene efter krigen medførte som venteligt en afmatning af virksomheden, selv om man prøvede at stimulere interessen for biblioteksbenyttelse, bl. a. ved at indføre orientering for de ældre skoleklasser i voksenafdelingen. Skoleorientering havde tidligere udelukkende været foretaget af børnebiblioteket, der ligeledes havde været ene om at lave lånerarrangementer i form af eventyrtimer eller teaterforestillinger. Opsøgende virksomhed, som man eksperimenterede med på flere andre distriktsbiblioteker i de år, fandt ikke sted i Brønshøj og havde heller aldrig været forsøgt. Før krigen havde biblioteket haft for travlt med at etablere sig og under krigen med at overleve til at tænke i nye baner. En vis konservatisme i opfattelsen af, hvilke krav man skulle stille til biblioteksvirksomhed, prægede biblioteket gennem 50erne og først i 60erne. Det var ikke fra Brønshøj, man skulle vente nye signaler, men måske passede biblioteket derved godt til sin bydel, og det er slet ikke sikkert, at en mere aggressiv markedsføring af biblioteket ville have vundet gehør hos befolkningen. Under alle omstændigheder talte biblioteket ikke dengang blandt sit personale nogen voksenbibliotekar, som var indstillet på den slags arbejde. De yngre medarbejdere, fra hvem de nye initiativer jo skulle komme, hørte alle til 50ernes tavse generation og var tilfredse med at tage biblioteket, som de fandt det.

Midt i 50erne fandt en uforklarlig udlånsstigning sted, som kulminerede 1955-57, hvor udlånet nåede op i højder, som selv krigsårene ikke havde set magen til. Det er pudsigt, at medarbejdere som oplevede disse år, ikke husker dem som ekstraordinært travle, men det hænger måske sammen med, at de krav, lånerne dengang stillede til biblioteket, var mindre komplicerede, end de siden blev. Den hektiske opblomstringsperiode efterfulgtes af en brat og langvarig nedgangsperiode, som varede helt til slutningen af 60erne. Det var de år, hvor fjernsynet og de gode tider for alvor slog igennem, og hvor folk fik tid og råd til at beskæftige sig med andet end gratis glæder, såsom læsning. I disse år begyndte biblioteket for alvor at lide under pladsman-

Børnebiblioteket 1979. Som det ses i forgrunden, bruger man nu mange andre materialer end bøger i biblioteket. Gregers Nielsen fot.

gel: bogbestanden var svulmet op i årenes løb, og det lave udlånstal gjorde det vanskeligere og vanskeligere at få plads til bøgerne.

Ikke desto mindre fandt der især på børnebiblioteket en kraftig udadrettet virksomhed sted. En engageret generation af unge børnebibliotekarer overvandt pladsproblemerne og gjorde biblioteket til en levende del af bydelens liv med filmklubber, teaterforestillinger og samarbejde med børneinstitutioner. Også voksenbiblioteket forsøgte sig sidst i 60erne og først i 70erne med en udadrettet virksomhed i form af låneraftener og udstillinger – bl. a. resulterede et mangeårigt samarbejde med Brønshøj lokalhistoriske Byarkiv i nogle meget vellykkede Brønshøj-udstillinger, samt en række foredrags- og filmaftener. Men krisen, der satte ind midt i 70erne satte en stopper for sådanne aktiviteter, og voksenafdelingens indsats på dette område har siden været meget beskedent.

I 1975 viste sig endelig en mulighed for at få afhjulpet de håbløst utilstrækkelige lokaleforhold, idet de to tilstødende lejemaal på 1. salen

i ejendommen blev ledige. Desværre viste det sig at være umuligt at få bevilling til at overtage mere end det ene lejemål i første omgang, men selv de 150 m², som derved opnåedes, kom til at betyde et meget stort fremskridt. Bedst af alt var – næsten da – at der blev indrettet et publikumstoilet. Lokalerne åbnede efter en lang og trang ombygning i 1978, men børnebiblioteket måtte beklageligvis forblive, hvor det var, og næsten som det var, og var henvist til endnu i flere år at stride den gode strid i det gamle lokale. I 1980 viste der sig en mulighed for også at inddrage det sidste lejemål på 1. salen. Planlægningen og ombygningen tog sin tid, men i januar 1983 kunne man åbne dørene for et fuldt udbygget bibliotek med et børnebibliotek af rimelig størrelse og oven i købet med et arrangementslokale, som kan rumme 60–80 personer.

80 år efter åbningen af lærer Tørnings bestillingskontor i Rytterskolen ligger biblioteket stadig på Brønshøj Torv, men rummes nu i lokaler, som er af passende størrelse for bydelen. De seneste år har bragt en travlhed, som stedet ikke har kendt magen til nogen sinde tidligere, og udlånet kulminerede i 1983 med at nå op over 411.000 bind. Det er længe siden, Tørning opgjorde udlånet i bibliotekets første måned til 169 bind.

Bispebjerg bibliotek

Udlånsfilialen på Bispebjerg åbnedes mandag den 2. december 1935 klokken 17 i Bispebjerg kommuneskoles sanglokale. Bogbestanden var på ca. 1.800 bind, hvoraf ca. 550 midlertidigt var lånt fra Husum, og var anbragt på 5 reoler, der sammen med et skrivebord udgjorde hele inventaret. Biblioteket var åbent mandag og fredag fra klokken 17 til 20, og bibliotekaren kom i god tid på cykel fra et af de andre steder, hvor han også arbejdede, for at rydde skoleborde til side, sætte udlånsskasser frem og gøre alt parat. I de fire første måneder, i alt 35 udlånsdage, indmeldtes 169 lånere, og der blev udlånt 3.302 bind.

Der skulle dog snart ske fremskridt. Nøjagtig et år senere, den 2. december 1936, åbnede biblioteket i egne lokaler på 1. sal, Frederiksborgvej 150 A, på hjørnet af Bispebjerg Torv. Selve udlånet har nok ikke været meget større end sanglokalet, kun 46 m². Lånerne kom ind gennem en entré, der var mindre end 2 m², og fra udlånet kom man

ud i det lille nødtørftige køkken gennem en snæver gang, der også fungerede som magasin. Reolernes antal var nu vokset til 20 – gamle mørkt bejdsede reoler overtaget fra Sundby ligesom skranken – og udlånstiden blev udvidet til 3 × 3 timer ugentlig. Også personalet blev udvidet, foruden bibliotekaren var der en studentermedhjælper og en bogopsætter. I løbet af året 1936–37 udlåntes 15.180 bind til 659 lånere. Aktiviteten var hele tiden stigende, i de særligt travle måneder fra januar til marts måtte man på visse dage have ekstrahjælp fra Brønshøj for at klare det voksende udlån. Det er derfor forståeligt, at både personale og publikum ivrigt argumenterede for udvidet åbningstid, men spørgsmålet blev gang på gang udsat på grund af den »rådende personalemangel m. m.«.

I 1939 var udlånet blevet så stort (f.eks. havde man den 8. maj udlånt 508 bind på 3 timer!), at stadsbibliotekaren efter et besøg i Bispebjerg kvarteret udbad sig en statistik over befolkningstilvæksten siden 1935. Man konstaterede bl. a., at mellem november 1938 og april 1940 var 2.144 nye boliger taget i brug og endnu 800–1.000 projekteret for den nærmeste fremtid. I september optog man så orienterende forhandlinger med boligselskabet Socialt Boligbyggeri om indretning af nye lokaler i det projekterede boligkompleks Frederiksborgvej – Tagensvej – Tuborgvej. Ak! Henimod slutningen af finansåret opgives planerne om flytning af økonomiske grunde. I mellemtiden var udlånstiden dog fra 1. oktober 1939 blevet udvidet til 18 timer ugentlig. Og så blev der hvidtet loft og malet døre og karme, inventaret blev pudset op, der kom opalglasskilte i alle vinduer, der blev anskaffet et skrivemaskinebord, og Husums gamle skrivemaskine blev flyttet til Bispebjerg. I de kommende år var der mange planer lige fra Grundtvigskirkens krypt til en bygning på 3 etager over for Bispebjergvej. Og senere kulturcentret ved Tagensvej. Men intet nåede længere end til skrivebordet, og gennem hele krigen med mørklægning og luftalarmer måtte de mange lånere klemme sig sammen på de 46 m².

I de sidste år af 40erne bestod personalet i åbningstiden af 2 bibliotekarer, en kontorelev og en studentermedhjælper, som alle holdt til i det meget lille rum bag skranken. Til den ene side stod et bord med en skuffe, det var bibliotekarernes. Den ledende bibliotekar sad ved den lange side, den assisterende bibliotekar ved den ene ende. Til den anden side stod et bord med de kasser, der indeholdt kortene til de ud-

Det nye bibliotek i Filosofvænget 1951, endnu med god plads på hylderne. Axel Rom fot.

lånte bøger, og her havde kontoreleven sin plads. Til studentermedhjælperen var der en høj taburet, når hun trængte til at sidde. Bogopsætter havde man ikke, bogvogn selvfølgelig heller ikke, der var ikke plads til den. Den der for øjeblikket havde tid, greb en stak bøger og satte dem på plads. Og plads på hylderne var der nok af med de store udlån. Der var et fantastisk godt forhold både mellem personalet indbyrdes og til lånerne.

Men disse lokaleforhold kunne jo ikke blive ved. Omsider, da alt andet var glippet, måtte man gribe til den midlertidige løsning at indrette bibliotek i den ejendom, som kommunen i 1951 begyndte at bygge på den anden side af gaden, og som kom til at hedde Filosofvænget. Biblioteket kom her til at disponere over 2 lejligheder på i alt 120 m². I forhold til det man kom fra, var det en utrolig forbedring. Da biblioteket i oktober 1951 blev indviet, var det med nye lyse træreoler, ny lys skranke med rødt linoleum. Der blev plads til et rundt bord, ligeledes med rødt linoleum, med fire taburetter til lånerne.

Mønstret på gardinkapperne var tegnet af Axel Salto, rustødt og hvidt mønster på karrygul bund. Der var vinduer til flere sider, altandøre, der kunne stå åbne på varme sommerdage, grønne plæner og buske udenfor og Bispebjerg kirkegårds træer i baggrunden. Personalet bestod nu af 2 fuldtidsbibliotekarer, 2 kontoruddannede, 1 studentermedhjælper og 1 bogopsætter, og udlånstiden var på alle hverdage inclusive lørdag kl. 13–20.

Og lånerne strømmede til! I løbet af det første halve år steg antallet af lånere med 30% og antallet af udlånte bøger med 60%. Det fortsatte de følgende år og kulminerede i året 1956–57 med et udlån på 146.698 bind, det største i bibliotekets hidtidige historie. Det var ikke noget problem at få plads til bøgerne på de pæne nye reoler! Herefter gik udlånet gradvist nedad, til det i sidste halvdel af 60erne havde fundet et stade på 75–83.000 udlån om året. Biblioteket på Svanevej blev åbnet i august 1962. Det har nok aftaget de fjernestboende lånere, og samtidig blev det normalt for alle mennesker at have fjernsyn. I begyndelsen af 60erne kom eksplosionen af bogudgivelser. Udbuddet blev meget stort og meget varieret. Samtidig var vi kommet ind i velfærdsstaten med større bevillinger, så bibliotekets bogbestand begyndte at stige med 1–2.000 bind om året. Fra 1970 begyndte antallet af udlånte bøger også at stige, men alligevel fyldtes reolerne mere og mere op. Flere og flere bøger måtte bringes i magasin i kælderen, der ellers kun var beregnet til sommerdepot og reserveeksemplarer. Så blev lånerens skrivepult afskaffet til fordel for en reol til kriminalromaner. Derefter fjernede man det bord, hvor lånerne kunne stå og pakke deres bøger ind. I stedet kom en ekstra reol til store formater, og her anbragte man alle de mange noder, der kom i disse år. En sommer anbragte man midlertidigt nogle bøger oven på reolerne og nogen tid efter var der bøger oven på mange reoler – ikke bare midlertidigt. Med noderne blev det helt galt. Den ene reol slog slet ikke til, noder blev lagt i stabler under den nederste hylde, til sidst også på gulvet foran. Skulle man finde en bestemt node, satte man sig på gulvet og rodede bunkerne igennem. I de år kom også alle tegneserierne. Hvor skulle man gøre af dem? De blev anbragt mellem 2 bogstøtter i en vindueskarm.

Alle havde i mange år været klare over, at man ikke kunne drive et tidssvarende bibliotek på 120 m². Det var også helt urimeligt, at der

Kontor på biblioteket i Filosofvænget i 1970erne. Gregers Nielsen fot.

slet ikke var noget børnebibliotek i kvarteret. Fra 1956 havde der været offentligt børnebibliotek på Holbergskolen, men dels lå det helt ude ved kommunegrænsen, dels viste det sig i praksis, at meget få børn kom der uden for skoletiden. Derfor overgik det i 1966 til skolebibliotekerne. Siden da havde kvarterets børn måttet klare sig med en billedbogskrybbe, 2 reoler med børnebøger, 1 med ungdomsbøger og en vindueskarm med tegneserier. Lånerne tog varmt del i bekymringerne – mest på personalets vegne – og nogen forsøgte at finde muligheder for nye lokaler. Lidt trøst var der i, at næsten alle beklagelser endte i: Men her er jo så hyggeligt.

Nu var det efterhånden ikke økonomien, der var det største problem, men det at kvarteret var udbygget, og i mange år søgte man forgæves efter egnede lokaler. Det blev igen en nødløsning, idet man inddrog endnu 2 lejligheder i biblioteket, så det samlede areal blev på 210 m². I løbet af foråret 1980 foregik ombygningen, og på forunderlig vis lykkedes det at holde åbent for publikum under næsten hele byggeperioden. Lånere, håndværkere og personale gik op i en højere enhed, undertiden havde man fornemmelsen af at låne bøger ud mellem

benene på malere, elektrikere og telefonmontører. Ingen mistede humøret, så da biblioteket omsider den 23. juni åbnede i sin nye skikkelse, var det et tæt sammensvejet, godt samarbejdet, træt, men glad personale, der tog imod publikum. Også lånerne var glade, for godt så det ud med gule lette stålreoler og lyset strømmende ind fra begge sider.

Noget stort bibliotek er det ikke blevet til. Pladsen er udnyttet intensivt, så alle er tæt på hinanden. Men nu er der et børnebibliotek. Det er anbragt i gavlen med lys ind fra tre sider, og fungerer rimeligt trods den begrænsede plads. Allerede den første uge blev der trods sommer og skoleferie udlånt 719 bøger. I voksenafdelingen er skrankearealet blevet større med mere reolplads og et stort skrivebord med 2 arbejdspladser. Lånerne har fået flere tidsskrifter, flere aviser og bedre muligheder for at sidde og læse i dem. Og vigtigst af alt: de fleste bøger er kommet frem på hylderne. Vil nogen sukke over den meget begrænsede plads, må de prøve at trøste sig med, at biblioteket er forholdsvis overskueligt, og at der er nær kontakt mellem publikum og personale. Sådan tænker i hvert fald nogle lånere.

De 5 reoler, biblioteket startede med i 1935, er nu blevet til 117, og bogbestanden, der dengang var på 1.800 bind, er med udgangen af 1984 på 35.754 bind i voksenbiblioteket og på 17.114 bind i børnebiblioteket. Udlånet var 1984 på 106.150 voksenbøger og 65.442 børnebøger.

Husum bibliotek

Da Husum i 1901 blev indlemmet i Københavns kommune, overtog kommunen et landsbysamfund, som havde været uændret i århundreder. Langt op i dette århundrede bevarede bydelen noget af sit landlige præg: sidst i 30erne var Husumvej stadig en landevej med grøftekanter langs siderne, så sent som i 40erne fandtes der kornmarker, og først langt op i 70erne forsvandt den sidste klynge af over 100 år gamle, stråttækte huse. Befolkningstallet var ved indlemmelsen så lille, at det overhovedet ikke kom på tale at oprette et bibliotek på stedet, og der skulle gå over 30 år, før bydelen fik sit eget bibliotek.

Ikke desto mindre havde Husum en kortvarig gæsteoptræden i bibliotekshistorien under første verdenskrig, hvor de indkaldte sik-

ringsstyrker blev indkvarteret på gårdene i bydelen og dens omegn. For at skaffe de indkaldte adgang til læsning i deres fritid blev der oprettet læsestuer i Husum, Brønshøj og Vanløse, hvor der blev stillet aviser og tidsskrifter til disposition. I stadsbibliotekarens årsberetning for 1914–15 hedder det: »I Husum og Vanløse findes tillige et Haandbibliotek, der bl. a. omfatter Hagerups Konversationsleksikon, Opfindelsernes Bog, en juridisk Haandbog, en Brevbog, Vejviseren m. v.« En vandrebogsamling på ca. 600 bind gjorde det også muligt at hjemlåne bøger, men dette gjaldt vist kun de indkaldte – der forlyder intet om, at den lokale befolkning kunne nyde godt af dette tilbud. Læsestuen i Husum var indkvarteret i Husum Asyl, og den fik følgende pæne ord med på vejen i den ovenfor citerede årsberetning fra stadsbibliotekaren: »Den bedst benyttede Læsestue, i Husum Asyl, er bleven brugt af de i Omegnen indkvarterede 300 Soldater, der fra September til April har aflagt henvend 11.000 Besøg paa den, eller 40–60 Besøg daglig«. Efter verdenskrigens slutning forsvandt læsestuen, og dermed sluttede Husums første, omend gloriøse gæsteoptræden i bibliotekshistorien.

I løbet af 20'erne voksede indbyggertallet i Husum med forbløffende hast. Et kæmpemæssigt villakvarter skød op, og selv om mange landlige islæt i bybilledet bevarede, fik bydelen dog mere og mere præg af forstad til en storby. Befolkningstilvæksten i 20'erne og 30'erne gjorde Brønshøj-området til Københavns folkerigeste bydel, men ikke desto mindre måtte området helt frem til 1933 klare sig med ét bibliotek – den alt for lille udlånsfilial på Brønshøj Torv.

Intet under at der først i 30'erne hævdede sig røster, som krævede oprettelse af et bibliotek i Husum, og disse henvendelser fra borgerne var så vedholdende og så åbenlyst rimelige, at stadsbibliotekaren til sidst fik myndighedernes tilladelse til at se sig om efter egnede lokaler til et bibliotek. Egnede lokaler for en offentlig institution var imidlertid ikke så ligetil at finde i dette udprægede villakvarter, og man måtte tage til takke med, hvad der fra starten blev betegnet som midlertidigt husly i nogle små lokaler på loftet i Husum Kirkes menighedshus, Husumvej 115. Endnu et eksempel på det næsten symbiotiske forhold mellem kirke og bibliotek, som prægede Københavns Kommunebibliotekers historie i næsten trekvart århundrede. Bogbestanden i det nye bibliotek var overskuelig, 3.450 bind, og udlånet blev åbnet for

publikum den 4. marts 1933. I løbet af den første måned blev der indmeldt 75 lånere, og der blev udlånt 562 bind.

Som i alle andre af institutionens små filialer var åbningstiden begrænset til nogle få dage om ugen, og det gjorde, at én bibliotekar kunne bestride arbejdet i to biblioteker. For Brønshøj-området betød det således, at den samme bibliotekar bestyrede både Husum og Bispebjerg-filialerne. Den begrænsede åbningstid og den lille bogbestand gjorde imidlertid, at biblioteket på kirkeloftet aldrig nåede at blive nogen udtalt succes. I de syv år det eksisterede, lå det årlige udlån på kun godt 15.000 bind, og i slutningen af 30'erne konstateredes oven i købet en nedgang i udlånet, som affødte overvejelser om, hvorvidt biblioteket burde nedlægges. Der virkede derfor ikke som nogen katastrofe, da sognepræsten i slutningen af 1939 meddelte, at biblioteket måtte fraflytte lokalerne i løbet af 1940, fordi menighedsrådet nu selv fik brug for dem. Sognepræsten kunne dog tilbyde institutionen et andet lejemål i en villa, som han selv ejede, ligesom der også meget prompte kom tilbud på et lejemål i et planlagt nybyggeri på Frederikssundsvej, men villaen viste sig at være totalt uegnet til biblioteksformål, og nybygningen var endnu kun på planlægningsstadiet, så det kom som en lettelse, da stadsbibliotekaren omkring 1. juli meddelte, at man fra rådhuset havde henledt opmærksomheden på en lejlighed på Islevhusvej, som var ledig, og som kunne erhverves til bibliotek.

Lejligheden bestod af 3½ værelse og var beliggende i stuen på Islevhusvej 10, en ganske central beliggenhed, omend lovlig nær på kommunegrænsen. Der var kun få skridt til sporvognens endestation på Husum Torv og bydelens forretningscentrum, ligesom der heller ikke var langt til den planlagte S-togsstation. Ved at fjerne væggene mellem de tre store rum kunne man få et udlånslokale på ca. 50 m², ganske vist vinkelformet, men fuldt overskueligt fra skranken, og det lille værelse kunne bruges som kontor og magasin. Fordelene ved dette lejemål var så åbenlyse, at institutionen øjeblikkelig slog til. Det nye bibliotek, som blev åbnet den 8. oktober, var holdt i den for tiden karakteristiske biblioteksstil med mørktbejdsede reoler og møbler, men udlånslokalet var hyggeligt og lyst, og der var sørget for en større bogbestand end den, de gamle lokaler havde kunnet rumme. Alt i alt betød flytningen en kendelig forbedring af biblioteksforholdene i Husum, men som stadsbibliotekaren sukkede i sin årsberetning for

Det hyggelige bibliotek på Islevhusvej 1959. Ellegaard-F fot.

1940–41: »til Læsestue, Afdeling for Børn eller til Studiekredsarbejde er her ingen Plads«. Der skulle gå næsten 20 år, før bydelen fik sit eget børnebibliotek.

Husum-borgerne værdsatte det nye bibliotek, for allerede det første år på Islevhusvej steg udlånet kraftigt, til trods for at åbningstiden stadig var begrænset til nogle få dage om ugen, og den traditionelle lukning af biblioteket i juli måned blev bibeholdt. Presset på biblioteket var så stærkt, at afdelingsbibliotekaren i Brønshøj, Johannes Blauenfeldt, under hvem Brønshøj-området biblioteker sorterede, allerede efter et halvt års forløb kunne skrive i en indberetning til stadsbibliotekaren: »I Husum er baade Laanertal og navnlig Udlaanene vokset stærkt, siden vi flyttede ind i de nye Lokaler, og der har været fremsat Ønske om, at faa de knappe Aabningstider udvidet. Tilstrømningen er ogsaa tit saa stærk, at det volder stor Vanskelighed at betjene Publikum paa tilfredsstillende Maade. Den eneste virkelig effektive Udvidelse af Aabningstiden bestaar i 3 Dages Aftenudlaan ugl. (mod i

Øjeblikket 2), men det kræver en Assistent for Husum alene –«. Og den assistent, som menige bibliotekarer betegnedes dengang, var der ikke udsigt til at få foreløbig, for også i krigsårene kendte man begrebet personaleloft.

Udlånet i krigsårene fulgte det samme mønster i Husum som i alle andre københavnske biblioteker: en enorm stigning i de første tre år og derefter et gradvist fald i de to sidste. I 1941–42 nåede udlånet op på 25.658 bind, et imponerende resultat når man tager i betragtning, at det klarede sig med få åbningsdage om ugen, og der har været god grund til afdelingsbibliotekarens ovenfor citerede hjertesuk i sin indberetning til stadsbibliotekaren. Bortset fra travlheden og den gradvise nedslidning af bogbestanden gled krigsårene ellers umærkeligt hen over Husum, men behovet for et bibliotek i bydelen var nu en fastslået kendsgerning, og i 1945 lykkedes det at få bevilling til fuldtidsbemanding af biblioteket med tre dages aftenåbent og to dage med åbningstiden kl. 13–16. Torsdag var biblioteket lukket ligesom andre mindre filialer, og endnu i mange år opretholdtes lukningen i hele juli måned.

Indtil 1950 bevarede bydelen sit præg af villakvarter, men i årene derefter påbegyndtes opførelsen af nogle store beboelseskomplekser, Voldparken, Kobbelvænget og Arildsgård, som skulle genhuse familier, der flyttede ud fra saneringskvartererne på Nørrebro og Vesterbro, og det kom til at præge arbejdet i biblioteket. Det var et helt nyt klientel, med helt andre krav til deres bibliotek end dem, de fredelige haveyrkere havde stillet. Tilflytterne var børnerige familier, og det betød øget behov for bøger til fritidslæsning til børn og litteratur egnet til støtte i skolearbejdet. Men til trods for en kraftig stigning i biblioteksbenyttelsen bevarede Husum endnu i mange år sit præg af sognebibliotek. Bibliotekaren kendte stadig de fleste af lånerne og fulgte med i og huskede at spørge til familiebegivenheder. Unge bibliotekarer, der blev sendt ud fra Brønshøj for at afløse, fandt stedet lidt stille sammenlignet med travlheden i kredsbiblioteket, men de lærte at værdsætte arbejdsformen og nød at kunne give sig tid til ekspeditionen af lånerne.

I året 1956–57 nåede udlånet op på næsten 58.000 bind, og lokalerne var ved at være håbløst for små. Ikke mindst mærkedes manglen af et børnebibliotek. Det var derfor yderst belejligt, da der viste sig mulighed for at få lokaler i et nybyggeri, som skulle opføres på en

grund på Husum Torv (Frederikssundsvej 322), hvor der tidligere havde ligget en tømmerhandel. Bortset fra at lokalerne lå på første sal var beliggenheden ideel, og bibliotekernes arkitekt kom så betids ind i billedet, at rumudformningen kunne ske i overensstemmelse med de krav der måtte stilles til biblioteklokaler. Biblioteket blev indrettet som et ét-rumsbibliotek, en foretrukket bibliotekstype i de år, og i det godt 150 m² store publikumsløkkale var der plads til både børne- og voksenudlån foruden en mindre håndbogs- og tidsskriftafdeling med 8-10 læsepladser. Derudover rådede biblioteket over to loftslokaler, hvor der blev indrettet magasin og et studiekredsløkkale.

Lånerne tog med begejstring mod det nye bibliotek, der åbnede i juni 1959. Som venteligt var det ikke mindst børneafdelingen, der satte sit præg på arbejdet i de første år. På Islevhusvej var børnene blevet spist af med et par hylder og nogle bogkasser med billedbøger, men nu havde de adgang til alt, hvad et moderne børnebibliotek kan byde på, incl. eventyrtimer og filmforevisninger, og de benyttede i rigt mål tilbuddet. Der indledtes samarbejde med skolerne i området, så at børnene allerede fra de første skoleår blev gjort opmærksom på biblioteket. Også aktiviteten i udlånet for voksne steg betragteligt, ikke mindst fordi der nu kom mange, som havde fundet bogbestanden på Islevhusvej for utilstrækkelig og derfor havde tyet til kredsbiblioteket i Brønshøj. Det lille studiekredsløkkale i loftsetagen blev regelmæssigt benyttet i vinterhalvåret. Og selv om udlånslokalerne ikke var særlig velegnet til det brug, blev der af og til afholdt velbesøgte låneraftener.

Op gennem 60erne og et stykke ind i 70erne var udlånsaktiviteten i stadig vækst, og den kulminerede i 1972-73 med at nå op på 200.220 udlån. Derefter fulgte nogle år med stærkt faldende biblioteksbenyttelse, hvilket sammen med øget tilgang af bøger havde til følge, at det begyndte at knibe med pladsen i det før så rummelige bibliotek. Til sidst blev det nødvendigt at udskifte alle reoler i begge udlån og erstatte dem med nye og højere reoler. Derved mistede biblioteket det overordentligt velproportionerede og overskuelige præg, som det oprindeligt havde haft, men det ser ikke ud til, at æstetiske hensyn afholder Husum-borgerne fra at være meget flittige biblioteksbenyttere, for udlånet har i de senere år stabiliseret sig på godt 175.000 bind om året.

Tingbjerg bibliotek

I Københavns vestlige yderkant ligger Tingbjerg-bebyggelsen omgivet af grønne områder, Utterslev Mose, Gyngemosen og Vestenceinten, planlagt og tegnet af arkitekt Steen Eiler Rasmussen. Selv om ikke alle arkitektens intentioner er blevet opfyldt, fremstår bebyggelsen dog harmonisk i de smukke landskabelige omgivelser.

En af intentionerne var, at Tingbjerg skulle udgøre et bysamfund, ikke blot med de dertil hørende institutioner, men også med et myldrende forretningsliv af småhandlende, værksteder o. lign. Dette fremtidsperspektiv har ikke kunnet blive til virkelighed. Byens hovedstrøg er Ruten, en bred allé med mange træer. Her ligger 2 butikshuse, adskilt af Tingbjerg skoles grund. I begge huse har de forretningsdrivende haft svært ved at klare sig, og en del lokaler har til stadighed stået tomme. I det største og nyeste butikshus opført i 1970 ønskede beboerne sig bl. a. et bibliotek og et posthus.

Den 7. juni 1973 fik man bevillingen til biblioteket. Det skulle ligge på 1. salen i det 2 etages hus og kunne være fælles med et samtidigt indrettet kommunalt fritidshjem og Den kommunale Pladsanvisning og Dagpleje om et arrangementslokale og et køkken beliggende midt mellem de 3 institutioner. Æren for at denne plan blev udtænkt og gennemført tilkommer ikke mindst det selvbestaltede, meget velfungerende og utrætteligt arbejdende Tingbjerg Fællesråd, bestående af repræsentanter for beboerforeningerne, foreninger og klubber, såvel som for institutionerne.

Den 17. december 1973 kunne Københavns kommunes biblioteker da åbne Københavns 19. distriktsbibliotek i Tingbjerg på adressen Ruten 14. Tin, som blev bibliotekets interne betegnelse, blev en filial af kredsbiblioteket i Brønshøj og var fra starten bemandet med 4 20/40 personaleenhed, som siden er blevet udvidet med godt ½ stilling. Betegnelsen lille filial dækker over, at biblioteket havde og har indskrænket åbningstid, idet der kun er fuld åbningstid 3 af ugens dage med i alt 28 ugentlige åbningstimer. Bibliotekets areal omfatter 441m² netto på 1. sal og 132 m² brutto i kælderen.

Publikum har adgang fra den åbne port, der gennemskærer butiks-rækken, dels via en lang og noget uindbydende jerntrappe, dels via elevator. Der er i øvrigt overalt ved indretningen tænkt på, at biblio-

teket skal kunne bruges af handicappede. Biblioteket er et etrumsbibliotek med fælles skranke for børn og voksne, og det virker med sine farver: rødt, brunt, hvidt, sine mange grønne planter og sin hele indretning meget indbydende. At byggeri og materialer på andre måder har vist sig mindre tilfredsstillende skal med for fuldstændighedens skyld. Der tænkes her på utæt tag, træk fra vinduer og de klimagener, der fremkommer ved syntetisk tæppebelægning på betongulv.

Bibliotekets bogsamling for voksne blev grundlagt i 1925, idet den stammer fra distriktsbiblioteket på Vibevej, der blev nedlagt i forbindelse med åbningen af afdelingen i Tingbjerg. Pr. 31.12.1984 haves 38.519 bind til voksne og 26.850 bind til børn. Udlånstallet toppede i 1981 med 125.681 bind, heraf 65.742 bind udlånt til voksne. Det foretog et dobbeltdyk i 1983 og 1984 med henholdsvis 109.836 bind og 97.563 bind udlånt i alt. Af mulige årsager til bevægelserne kan nævnes typograflockouten i 1981 og et faldende befolkningstal, som i årene 1981 og 1982 har vist sig særligt i aldersgruppen 13-17 år. Tilsyneladende har befolkningstallet nu stabiliseret sig i Tingbjerg.

De første 10 år af bibliotekets virksomhed har været meget indholdsrige, og brugerne af biblioteket og dets personale har følt sig godt tilpas med hinanden.

For personalet var det en stor forandring at komme fra de rolige, reserverede lånere i Brønshøj til en placering helt tæt på de børnerige husblokke i Tingbjerg. I 1973 var ca. 2.800 af Tingbjergs ca. 7.200 indbyggere under 13 år, og mange af disse gik ud fra, at der var åbnet en ny vuggestue, børnehave eller fritidsungdomsklub, hvor man kunne more sig helt frit. Da det fåtallige personale ikke kunne overkomme at holde styr på de op til 70 børn, der kunne opholde sig samtidig på biblioteket, resulterede det snart i »uroproblemer«.

Til uvurderlig støtte ved løsningen af disse problemer var den opbakning, biblioteket fik af brugerne, kanaliseret dels gennem det før omtalte fællesråd, dels gennem Tingbjerggruppen, som er en gruppe af institutionsfolk, der tager forskellige socialpædagogiske initiativer i lokalområdet. Biblioteket fik straks plads i begge organer og følte nu, at problemerne blev mulige at klare, idet man kunne få råd og vejledning af erfarne folk. Gennem fællesrådet mobiliseredes frivillige forældre til en vagtordning, hvor man hjalp med at holde styr på børnene, og vi havde meget samkvem med lærere og andre pædagoger,

der forsøgte at gøre deres indflydelse gældende over for de lovlig aktive børn og unge.

1. april 1974 etableredes i Tingbjerg som forsøgsordning en pædagogfamilie. Denne er lykkeligvis siden blevet fast etableret, og hertil har biblioteket siden kunnet henvende sig bl. a. for at få uromagere identificeret og pacificeret. Det er meget tit sådan, at de børn eller unge, der begynder at skeje ud på biblioteket, i forvejen har problemer derhjemme, i skolen og andre steder. Da man i Tingbjerg via det ovenfor skitserede netværk af folk, der kender hinanden, meget hurtigt kan lokalisere begyndende bandedannelse o.l., har man gode muligheder for at stoppe det. Rent bevillingsmæssigt kunne man dog godt tænke sig, at fremtiden tegnede lidt lysere med hensyn til at sætte ind med pædagogiske, præventive ordninger.

Børnene stillede fra begyndelsen store krav til biblioteket, men også den voksne befolkning ventede sig naturligvis meget af det. Foruden det daglige udlån havde folk også forventninger om, at de gennem biblioteket kunne få omverdenen i tale, når de ville gøre rede for en interesse eller et engagement. Der kom straks gang i mødelokalet til foredrag, udstillinger, film, teater, koncerter, gudstjenester m.m. Den 12. januar 1984 sendte Tingbjerg Lokal TV første gang til området, og biblioteket er meget interesseret i at medvirke i denne nye form for kommunikation. Det mest utraditionelle arrangement, biblioteket i sin 10-årige historie har været med i, var dog nok den gennem 3 år årligt gennemførte biblioteksfodboldkamp med et mandskab af Tingbjerg-lånere som udfordrere. Første gang i 1974 blev der spillet mod Sundbyøster bibliotek, de to følgende år mod Husum bibliotek. Tingbjergs hold var i blå og hvidt med Tin-mærke på brystet. Numrene på ryggen var en meget vigtig detalje. De var indkøbt af drenge selv og syet på med hjælp fra mødre eller kærester. At Tingbjerg vandt alle 3 kampe må sluttelig nævnes for at få bibliotekets historie helt korrekt og fyldestgørende for eftertiden.

Bibliotekerne på Christianshavn og Islands Brygge

Kredsbiblioteket

Christianshavns biblioteks adresse ved åbningen i 1885 var Overgaden oven Vandet 38, 1. sal. Biblioteket var indrettet i en 4-værelses lejlighed, der årligt kostede 700 kr. i leje. Bibliotekaren boede ikke i biblioteket, og derfor betaltes 10 kr. om måneden for rengøring. Det omfattede foruden udlånet 2 læsestuer, den ene til ikke-rygere, især kvinder. I bestyrelsen sad skoleinspektør G. V. Nyholm, der var formand, bødker Roed og isenkræmmer Raagaard. Som leder af biblioteket ansattes underbibliotekar ved Det kgl. Bibliotek C. Weeke. Han var den eneste egentlige biblioteksmand blandt de første 6 ledere af kredsbibliotekerne. Weeke fratrådte allerede 1. august 1886, og posten som leder af biblioteket blev besat med lærer J. V. Eskildsen, der havde været tilsynshavende med læsestuerne.

De første år var udlånet kun åbent på hverdage kl. 19–21, undtagen onsdag. Man startede med en bogbestand på 1.630 bøger, og antallet af lånere var 111 i december 1886. Læsestuerne var åbne kl. 19–22, samt søndag kl. 17–22, og besøgte i december 1886 af 194 personer fordelt på 23 åbningsaftener. »Morgenbladet«, der bragte en artikel om bibliotekerne 13. november 1885, fortæller, at der var plads til 25 personer, men at der kunne skaffes plads til det dobbelte antal, så der må have været temmelig tomt på læsestuerne i åbningsstiden. Det blev da også kritiseret i en artikel i »Tilskueren« 1886, dels at der stilledes lige så strenge krav til besøgende på læsestuerne om identifikation og betaling som til lånerne, dels at der ikke var fremlagt aviser, men kun tidsskrifter, illustrerede blade og håndbøger.

Biblioteket flyttedes 1892 til Brogade 5, stuen. Antallet af lånere var nu vokset til 544, mens læsesalsbesøget stadig var lavt, nemlig 205. Brogade beskrives således i bibliotekets årsberetning 1918–25: »Huset er brøstfældigt. Udlånslokalet i stuen er mørkt, snævert og uden god oversigt. Læsesalen på 1. etage er godt belyst og rummelig. Der mangler ungdomsafdeling. Virksomheden er stillestående«. En af bibliotekets ældste lånere, fhv. organist ved Frelsers kirke Carl Bitsch, født

1895, har i »Amagerbladet« (oktober 1978) nedfældet sine erindringer om et biblioteksbesøg hos lærer Eskildsen: »Manden (Eskildsen) var skolelærer og sad inde bag ved i privaten og rettede stile. Hun (fru Eskildsen) færdedes smilende på hjemmebane med sutsko og forklæde. Men glemte hun i skyndingen at lukke døren bag sig ud til køkkenet – sådan var lokaliteterne – sivede der ofte stærke dufte af hvidkålssuppe og klipfisk ud til de sultne lånere«. I Brogade 5 må der altså have været bolig for bibliotekaren.

Da lærer Eskildsen afgik på grund af alder 1919, afløstes han af tidligere adjunkt på Herlufsholm, cand. mag. Poul Rehling Fischer, som virkede til 1937. Carl Bitsch beskriver ham som »en nobel velvidende mand«, og senere afdelingsbibliotekar Juliane Iversen husker ham som »en meget elskværdig chef, der dog virkede mere akademisk end folkelig«. Fra hans tid mindes Juliane Iversen »udlånsvirksomheden som farverig og livlig. Lånerne repræsenterede et bredt udsnit af den christianshavnske befolkning. Foruden den almindelige borger var originaler, samt mere eller mindre drikkældige personer, et ikke ualmindeligt syn i biblioteket«. Hun fortæller, at »forholdet mellem publikum og personale var i enhver henseende mønsterværdigt, såvel hyggeligt som fornøjeligt . . . at rotterne trivedes vel i gården forstyrrede ikke freden og tilfredsheden hos nogen i al almindelighed. Da en rengøringsdame engang blev spurgt, hvorfor hun altid bankede hårdt på døren til skralderummet, inden hun gik derind med sin spand, svarede hun: For at jage rotterne væk!«

Da der åbnedes en ny udlånsfilial på Islands Brygge 1928, vandrede en del lånere, der ellers plejede at komme i Brogade, til det nye bibliotek på Bryggen, som var nærmere for dem. Denne filial kom til at høre under det dengang nye kredsbibliotek i Sundbyerne, men 1939–40 blev det lagt under Christianshavns bibliotek.

1931 overtog biblioteket nye lokaler i den nyopførte kommunale bygning i Torvegade 45–47. Professor Edv. Thomsens hus med dets rene og store, rolige flader betød et brud på fortidsstemningen i den gamle bydel med de stille kanaler, men biblioteket fik gode ydre forhold at arbejde under i »Lagkagehuset«, som det blev kaldt, bygget i øvrigt på den grund, hvor engang det så berygtede tugt-, rasp- og forbedringshus havde ligget. I forbindelse med en avispolemik om overskridel-

Udlånet på Christianshavn i begyndelsen af trediverne. Indretningen er typisk for perioden fra 1930 til 1950 med reoler i parallelle rækker med godt udsyn fra skranken ned gennem gangene, så man kunne holde øje med, hvad der foregik.

serne ved »Lagkagehuset« blev der også rørt ved spørgsmålet om det berettigede i at anvende førstesalen i dette hus til lokaler for et kreds-bibliotek. Men en ledende artikel i »Politiken« 24. juni 1931 fastslog, at »selvfølgelig skal folkebibliotekerne have så gode lokaler som muligt. Lokaler, hvor folk kan sidde og læse, værelser til studiekredse, således at det meget betydningsfulde kulturarbejde, de udfører, kan få den størst mulige virkning . . . «.

Biblioteket fik altså her en særdeles god placering på 1. sal i huset og i kvarterets centrum med et areal på 400 m². De nye lokaler beskrives således i biblioteksberetningen 1930–33: »Gaar man ind ad Døren i Torvegade 45 nærmest Kanalen, kommer man ad en bred, smuk Trappe til en Forstue, hvor der findes Garderobe, og hvorfra der er Adgang til Læsesalen. Gennem Glasdørene til højre naar man til den lyse, smukke Haandbogslæsesal, der ligger i Hjørnet mod Torvet og Kanalen, og har 35 Siddepladser, hvoraf 3 ved Enkeltmandsborde til Studiebrug og 8 ved de brede Vinduer. Opgangen til Udlaansafdelingen sker gennem Gadedøren Nr. 47. Fra Forstuen, hvor Tasker og

Mapper deponeres, træder man ind i den store Sal, i hvilken den tre-fløjede Skranke skal passeres for at naa ind til Reolerne, der er indbygget i Væggene Lokalet rundt. Paa Væggen t.v. for Indgangen er anbragt Skrivepulte og Opslagstavler med Boglister, og Grupper af Bøger om Dagens Emner kan efterses i den særlige Udstillingsreol« . . . Det er bemærkelsesværdigt, at man endnu ikke havde noget særskilt børnebibliotek på Christianshavn. Men et samarbejde med skolerne fandt dog sted. Man gav kursus i bøgernes brug på bydelens skoler og var i øvrigt skolerne behjælpelig ved opbygning af bogsamlinger. Biblioteksorienteringen er fortsat gennem alle årene, og i dag gives orientering såvel for børn som for unge på Christianshavns Døtreskole i Dronningensgade og Christianshavns skole i Prinsessegade.

Var der imidlertid ikke noget decideret børnebibliotek på dette tidspunkt, så var der dog indrettet et ungdomsudlån, der lå i eget lokale ind til gården. Aflevering af bøger foregik ved skranken i det store udlån, hvorefter de unge lånere gik indad døren til højre. Der var plads til ca. 3.000 bind og også her en del siddepladser og borde.

I disse år påbegyndtes en dagbog om hverdagens pligter, fortrædeligheder og begivenheder på biblioteket. Personalets fravær og sygdomme noteredes, og opståede uoverensstemmelser mellem personale og publikum, der dog altid klaredes på en for alle parter fornuftig, humoristisk og stilfærdig måde. Krisetider og krig afspejles i dagbogens notater. I 1938 anmodede kordegn Kofoed om udrangerede bøger til sin skole, og samme år holdtes en udstilling af bøger med titlen »Penge og diktatorer«. Man fornemmer ved læsning af dagbogen, at der blandt personalet var en enkelt med nazistiske sympatier, og også en jøde, som 1943 flygtede til Sverige. Det må have givet spændinger, som man nu kun kan gisne om. Under dække af studiekredse holdt modstandsgrupper møde på biblioteket.

I 1950 indrettede man i den tidligere ungdomsafdeling Københavns 7. børnebibliotek. Lokalet var bestemt ikke stort, kun 26,4 m², og da der ikke fandtes noget offentligt børnebibliotek i Sundbyerne, havde det nye børnebibliotek benyttede også uden for Christianshavn. Der var en reolplads på 60 hyldemeter, og man startede med en bogbestand på 2.900 bind. Udlånsekspeditionen var fælles for børn og voksne og fungerede udmærket. Samtidig blev avislæsesalen, der var overflyttet fra Larslejrstræde til Christianshavns bibliotek, forenet

med håndbogslæsesalen. I den gamle avislæsesal indrettedes arbejds-værelse.

Også efterkrigstiden var præget af berusede personer. Adskillige gange måtte politiet tilkaldes til bortvisning eller udbæring af berusede personer. I 1965 var det helt galt med de talrige hjemløse og sprittere af »skandinavisk herkomst«, som der stod i månedsberetningen. De hjemsøgte avislæsesalen og efterlod spritflasker på toilettet. På et tidspunkt fjernedes 6 berusede personer af politiet. Man tog konsekvensen heraf og lukkede avislæsesalen. Aviserne blev nu overført til Frelsens Hærs dagcenter, Wildersgade 64, og et lille udvalg af fag- og skønlitteratur blev udlånt til dagcentret til brug på stedet. Hver enkelt bog forsynedes med en seddel om, at benytteren kunne hjemlåne bøger på kommunebiblioteket i Torvegade. Denne ordning varede helt frem til 1983, da biblioteket ophævede aftalen.

I december 1963 påbegyndtes indretning af biblioteket til et-rumsbibliotek, væggen mellem den hidtidige læsesal og udlånet blev nedrevet, og på læsesalens hidtidige plads indrettede børnebiblioteket sig. Adgangen til biblioteket skete nu kun ad trappen Torvegade 45. I slutningen af 60erne indrettedes et nyt »ungdomshjørne« og musikafdeling. Til ungdomshjørnet havde man fået tre dobbelte reska-reoler og et efter datidens smag meget smukt, rundt, lyst teaktræsbord. »Hjørnet« indrettedes lige over for indgangen til udlånet, og personalet prøvede at gøre det så indbydende som muligt ved at udstille spændende og farverige blade og bøger. Musikafdelingen fik ca. 8 pladser til pladeaflytning for voksne og et mindre antal i afdelingen for børn. De voksne lånere havde glædet sig til dette, men det blev så afgjort ungdommen, der kom til at dominere. Af månedsberetningen fremgår det, at alle 4 pladespillere i voksenafdelingen stort set var i uafbrudt funktion fra kl.14 til 20 hver dag. På børnebiblioteket var høretelefonerne konstant optaget, og installationerne svigtede allerede efter den første uge og blev erstattet af mere solide. Grundsamlingen af plader var her i begyndelsen på 800, og der afspillede på 7 dage 357 plader for 303 personer. Det var de 14-17-årige, der dominerede ved benyttelsen af musikafdelingen.

I disse år arrangeredes med mellemrum oplæsnings- og forfatter-aftener, der afløste tidligere tiders studiekredsarbejde. Man havde bl. a. aftener med skuespillerne Louis Miehe-Renard, Preben Neer-

gaard og forfatteren Jakob Bech Nygaard. Man havde kunstudstillinger af forskellig art og forsøgte sig med pladekoncerter. Den første koncertaften i november 1971 var en Wagner-aften. Omgangsformerne ændredes. Mens det kvindelige personale hidtil havde været iført kjoler, var det nu lange bukser og endog indimellem træsko. Tiltaleformen »De« personalet imellem var delvis bortfaldet og erstattet af »du«, og denne tiltale vandt også indpas låner og personale imellem.

Problemet med de unge, som man først havde mærket i musikafdelingen, antog imidlertid stadig større dimensioner. De unge kom somme tider 20–30 ad gangen, og sjældent for at læse, men for at have et sted at opholde sig. De larmede overalt i børnebiblioteket, hvor de mindste blev fortrængt, i voksenafdelingen, hvorfra ældre mennesker flygtede, og især i musikværelset, hvor det gik hårdt ud over stole og høretelefoner. På bibliotekets initiativ afholdtes i maj 1974 et møde i ungdomsklubben, Prinsessegade 15. I mødet deltog psykolog og konsulent ved Københavns kommune Niels Henrik Vilien, klubbens medarbejdere, de unge selv og fra biblioteket børnebibliotekarerne og afdelingsbibliotekaren. Resultatet af dette møde, hvoraf det fremgik, at der var stor mangel på ungdomslokaler, og at de unge på den daværende »biografside« af Torvegade ikke ville have noget som helst med de unge, der boede på den anden side af gaden at gøre, blev, at den nedlagte galvaniseringsfabrik i Amagergade blev omdannet til en foreløbig ungdomsklub, åben for de unge om eftermiddagen og aftenen, hvor de havde brug for det, og beliggende på den for dem »rigtige« side af Torvegade.

Resultatet var mærkbart næsten med det samme. Mange af de unge forsvandt fra biblioteket, og en sværm af mindre børn, der før ikke turde komme, dukkede op. Til at tage sig af de unge havde biblioteket allerede i 1973 ansat en såkaldt »uromedhjælp«, som skulle prøve at »tage tingene i opløbet« ved at snakke med de unge, der kom. Også denne foranstaltning hjalp, og da senere »Beboerhuset« i Dronningensgade, der rykkede ind i den gamle Kofoeds skoles bygning, var en realitet, var også det en medvirkende årsag til klaring af problemerne. Desuden var det en hjælp, at biblioteket fik en repræsentant i lokalrådet, hvor man kunne snakke om problemerne og finde udveje til bekæmpelse af dem.

Da det nye bibliotek i Amagercentret var færdigt i 1974, blev musikafdelingen og høretelefonerne på børnebiblioteket på Christianshavn overført til dette større bibliotek. Endelig blev der i januar 1976 sat en glasvæg op mellem børnebiblioteket og voksenafdelingen – støjtæt oven i købet. Et-rumsbibliotekstanken duede ikke rigtigt i et kvarter, hvor mange børn/unge opholdt sig på biblioteket, og selv om »ungdomsopholdsproblemet« for en stor del var løst, kom der stadig mange børn/unge medbringende et støjniveau, der var ganske naturligt for dem, men generende for den ældre generation. Det havde i sandhed været en hård tårn for personalet, mens det stod på, især for børnebibliotekarerne, men også voksenbibliotekarerne led under urolighederne, der var ødelæggende for det daglige arbejde og forholdet til de voksne lånere. Til gengæld lærte børne- og voksenbibliotekarere og kontorpersonale i disse år at arbejde nøje sammen ved løsning af såvel interne som udefra kommende problemer, og dette samarbejde er fortsat op gennem årene.

Dannelsen af fristaden Christiania kom i høj grad til at præge det lokale miljø på godt og ondt og dermed naturligvis også biblioteket. I marts 1976 satte biblioteket plakater op i Christiania med appel om tilbagelevering af lånte bøger. En lille »delegation«, bestående af overbibliotekaren på hovedbiblioteket og afdelingsbibliotekaren på Christianshavns bibliotek samt 2 assistenter foretog en lille udflugt til fristaden Christiania i disse første år for at etablere en ordening vedrørende indsamling af lånte bøger. Christianias postbud »Info-Inger« var svær at træffe, men det lykkedes da endelig at møde hende på trappen ind til det daværende posthus i fristaden i en sværm af sorte hunde. Omringet af nysgerrige hundesnuder og logrende haler på trappeopgangen, fremlagde biblioteksfolkene deres mission. »Info-Inger« kunne dog i et råb henover hundeflokken berolige med, at hun da ofte foretog indsamlingskampagner af bøger i husene og bagefter afleverede dem på biblioteket.

I januar 1975 måtte biblioteket for første gang – og det blev ikke den sidste – tilkalde Falck, da en narkoman, der havde »fixet« på publikumstoiletet, faldt bevidstløs om. Dette blev indledningen til et nyt problem, der efterhånden kom til at overskygge »spritpen«, og også medførte indbrud i biblioteket og tyverier af de få likvide midler, der var at hente her. Mens de berusede fortrinsvis var ældre alkoholikere

og især mænd, var narkomanerne unge, somme tider meget unge, og af begge køn. De spritberusede forstyrrede omgivelserne ved at råbe op eller efterlade »søer« på gulvet, mens de unge narkomaner sank dybt sammen i sig selv i en krog inden for eller på trappen uden for biblioteket. Kofoeds skoles flytning til Frankrigsgade havde også i nogen grad trukket spritterne væk fra kvarteret og fra biblioteket, men enkelte, der havde svært ved at frigøre sig fra Christianshavnermiljøet, blev hængende, især i begyndelsen. Narkomiljøet på Christianshavn blev stadig hårdere. Hvor problemet i begyndelsen mest drejede sig om hash og amfetamin, bemærkede man i begyndelsen af 1980erne en stigning i salget af heroin og kokain. I gangen til biblioteket installeredes en ekstra dør fra biblioteksetagen og videre op til opgangens beboere, lavet af gennemsigtigt stødsikkert tykt plastic, dels for at undgå narkomaner på trappen, dels for at undgå indbrud. Beboerne på Christianshavn erkendte problemet og besluttede, at »junken skulle væk fra Christianshavn«. Den 12. februar 1983 foranstaltedes junkblokade på Christianshavn, og i marts meldte biblioteket i sin månedsberetning »Ingen junk mere, ingen alkohol«. Derimod kunne man i juli 1983 melde fornyet angreb af kakerlakker.

I juni 1976 var der planer om at nedlægge Christianshavns bibliotek på grund af økonomiske krisetider med deraf følgende besparelser på biblioteksvæsenet. Begrundelsen var nogle prognoser, der forudsagde et fald i befolkningstallet for Christianshavn fra 9.000 i 1975 til 7.000 i 1980 med en deraf forudset følgende nedgang i udlånet. Talrige protester imod eventuel lukning og nedskæring blev nu af beboerne på Christianshavn indsamlet og afsendt til kommunen, og ligeledes sendtes protester fra biblioteksfaglige kredse. Der blev uddelt løbesedler, flyveblade og sat plakater op om nedskæringer i åbningstiden. En debat herom førtes tillige i de lokale aviser. Da kommunens budget for 1977 blev vedtaget, ændredes forslaget til, at biblioteket skulle oprettholdes som lille filial med åbningstider, der var reduceret med en tredjedel. Som protest herimod startede Christianshavns beboerforening en »lån biblioteket tomt«-kampagne. I ugen 6.-11. december udlåntes ca. 5.000 bøger mere end i en normal uge. Hver dag stod en repræsentant for aktionskomiteen ved biblioteket for at oplyse de øvrige lånere om aktionen og forklare årsagen til den. Den forløb i øvrigt fuldstændig roligt. Formålet var at få de gamle åbningstider tilbage.

Protesten mod de kortere åbningstider i Christianshavn bibliotek blev hørt, og det gendandt sin status som kredsbibliotek året efter. Julie Rønnow fot.

Da man sagde, at man ville fortsætte, blev biblioteket lukket i den sidste uge før jul. Da de begrænsede åbningstider trådte i kraft efter nytår, kom det til demonstrationer 3 gange i løbet af januar, på dage, hvor man skulle lukke kl. 16. For første gang i dansk bibliotekshistorie fandt der en »besættelse« sted af et bibliotek med det udtrykkelige formål at holde det åbent. Lignende aktioner kendes fra en storby som New York, men er hidtil ikke set herhjemme på dette område. Klistermærker med tekster »stop nedskæringerne på vores bibliotek« blev solgt på gaden, en transparent med teksten »Biblioteket er åbent« blev ophængt mellem vinduerne uden på huset. På torvet viste man ved hjælp af plancheudstilling og uddeling af løbesedler, hvad det hele gik ud på. Unge christianshavner slog sig ned i biblioteket efter lukketid med guitar, harmonika, sang, taler og oplæsning, bl. a. af forfatteren Åge Hansen-Folehaven. Dørene blev holdt åbne i al fredelighed af de aktionerende, og sangen bølgede gennem lokalerne.

Den 3. februar afleverede de aktionerende christianshavner de ca.

5.000 bøger, som de havde lånt ved kampagnen i december, de tomme hylder blev fyldt op igen, og biblioteket fungerede atter normalt.

Besparselsen ved nedskæringerne var ikke stor, christianshavnerne var desuden bange for at få slået det lokale miljø i stykker, bydelsstolt-heden var krænket, og ingen havde lyst til at forlade bydelen for at låne bøger andetsteds. Biblioteket er i øvrigt et af de trafikalt bedst placerede, idet det vender ud til den stærkt befærdede Torvegade med busstoppested for linierne 2, 8, 9, 31, 37 ved dets indgang. Det havde på nedskæringstidspunktet det største udlån pr. indbygger af samtlige københavnske biblioteker. Med hensyn til prognoserne om indbyggertallet viste udviklingen, at indbyggertallet i 1980'erne har været godt over 8.000, og udlånet af bøger er steget fra 166.000 i 1975-76 til 202.000 i 1983.

I 1978 besluttede Københavns kommune til christianshavnernes og personalets store glæde at udvide biblioteket med 220 m². Det var de lokaler, der blev ledige, da Institutet for Folkemindevidenskab flyttede til det nye universitet på Amager, og som lå i umiddelbar tilknytning til biblioteket. Børnebiblioteket flyttedes til de nye lokaler og adskiltes effektivt fra voksenafdelingen. Voksenafdelingen udvidedes med det gamle børnebibliotek, der blev flere læsepladser, og der indrettedes igen et særligt ungdomshjørne. Indgangen til biblioteket blev nu atter Torvegade 47. Den 15. juni 1981 holdtes 50 års jubilæum for indflytning i »Lagkagehuset« og indvielse af den store udvidelse. Der blev serveret vin og dertil den lokale bagers berømte store kransekage. Talerne var mange, bl. a. sagde fhv. organist Carl Bitsch: »Mod dumhed kæmper selv guderne forgæves, men uvidenhed kan man kureres for, bl. a. ved at slide trapperne op her i Torvegade 45-47 på Christianshavns bibliotek«.

Foredrag og oplæsningsaftener m. v. var der nu ikke mere råd til, men ind imellem fik biblioteket tilbudt gratis arrangementer af lokale folk. I marts 1983 opførte således Ulla Nicolai fra »Mælkebøtten« på Christiania med venner »En fimbulvinters magiske kærlighed. Sange og digte«, der blev spillet, sunget, fremsagt digte og danset.

Vi er nu på vor vandring gennem dette stykke bibliotekshistorie nået frem til årsskiftet 1984/85, og denne beretning skal afsluttes med en her og nu redegørelse. Bogbestanden er på omkring 75.000 bind, mod de 1.630 bøger man begyndte med for 100 år siden, og udlånet på

ca. 140.000 bind pr. år. Personalet består af 4 voksenbibliotekarer, 3 børne bibliotekarer, 1 assistent, 2 kontorassistenter, 1 kontorfunktionær og 2 kontorassistentaspiranter. Et personale, der i sjælden grad har lært at samarbejde.

Aldersmæssigt er der nu på Christianshavn færre børn end tidligere, færre personer i aldersgruppen 40-59 år og betydeligt flere i gruppen 35-39. Også med hensyn til erhverv og indkomst er befolkningssammensætningen ændret. Arbejderne, som frem til begyndelsen af 1960erne var den helt dominerende klasse, udgør en svindende del, mens antallet af studenter, funktionærer og folk i liberale erhverv er øget. Samtidig med denne udvikling er service-strukturen forandret, og halvdelen af Christianshavns små butikker er forsvundet og til dels afløst af supermarkeder.

Biblioteket er blevet brugt, personalet ligeledes, og brugt godt af de meget forskellige mennesker, der igennem tiderne har boet på Christianshavn, ikke kun bøgerne i udlånet, men også håndbøger, aviser og tidsskrifter er flittigt blevet anvendt. Samtidig er biblioteket også blevet benyttet som opholdssted, dels af dem, der ikke har andre steder at gå hen, men også af folk, som her ser en mulighed for at møde andre mennesker og få en lille snak. Det er godt at blive brugt – og det var jo just det, der fra starten i 1885 har været meningen med det hele.

Biblioteket på Islands Brygge

Det hele startede i 1928 i en to-værelses lejlighed på Artillerivej 70 med åbningstid mandag, onsdag og fredag fra kl. 3-8. I 1932 får biblioteket i al stilhed en læsesal med 150 bind håndbøger og tidsskrifter til stor trøst for Bryggens beboere, der stadig ikke har udsigt til at få sporvogn og nedsættelse af telefontaksterne, som Bryggebladet skriver. Samme år købes en lille samling af de gode gamle billedbøger, som kan hjemlånes af forældre, der har ansvaret for, at bøgerne behandles pænt. Biblioteket annoncerede med nyanskaffelser, vejledning i indmeldelse, kataloger osv., og da vi er i 1932 lyder overskriften på en af artiklerne: ferier, rejser og krise, hvor litteratur om disse emner varmt anbefales til udlån fra biblioteket.

Det indvendige udstyr var beskedent. Lysebrune træreoler, 2

skriveborde og 2 stive stole, et kartotek, en bogvogn, der måtte løftes over dørtrinene. Et smalt, lidt dybt og mørkt kontor med et utrolig gammeldags chatol med jalousi og et utal af hemmelighedsfulde skuffer med diverse nøgler. Dertil en skrivemaskine med dobbelt tastatur, et til små og et til store bogstaver. I 1932–33 var bogbestanden på 5.617 bind, deraf 152 håndbøger. Læsesalen havde 2.684 besøg. De 1.904 indmeldte har lånt 54.616 bøger iberegnet 327 unge under 18 år, der har lånt 9.990 ungdomsbøger. Alt i alt en pæn udnyttelse af bogbestanden, hvis tilvækst dette år var 819 bind. Lånerne blev betjent af en bibliotekar og en biblioteksskriveraspirant, som det dengang hed. Mange ældre mennesker på Bryggen vil – alle gode bibliotekarer ufortalt – her tænke på Lovise Feilberg. Hun ligesom personificerede biblioteket, gik op i sin gerning med liv og sjæl og helmede ikke, før låneren stod med den ønskede bog i hånden. Højt begavet, yderst beskeden tjente hun i ordets egentligste forstand sit publikum.

I 1936 gjorde bestyreren – som Bryggebladet kaldte bibliotekaren – sammenlignende studier mellem Rønne, hvor han havde arbejdet, og Islands Brygge. Befolkningsunderlaget var omtrent det samme. Bryggens beboere læste mere end indbyggerne i Rønne. Kvalitetsmæssig stod de fuldt på højde med bornholmerne.

Området biblioteket betjente var og er begrænset af Amagerboulevard, Sydhavnen og Amagerfælled. Af kortet fremgår det tydeligt, at biblioteket ligesom har vendt ryggen til sine lånere og det indkøbsområde, hvor de færdedes. Det blev derfor et varmt ønske med en mere beboervenlig beliggenhed, men det skete først i 1966, da biblioteket flyttedes til Njalsgården, Njalsgade 15. I den store ejendom på hjørnet af Njalsgade og Thorshavnsvej fik biblioteket tidssvarende lokaler. Et lyst og venligt udlån for voksne, en særskilt afdeling for børn med børnebøger, billedbøger og tegneserier og sidst et lille hjørne til de unge med romaner, fagbøger og erhvervsvejledninger. Længst oppe ved indgangsdøren en fælles ekspedition og skranke. Der var en klar og hensigtsmæssig opstilling af bøgerne: romanerne til gaden, fagbøgerne til gården osv.

Op så rullede lavinen ellers. Alt var blevet større 50 år efter. I 1984 var udlånet på 100.035 bind, deraf 34.507 bind til børn. Antallet af bøger i voksenafdelingen var 37.013 og i børneafdelingen 15.323. Personalets antal forøgedes. Tre bibliotekarer, to kontorassistenter plus

medhjælp betjener nu publikum. Kort sagt biblioteket kunne nu efterhånden honorere mange af de krav, borgerne med rette stillede til det, og bryggeboerne sluttede op om det. Langt de fleste kom med hen til det nye sted, og endnu flere kom til. Bryggeboerne har tit boet her hele deres liv. Kvarteret er forholdsvis nyt, fra omkring århundredskiftet. Tillige er forbindelsesvejene korte. Som et nyt element kom udflytningen af Københavns universitet længere nede i gaden. At gøre det op i udlånstal er ikke muligt, men det »studerende« islæt er absolut mærkbart blandt publikum.

Den bedste reklame for bøgerne er omtalen af dem mand/kvinde og mand/kvinde imellem, og snakken går livligt på alle alderstrin både i og uden for biblioteket. Den daglige diskussion om vejr, vind og verdenssituationen ved bordet med avislæserne hører også med til bibliotekets hverdag. Ganske vist var der nogle få, der ville vide, at lokalet engang havde været vinlager, og hylderne derfor havde haft et ganske andet indhold, men det synes næsten glemt.

Biblioteket på Islands Brygge har i næsten hele sin levetid haft status som filial under kredsbiblioteket på Christianshavn, bortset fra de første 12 år hvor biblioteket hørte under Sundby. I forbindelse med nedskæringerne i 1977 var man i et år igen underlagt kredsbiblioteket i Sundby.

Internt kaldes det i dag UC: udlånsstation fra kredsbiblioteket på Christianshavns Torv, og borgerne har i det store og hele været tilfredse med det.

Bibliotekerne på Nørrebro

Kredsbiblioteket

Kredsbiblioteket på Nørrebro var blandt de første biblioteker, der blev oprettet i 1885. Det blev benævnt 5. kreds, beliggende i Bangertsgade 7 over gården og omfattede oprindelig hele det daværende Nørrebro. I bibliotekets årsberetning 1885-86 beskrives det således: »6 værelser for en årlig leje af 850 kr., siden forhøjet til 900 kr., af hvilken sum bibliotekaren betaler 200 kr., der afdrages i hans løn. Til rengøring, lys og brændsel faar bibliotekaren 400 kr., idet de store lokaler ere meget vanskelige at holde varme«. Bibliotekaren havde bolig i lokalerne.

Leder af biblioteket blev instrumentmager A. H. Jentzen. Bogbestanden var på 2.032 bind, som i 1886 forøgedes med 854 bind, en gave fra Brodersamfundets Bibliothek i Krokodillegade. Foruden lokale til udlån bestod biblioteket af to læsestuer. Her var fremlagt tidsskrifter og illustrerede blade af »underholdende og belærende indhold«, og endvidere håndbøger af forskellig slags. Aviser var endnu ikke kommet med, hvilket beklagedes meget, men alligevel var der en jævn fremgang i besøget. Den første årsberetning fortæller således, at besøget på læsestuen i december 1886 var på 314 personer.

Udlånstallet, der indtil oprettelsen af et bibliotek for ydre Nørrebro i 1888, var det største af alle bibliotekers, steg stadig, og i 1892 flyttede biblioteket til Griffenfeldsgade 4, 1. sal. Lokalemæssigt var det ikke helt tilfredsstillende, men man trøstede sig med, at placeringen i bydelen var bedre. Her lå biblioteket til 1959, hvor det flyttede til Guldbergsgade.

I begyndelsen af 1900-tallet stod det klart, at forholdene på læsestuen i Griffenfeldsgade var yderst dårlige, hvilket også bevirkede, at besøget var faldende. Det viste sig da, at der i tilslutning til arbejdsansvinningskontoret i Møllegade kunne opføres en bygning, som kunne indrettes til læsestue. De nødvendige bevillinger blev givet, og i slutningen af 1909 åbnedes den nye læsestue med adressen Guldbergsgade 26. Som leder af læsestuen ansattes en uddannet bibliotekar, nemlig

Udlånet i Griffenfeldsgade 1905. Bag lugen th. sidder bibliotekaren med lånerprotokollen. Djalmar Christofersen i Social-Demokraten 6. november 1905.

den senere stadsbibliotekar J. Aarsbo, som havde været assistent på Det kongelige Bibliotek. I 1910 blev Aarsbo ligeledes leder af Griffenfeldsgades bibliotek, så både udlån og læsestue kom under samme ledelse.

Læsestuen i Guldbergsgade var en rummelig bygning på 300 kvadratmeter med 120 siddepladser, heraf 30 til børn. Forfatteren Harald Herdal var i stukkatorlære i krigsårene 1914–18. En af svendene på værkstedet rådede ham til at søge kundskaber bl. a. ved at læse gode bøger og gjorde ham opmærksom på bibliotekerne og læsestuerne. På sin hjemvej kom han forbi læsestuen i Guldbergsgade og skildrer sit første besøg her således: »Læsesalen var i Guldbergsgade i en træbarak, ved siden af var folkekøkken, et aflangt lokale med borde og bænke, reoler langs væggene, øverst oppe et slags kateder, hvad der ikke vakte gode minder, hvor der sad en mand, som åbenbart holdt

Kommunens folkebibliotek nr. 5, 1902. Tv. bibliotekaren med den store lånerprotokol, th. læsesalen i gaslampens skær.

opsyn med det hele, men iøvrigt ikke gjorde indtryk af at bemærke min ankomst. Rundt om ved bordene sad mænd og læste, de fleste avis, enkelte med en bog. De fleste så mere eller mindre lurvede ud, jeg fik det indtryk, at de mere sad her for varmens skyld. Ja, at én i min nærhed havde blundet lidt og nu tog et fast greb om avisen ved mit komme«. Herdal skildrer videre sin usikkerhed og skuffelse: »Jeg havde ventet mig noget mere lyst og venligt, og vel også en anden slags mennesker ved bordene, bøjet over bøgerne«. Siden besøger han udlånet i Griffenfeldsgade, som han får et mere fortroligt forhold til.

Den gamle læsestue i Griffenfeldsgade blev inddraget i udlånsafdelingen, og her forsøgte man for første gang at opstille bøgerne på »åbne hylder«. Pladsforholdene var vel stadig ikke de bedste, men man mente, det kunne være et middel til at standse det faldende udlån. Harald Herdal skildrer udlånet som lidt trangt og sparsomt belyst, men alligevel med en vis hyggelig stemning: »Her var let adgang til bøgerne efter »de åbne hylvers princip«. Man kunne vælge og vrage, finde de bøger, man havde lyst til (hvis de ikke var udlånte), og hvis man vidste, hvad man ville læse. Det var jo det vanskelige. Læselysten var jeg, men i virkeligheden vidste jeg ikke stort om, hvad der var gode bøger, de rigtige bøger, dem man skulle læse. Bøgerne var der, eller, hørte jeg én sige til en anden, man kunne bestille dem, hvis biblioteket ikke havde dem. Det var en rar oplysning«.

Biblioteket i Griffenfeldsgade havde den største bogbestand af samtlige: i 1911 på 11.406 bind, så bøgerne måtte stå i dobbeltrække på hylderne. Da man 1911 forsøgsvis tillod lånerne at låne to bøger ad

gangen, hvoraf den ene skulle være en fagbog, blev følgen, at udlånet af faglitteratur steg til 23 % af det samlede udlån. Men, som der videre står i beretningen: »I og for sig er vel tobogsudlånet ingen borgen for, at den hjemlånte faglitterære bog virkelig læses, men heller ikke alle romaner og underholdningsbøger bliver læst af alle lånere, der tager dem hjem«.

I 1912 indrettedes i den gamle bibliotekarlejlighed Bibliotekernes Hovedkontor. Det skete under yderst beskedne forhold, idet det kun bestod af tre bogmagasiner, et kontor og et lille reparationsværksted. Virksomheden voksede dog hurtigt, og allerede i 1914 flyttede det til mere anvendelige lokaler, hvorved udlånet i Griffenfeldsgade fik en tiltrængt udvidelse.

Også personaleforholdene ændredes i disse år. Fhv. assisterende afdelingsbibliotekar Thora Jørgensen fortæller, at da hun begyndte som elev i Griffenfeldsgade 1916, var lønnen det første år 30 kr. mdl. og steg det næste år til 40 kr. Arbejdstiden var kl. 11-14 og kl. 16-20. Personalet var ikke stort, så arbejdet lå mest i ekspeditionen undtagen onsdag, hvor man reviderede bøgerne på hylderne og udførte kontorarbejde. Når der blev lukket kl. 14, gik man hjem til frokost og måtte så være tilbage i god tid for at lukke op præcis kl. 16.

Der havde hidtil været begrænset plads for børn på bibliotekernes læsestuer, og da man indså, at behovet var stort, oprettedes to børne-

Undervisning af skolebørn i børnelæsestuen i Griffenfeldsgade.

læsestuer, hvoraf den ene blev placeret i Griffenfeldsgade. I årsberetningen beskrives læsestuerne således: »Lokalerne består hvert sted af en lys og rummelig læsesal med 70–80 siddepladser, garderobe og vaskerum. Reoler, borde og stole er afpassede i størrelse efter børnenes krav«. Om bogbestanden hedder det, at »Den omfatter billedbøger med tekst, eventyr, sagn og sagaer, alle velkendte børneforfatteres skrifter, lettere skønlitteratur, historisk og geografisk læsning, bøger om dyr og planter og om alle slags nyttige og fornøjelige sysler, samt børneblade. Også en lille samling håndbøger, et konversationsleksikon, nogle ordbøger og kort forefindes til brug for de største børn ved lektielæsning og stilskrivning«. Og videre: »Assistenterne, som hjælper børnene tilrette med alt, skal påse, at enhver af dem har rene hænder, at der lægges papiromslag om bøgerne, at bladene vendes forsigtigt og rigtigt, at ingen bruger mere end tre bøger ved hvert besøg, at alt foregår stilfærdigt og sømmeligt«. Åbningstiden var fra kl. 16 til 19.30, og straks fra begyndelsen var tilstrømningen meget stor.

I 1927 blev det muligt for biblioteksvæsenet at leje 2. sal i Griffenfeldsgade, således at der kunne indrettes læsesal her, og læsesalen ved arbejdsanvisningen i Guldbergsgade kunne nedlægges. Den nye læsesal indrettedes i to afdelinger – i hver sit lokale – bestående af avislæsesal og boglæsesal. Biblioteket bestod nu af tre etager: 1. sal: udlån, 2. sal: læsesal og 3. sal: børnelæsestue.

Som noget særligt udvikledes samarbejdet med skolerne i disse år. Det skete bl. a. ved klassebesøg på bibliotekerne på Nørrebro, hvor eleverne i indtil 4 timer orienteredes om bibliotekernes indretning, bøgernes opstilling og brug af kartoteker og håndbøger. I 1930 oprettedes to klassesætsamlinger, som indeholdt ca. 20 sæt bøger til undervisningsbrug. Den ene af disse samlinger blev opstillet ved børnelæsestuen i Griffenfeldsgade. Disse klassesæt udlåntes til interesserede skoler i 1–3 måneder ad gangen.

I besættelsestidens første år steg udlånet eksplosivt, på Nørrebro i det første år fra 297.029 bind i 1939–40 til 365.367 bind i 1940–41. Det store udlån kulminerede i midten af krigsårene og faldt derefter til et mere naturligt leje. I årsberetningen 1944–45 står der: »Der er sikkert flere årsager til nedgangen. Blandt andre kan nævnes, at mange husmødre sikkert i større udstrækning end nogensinde har været optaget af at vedligeholde familiens tøj«. I krigsårene, hvor alt byggeri var

Bibliotekets facade mod Griffenfeldsgade i begyndelsen af 1950erne.

stoppet, var der ingen muligheder for større ændringer i bibliotekernes lokaleforhold og status. Der havde hidtil kun været udlån til børn i 4 biblioteker, men i oktober 1945 kom også Nørrebro blandt disse, og at der har været et behov viste sig i et ganske pænt udlån 1946-47 på 39.635 bind.

I december 1953 vedtog kommunalbestyrelsen, at distriktsbiblioteket for det ydre Nørrebro skulle flyttes til nye lokaler i den bygning, der var projekteret til heldagsskolen i Stevns­gade, og som blev færdigbygget i forsommeren 1959. Imidlertid blev biblioteket for det indre Nørrebro opsagt til fraflytning fra lokalerne i Griffenfeldsgade 4 inden udgangen af 1959. Kommunalbestyrelsen ændrede derefter sin beslutning, således at det blev biblioteket for det indre Nørrebro, der kom til at overtage lokalerne i Stevns­gade-Guldbergsgade, mens biblioteket for ydre Nørrebro blev filial under Nørrebro. Biblioteket er beliggende på 1. og 2. sal med adressen Guldbergsgade 97.

På 1. sal indrettedes udlån til voksne, avislæsesal og håndbogs- og tidsskriftlæsesal, endvidere personalekontor og afdelingsbibliotekar-kontor. På 2. sal lå børnebiblioteket, her indrettet uden særlig læsesal, men med læsepladser i udlånslokalet. Herudover kunne man på da-værende tidspunkt råde over en mødesal beliggende ved bibliotekets hovedindgang i stueetagen, samt bogmagasiner.

I 1966 foretog man visse ændringer af lokalerne, idet børnebibliote- ket blev flyttet ned på 1. sal og indrettedes i den tidligere læsesal. Avis- læsesalen flyttede op på 2. sal, og den tidligere avislæsesal kunne an- vendes af børnebiblioteket til eventyrrum. Børnebibliotekets lånere fik skranke fælles med voksenbibliotekets.

I 1969 blev åbningen af de nye musikafdelinger årets store begiven- hed. I Guldbergsgade indrettedes lyttepladser i børnebibliotekets eventyrrum. Rummet blev nydeligt udstyret med magelige lænestole, borde og grønne planter. Der var foreløbig kun åbent for aflytning på stedet, ikke hjemlån. Pladesamlingen omfattede 800 plader, både klassisk og populær musik. Endvidere opstilledes et lyttebord i børne- biblioteket og en samling børneplader anskaffedes. Benyttelsen af mu- sikafdelingen var over al forventning, men desværre fulgte nogle kedelige problemer med. Dels var børnenes og de unges behandling af apparaturet uventet hårdhændet, dels bragte musikaflytningen en gruppe unge lånere på 12–18 år, der ellers var absolut biblioteks frem- mede, ind i biblioteket. Det skabte store disciplinære problemer og medførte kedelige tilfælde af hærværk, og desværre også at ældre mennesker undertiden blev direkte forulempet ved deres besøg på biblioteket. I marts 1974 blev kulminationen på dette, at biblioteket efter en ligefrem besættelse og alvorlige trusler mod personalet måtte lukkes i 10 dage for at blive bragt nogenlunde i orden igen. Da biblio- teket åbnede igen, var der i en længere periode rådhusbetjentopsyn i åbningstiden. I midten af halvfjerdserne faldt der dog ro over feltet. Medvirkende til dette var måske også, at man, beklageligvis, som følge af den økonomiske krise, i 1976 måtte lukke musikaflytningen i de fire kredsbiblioteker; kun aflytningen i børnebibliotekerne er sta- dig bevaret.

Bibliotekets beliggenhed på 1. og 2. sal giver desværre problemer for ældre og dårligt gående lånere, som vanskeligt kan forcere de mange trapper op til udlånet. Disse lånere får tilbud om at komme

med i Biblioteket-kommer ordningen. I 1979 startede man oprettelsen af en lydbogssamling på to af byens distriktsbiblioteker, nemlig Nørrebro og Vesterbro. Herfra kan de øvrige distriktsbiblioteker rekvirere lydbøger til deres lånere, og endvidere er der også adgang til direkte lån. Der er en stadigt voksende glæde og tilfredshed hos lånerne over adgangen til dette materiale, og man kan kun håbe på, at en fortsat udvikling på dette område vil være mulig. Behovet er i hvert fald til stede.

I de seneste år har flere og flere voksne indvandrere fundet vej til biblioteket, og for at kunne imødekomme deres ønsker er der oprettet mindre depoter af litteratur på tyrkisk og urdu, som er de mest efterspurgte sprog. Også børnene blandt indvandrerne er hyppige gæster på biblioteket, hvor de med bibliotekarens hjælp kan finde frem til litteratur på deres eget sprog.

Børnene er i det hele taget flittige biblioteksbenyttere. Mange kommer her allerede fra de er helt små, enten sammen med børnehaven på institutionsbesøg eller sammen med deres forældre. Senere møder de biblioteket igennem skolen ved biblioteksorientering, som ligger i 4. og 8. skoleår, og for mange bliver det at gå på bibliotek en helt naturlig del af deres hverdag. De unge på 14-18 år benytter sig også af bibliotekets tilbud, både i forbindelse med deres skolearbejde og for at finde fritidslæsning. Nogen egentlig ungdomsafdeling findes ikke, de unge må tage til takke med nogle reolrag i voksenudlånet, hvilket er beklageligt, især da der er et udpræget behov for et »hjørne«, hvor de i ro og mag kunne orientere sig i litteratur og tidsskrifter beregnet for netop dem.

Indre Nørrebro bibliotek

I forbindelse med den omfattende sanering på Indre Nørrebro i begyndelsen af 1980'erne og den derpå følgende genopbygning, besluttede Københavns borgerrepræsentation i 1979 at lade et bibliotek indgå i den offentlige bebyggelse mellem Blågård's Plads og Korsgade. Udover bibliotek skulle der være socialcenter og medborgerhus. Siden kredsbiblioteket Griffenfeldsgade 4 i 1959 lukkede, havde befolkningen på Indre Nørrebro ikke haft et lokalt bibliotek, og de var henvist til at benytte kredsbiblioteket i Guldbergsgade eller hovedbiblioteket på

Kultorvet. I løbet af efteråret 1982 var centret færdigbygget, og i foråret 1983 blev bibliotekslokalerne indrettet. Det drejede sig om 1.100 m², heraf 200 m² magasinplads i kælderen, og resten ligeligt fordelt mellem børneafdelingen i stueetagen og en voksenafdeling på 1. sal. Allerede fra sommeren 1982 havde to biblioteksansatte været placeret på kredsbiblioteket i Guldbergsgade, og indkøb af bøgerne til det nye bibliotek fandt sted her. I februar 1983 overførtes denne bogbestand til Blågårds Plads 5, og da udlånslokalerne endnu ikke var færdiggjorte, fandt det store sorterings- og opstillingsarbejde sted i kælderen. Ved åbningen af biblioteket var bogbestanden på ca. 20.000 bind i voksenafdelingen og ca. 12.000 bind i børneafdelingen, endvidere 230 tidsskrifter samt 12 aviser, og på grund af det store antal indvandrere i området – ca. 11% – var der udlånt depoter fra hovedbiblioteket på urdu, tyrkisk, serbo-kroatisk og arabisk. Biblioteket dækker arealet Nørrebrogade/Jagtvej/Åboulevard/Peblinge Dossering, og befolkningsunderlaget udgør ca. 12.500, heraf 1.900 under 14 år.

Åbningsdagen den 18. april 1983 gjordes festlig ved sambamusik på pladsen foran biblioteket, blå balloner i vinduerne, samt personalet i blå tøj, og allerede fra den første dag blev biblioteket modtaget med stor glæde af lånerne – ikke mindst børn og unge. »Butikken er åben«, som det lød blandt de mindre børn, og på den første dags 6 udlånstimer vandrede 1.600 bøger over skranken. Den 4. maj 1983 fandt den officielle indvielse af biblioteket sted under overværelse af ca. 80 inviterede gæster fra kommunen, biblioteksvæsenet og leverandørerne, samt lokale repræsentanter og det lokale personale. Der blev udtrykt gode ønsker for det nye biblioteks fremtid, og som et tidens tegn indtraf der under dette samvær en mindre afbrydelse, idet en gruppe arbejdsløse bibliotekarer trådte ind, afsang en smædevise, og råbende sloganet »dette ligner en skandale, for her mangler personale« forlod de biblioteket igen.

I løbet af de næste måneder, efterhånden som der kom flere og flere bøger på hylderne, og bibliotekets eksistens blev indarbejdet i lokalbefolkningens bevidsthed, udvidedes lånerskaren, og også voksne brugte det mere og mere. Et halvt år efter åbningen foretoges over en fjorten dages periode en mindre undersøgelse blandt lånerne, og de 950 svar, der indkom, viste blandt meget andet at: 1. 90% af børnelånerne og

88 % af de unge og voksne bor i lokalområdet, 2. 8 lånere havde ikke brugt et bibliotek siden afdelingen i Griffenfeldsgade 4 lukkede. Dette bekræftede vigtigheden af biblioteksplaceringer i lokalområder. Endvidere understregede undersøgelsen børns meget lille aktionsradius.

I sin første levetid overtog biblioteket betjeningen af handicappede fra 2 andre afdelinger, og nye blev tilmeldt, således at der efterhånden blev bragt bøger ud til 46 handicappede en gang om måneden. Dog meldte 2 kørestolsbrugere sig ud af ordningen efter kort tid, da de på grund af lokalernes handicapvenlige indretning opdagede, at de selv var i stand til at komme på biblioteket. Som et udslag af lokalbefolkningens interesse for biblioteket som kultur- og oplysningsformidlende faktor var der inden for det første år mange henvendelser om udstillingsmuligheder, og de blev i videst muligt omfang imødekommet. Således har der været afholdt 25 udstillinger, især af lokale kunstnere og organisationer, og der har været en stor interesse for denne aktivitet. Den samlede bogbestand er nu ca. 40.000 bind, og udlånet nærmer sig de 200.000.

Selv om afdelingen er Benjamin blandt Københavns Kommunes Biblioteker, har den allerede slået kraftige rødder i Indre Nørrebro's beton.

Ydre Nørrebro bibliotek

I løbet af 1880'erne voksede bebyggelsen og dermed befolkningen på Ydre Nørrebro stærkt og behovet for et bibliotek også. I september 1888 åbnedes på Nørrebrogade 212 det syvende bibliotek i København, men det flyttedes allerede i 1893 til Baldersgade 5. Bibliotekets bogbestand var noget tilfældigt sammensat, da man ikke havde nogen egentlig bevilling til oprettelsen, og udlånstallet på under 20.000 bind årligt var lavere end forventet.

I 1913 holdt biblioteket igen flyttedag, idet det nu indrettedes i menighedshuset »Karmel« i Gjentoftegade 12 (Vedbækgade). Opholdet her blev kun af kort varighed, og da der ikke var mulighed for at leje lokaler i bydelen, købte man villaen Stefansgade 9 af grosserer C. Herbst og flyttede ind i november 1917. Det var første gang, Københavns kommunes biblioteker erhvervede eget hus, og man havde her i nogle år ret rummelige lokaler.

Udlånsranken i Stefansgade 1925. Den unge mand, der sidder yderst til højre, er den senere stadsbibliotekar Frode Jensen.

I 1917 havde biblioteket 2.200 lånere og et udlån på 99.000, men disse tal steg kraftigt i årenes løb i takt med den stigende vækst i indbyggertallet, og det stod klart, at en udvidelse var helt nødvendig. I 1928 købte kommunen naboejendommen med den hensigt at udvide biblioteket, og i begyndelsen af 30erne forelå endvidere et tilbud om gode lokaler fra Stadens Ejendoms kontor i en kommunal bygning, der var foreslået opført på hjørnet af Lundtoftegade og Nørrebrogade. Ingen af disse muligheder blev imidlertid ført ud i livet. I stedet foretoges i 1938 en ombygning af bibliotekets stueetage. Læsesalen blev inddraget til udlånslokale og bibliotekarekspedition, således at den smalle skranke ved indgangen kun blev brugt til aflevering og udstempling. Villaens 1. sal rummede kontorer og magasiner og var forholdsvis mere rummelig end de mørke udlånslokaler i stueetagen, hvor bl. a. nogle store træer i forhaven skyggede en del. Husets lille køkken blev også benyttet til frokoststue for personalet, og toilettet i gården fik

først træk og slip ved ombygningen. Om vinteren blev en tændt flagermuslygte anbragt der, så varmen kunne forhindre frostskeer i vandrørene. I 1939 flyttedes læsestuen fra Stefansgade til Nørrebrogade 157. På dette tidspunkt var lånerallet steget til 9.000, og Stefansgade var helt utilstrækkelig til at rumme både udlånsafdeling og læsestue, som for øvrigt kun havde 25 siddepladser. Heller ikke en afdeling for børn var der plads til.

Oprettelsen af læsestuen på Nørrebrogade 157 betragtedes dog som en nødløsning, idet dens placering i bydelen var u hensigtsmæssig. Den var for tæt på Griffenfeldsgade, og til gengæld var afstanden til Brønshøj blevet for stor. Der arbejdedes ihærdigt på at finde en løsning på den uholdbare lokalesituation, og i 1942 bevilgedes 770.000 kr. til opførelse af en biblioteksbygning Stefansgade 9 og 11. Men til stor skuffelse især for befolkningen, kunne projektet ikke iværksættes, da der som følge af krigen var mangel på byggematerialer.

Besættelsestiden gav også andre problemer for biblioteksvæsenet. Den senere stadsbibliotekar Frode Jensen, som da var souschef i Stefansgade, fortæller således: »En dag – jeg tror det var i 1943 – fik jeg på biblioteket besøg af to mig ubekendte mænd. De sagde kort og godt, at de gerne ville disponere over et par lokaler i den villa, hvor biblioteket havde til huse, og det måtte jeg jo la' dem. Kort efter fik jeg selv hjemme, hvor jeg bor, besøg af nogle andre herrer, der gerne ville tale lidt med mig, og det blev så en tur til tyskerne på Dagmarhus og derefter til Vestre Fængsel, som tilfældet var med mange andre biblioteksfolk i de år. Men jeg kom nu ret hurtigt ud igen«.

Da Nørrebro bibliotek i Griffenfeldsgade i 1959 flyttede til nye store lokaler i Guldbergsgade, blev det besluttet at nedlægge læsestuen på Nørrebrogade 157, og biblioteket Stefansgade fik status som filial. Samme år afsluttedes lejemål om lokaler til et bibliotek i en projekteret ejendom på hjørnet af Svanevej og Frederikssundsvej. På grund af byggestop blev byggeriet dog først igangsat i 1961, og den 24. august 1962 kunne man åbne det nye bibliotek. Biblioteket, der fik adressen Svanevej 1, er indrettet i to etager med voksenudlån og læsepladser i stuen og børneafdeling og kontorer på 1. sal. Omsider fik denne bydel sit længe ønskede børnebibliotek, som man lokalemæssigt dengang var godt tilfreds med, hvorimod voksenudlånet allerede da skønnedes at være for lille. I 1962 havde biblioteket ca. 6.500 lånere og en bog-

Bibliotekerne på Nørrebro

bestand på godt 30.000 bind. Udlånet var da på 170.000. I årene siden da er udlånet på Svanevej Bibliotek steget kolossalt, og det har i de sidste år været helt klart, at biblioteket er alt for lille til at klare de opgaver, et så stort udlån kræver.

Bibliotekerne i Sundbyerne

Kredsbiblioteket

På en væg i et af kontorerne i det nuværende Sundby bibliotek hænger en rund bronzeplaque. Den viser i relief en nydelig mandsprofil, der indrammes af teksten: Julius Holmblad – Stifteren af Amagerlands Folkebibliothek. Generalkonsul Julius Holmblad levede 1852–96 og var en efterkommer af Jacob Holmblad, grundlæggeren af det berømte industridynasti. Slægten var kendt ikke blot for sin rigdom, men også for udstrakt godgørenhed – hertil må vel regnes oprettelsen af et almuebibliotek. Amagerlands Folkebibliothek i Sundbyvester nævnes første gang i vejviseren 1877. Det talte fra begyndelsen 1.900 bind og var ved århundredskiftet vokset til 3.000 bind. Indtil 1908 kostede det 20 øre om måneden at benytte biblioteket, der var åbent 6 timer ugentlig. Man kunne opnå rabat ved at betale ½ krone hvert kvartal, eller, hvis man turde vove en større kapital, 1½ krone for et helt år. 1908 nedsattes taksten til 15 øre månedlig, så den kom på linje med Københavns kommunes. Biblioteket flyttede en del rundt, men fik fra 1908 fast adresse i menighedshuset i Oliebladsgade.

Som bekendt indlemmedes alle omliggende landsogne i Københavns kommune fra 1902, og i 1903 etableres en svag forbindelse med Københavns kommunebiblioteker: »Der kan ydes et tilskud på 300 kr. årligt til det privat drevne bibliotek uden nogen form for tilsyn, der er i en så slet forfatning, at det må blive uden kommunalt stempel«. Efter lange forhandlinger lykkedes det omsider 1. april 1919 at få biblioteket overdraget til kommunen. Julius Holmblads legat på 2.000 kr. fulgte biblioteket ved overdragelsen, og bibliotekerne har årligt modtaget renter herfra indtil 1978, da Københavns kommunes legatkontor rationaliserede administrationen af de mange kuriøse legater, der i tidens løb var blevet henlagt under legatkontorets forvaltning. For den frigivne legatkapital, 1.100 kr., blev indkøbt en mindre billevævning, der pryder personalets frokoststue i Sundby.

Året efter overdragelsen flyttede biblioteket ind i et gammelt mejeri, Øresundsvej 8. Lokalerne var mørke og fugtige, der var ikke

Sundby kredsbibliotek, Amagerbrogade 62, i slutningen af tyverne. Beretning 1925–30.

plads til læsesal, og udlånet var så lille, at der ikke kunne indrettes åbne hylder. Denne bygning var kun tænkt som et midlertidigt opholdssted for biblioteket, men først syv år senere fik man et nyt lejemål i stand og flyttede til Amagerbrogade 62 i en mindre bygning, hvor den tidligere restauration St. Pauli havde haft til huse. De 300 m² her blev i stueetagen delt op i udlånssal med åbne hylder og læsesal for voksne, og i loftetagen blev indrettet kontor, bogmagasin, studie-kredslokale og køkken. Samtidig blev den nye udlånsfilial på Islands Brygge lagt ind under Sundby kredsbibliotek – den blev efter tolv års forløb overført til kredsbiblioteket på Christianshavn.

Den gamle, gulkalkede krobygning med de relativt gode lokaler tiltrak mange lånere fra det store opland, udlånet steg stærkt og hastigt, og der måtte efter nogle års forløb igen tænkes på udvidelse. Det konsortium, der ejede biblioteksbygningen og den anden gamle ejendom på hjørnet af Amagerbrogade og Ølandsgade, og som påtænkte at opføre en moderne bygning fortrinsvis til erhvervslejemål, tilbød, at bibliotekslokalerne kunne indrettes i stueetagen ud mod Ølandsgade. Imidlertid måtte den gamle biblioteksbygning, der optog den bageste del af grundarealet, rives ned, inden projektet kunne komme i gang, og ved nytårstid 1935 flyttede biblioteket derfor hen i forhusets stue-

etage og indrettede her et provisorisk udlånslokale omgivet af flyttekasser med nedpakkede læsesalsbøger.

Det nye bibliotek i Ølandsgade åbnedes for publikum 1. august 1936 og fik et areal på ca. 400 m². Lånerne kom fra gaden ind i en forhal med garderobe, her var fast garderobevagt, da der var afleveringspligt for al bagage. Fra forhallen førte en glassvingdør ind til læsesalen, der var opdelt i to sektioner: en til avis- og tidsskriftslæsere og en til håndbogsbenyttere. En lignende svingdør dannede indgang til udlånsafdelingen; indenfor var bygget en skranke på hver side af indgangsdøren til aflevering og til udstempling. Reolerne var dels placeret langs væggen og dels midt på gulvet i lokalets længderetning. Kontoret lå imellem de to afdelinger og havde fået tildelt et meget pauvert areal i forhold til udlån og læsesal, de havde karakteristisk for den tid omtrent lige store flademål. Ud over at fungere som arbejdsrum var kontoret også forbindelsesgang mellem de to publikumsafdelinger, og en trappe førte ned til underetagen med bogmagasin, spisekøkken og personalegarderobe. Bemærkelsesværdigt var, at de ansatte havde hver sit garderobeskab, og der var to toiletter.

Som i alle nyoprettede biblioteker viste udlånstallene en kraftig opgang, under 2. verdenskrig blev stigningen endnu mere markant, – af de københavnske kredsbiblioteker havde Sundby i krigsårene den største benyttelse. Lånerklientellet blev også mere nuanceret. Under den lange arbejdsløshedsperiode i 1930erne var de fleste lånere at finde blandt de ledige, og hvad biblioteket betød for dem, fremgår bl. a. af daværende statsminister Anker Jørgensens tale ved Danmarks Biblioteksforenings årsmøde 1972: »Når jeg ser på mit forhold til bibliotekerne, så går mine tanker først og fremmest tilbage til en arbejdsløshedsperiode, som jeg var ude for i 1940. Som 18-årig i 1940 som arbejdsløs var ens vilkår jo dem, at man måtte stille op i køen de steder, man kunne overkomme at stille op i om morgenen og håbe, at man var en af dem, der ville få en, to dages eller måske en uges arbejde. Når man havde det overstået om morgenen, så var det, man kunne gå forbi eller rettere ind i Ølandsgades bibliotek på Amager. Og det var i høj grad med til at give mange oplevelser. Jeg tror ikke, jeg overdriver, fordi jeg nu er kommet i denne forsamling og siger: Bøgerne er indgangen til alt«. Under krigen kom lånerne fra alle befolkningslag og ofte langvejs fra. Når biblioteket måtte indskrænke

Indgangen til det nye bibliotek i Ølandsgade 1936. I 1930'erne begyndte man at lægge større vægt på den direkte kontakt med gaden, men endnu er biblioteket et anonymt indslag i den store facade. Jonals Co. fot.

åbningstiden på grund af udgangsforbud og spærretid, sneg personalet sig ud ad bagdøren for at undgå ukvemsord og trusler fra de mange vrede lånere, der var kommet forgæves.

Trods den ekstraordinære travlhed betragtedes Sundby i efterkrigsårene stadig som et moderne og funktionelt bibliotek. På læsesalen etableredes en omfattende kroniksamling; der blev udarbejdet en interimistisk lokal fortegnelse over hovedbibliotekets bøger til brug for publikum, og som et af de første steder fik udlånsafdelingen et referencebord, hvor lånerne kunne henvende sig med forespørgsler til bibliotekarerne, der overlod alt teknisk ekspeditionsarbejde til kontorpersonalet.

Efterhånden som konjunkturerne blev bedre, og det var økonomisk muligt at udbygge bogbestanden, blev tilvæksten så stor, at udlånets realkapacitet nåede bristepunktet, og halvdelen af bøgerne var til sidst anbragt i kælder magasinet. Personalet sad sammenstuvet i det lille

Læsesalen i Ølandsgade 1944. Bibliotekaren sidder bag bordet på en forhøjning, der har en umiskendelig lighed med et kateder. Møblerne er medbragt fra det gamle bibliotek på Amagerbrogade. Jonals Co. fot.

kontor, og læsesalsbesøget faldt mærkbart – en tydelig tendens i alle biblioteker. Den store læsesal lå øde hen som en trist jernbaneventesal, kun ved lånerarrangementer var den anvendelig med mange siddepladser og udmærket akustik, – men fremfor alt var savnet af et børnebibliotek i denne store bydel eklatant. »Børn har ingen adgang til reolerne« meddelte et skilt i Ølandsgades udlån i adskillige år. I slutningen af 60'erne kom der en lille lysning for Sundbybørnene. Ved fotonoteringens indførelse i 1962 blev det ene skrankerum overflødigt, og her blev indrettet et børnehjørne med en nødtørftig grundstamme af børnebøger – men uden børnebibliotekar. Det overfyldte og nedslidte bibliotek i Ølandsgade var nu efter 35 år forældet, og nødvendigheden af en udvidelse blev mere og mere påtrængende.

I 1974 lykkedes det så. Et gammelt, tomt fabrikskompleks, Jacob Holm & Sønner, blev købt af et privat konsortium med det formål at

indrette et butikscenter: Amagercentret. Her fik Københavns kommunebiblioteker et lejemål i stand på førstesalen i den nordlige del af hovedbygningen ud mod Reberbanegade. På et halvt år skulle nu en stor, øde fabriksdal forvandles til et brugbart etplans bibliotek. Rammerne om de 1.233 m² var altså givet, og der var uafviselige krav, først og fremmest et børnebibliotek, der i så mange år havde manglet i Ølandsgade. Den rektangulære hal blev i længderetningen delt op af en glasvæg, der tillod lyset at passere og samtidig viste sig at være tilpas lydisolerende. I den vestlige side ud mod Reberbanegade indrettedes børnebiblioteket med eventyrrum, småbørnsafdeling og en afdeling for større børn. Selvstændig ungdomsafdeling med normeret bibliotekar var også en nyskabelse – den første i et distriktsbibliotek. Læsepladser integreredes nu i udlånet, og dimensioneringen af reolkapaciteten i voksenudlånet blev så rummelig, at ønsket om at undgå et magasin – med Ølandsgades kælder som afskrækkende eksempel – blev efterkommet. Den ene af biblioteksvæsenets musikafdelinger blev fra de mindre lokaler på Christianshavn overført til Sundby. Der blev indrettet aflytning med høretelefoner ved alle siddepladser ved vinduer og glasvæg, et lækkert lytterum med bløde puder og dæmpet belysning samt en kuppel med højtaler over bordet i småbørnsafdelingen – alt sammen styret fra den store fælles-skranke ved indgangsdøren. Et studierum til lånerne blev der også plads til og en kombineret udstillings- og mødesal til 60 personer.

Den 24. oktober 1974 åbnede biblioteket som den allerførste del af Amagercentret – resten af centret var stadig en stor byggeplads, og adgangen til biblioteket var besværlig ad en ubekvem trappe gennem smalle, labyrintiske gange interimistisk opbygget af forskallingsbrædder, men det standsede ikke lånerne, og udlånet steg 100 % det første år. Nøjagtigt et år efter åbnede hele Amagercentret, bræddevæggene faldt, der var flotte gangarealer, rulletrappe og elevator – og bibliotekets udlån steg yderligere 50 % .

Dette rykind skyldtes ikke blot det nye biblioteks tiltrækningskraft, men også det faktum, at hovedfærdselsåren Amagerbrogade tidligere havde dannet barriere for beboerne i den tættere befolkede østlige del af Sundby, hvortil biblioteket var flyttet. Børnene og de ganske unge både fra de danske hjem og fra de mange indvandrerfamilier fandt hurtigt vej til biblioteket, ligeså bydelens børneinstitutioner og dag-

plejemødre. Musikken tiltrak mange såvel seriøse som urolige elementer, og uromedhjælpere måtte ansættes. De studerende fra de omliggende kollegier kom med deres motiverede krav, og man konstaterede, at gennemsnitsalderen for voksne lånere faldt. Der blev trængsel omkring aviser og tidsskrifter – centrets kunder fandt efterhånden ud af, at man også kan hvile trætte fødder i et bibliotek. Møde- og udstillingssalen bragte biblioteket i forbindelse med nye befolkningsgrupper; flere lokale amatørkunstnere har anvendt den som galleri, og mange foreninger har her fundet et egnet lokale.

Nedskæringerne 1977 medførte også ændringer for Sundby bibliotek. Fra det lukkede Sundbyøster bibliotek overførtes dele af bogbestanden og personale, så kontoret blev overfyldt, og for at skaffe yderligere plads inddrog man eventyrrummet og studierummet til arbejdskontorer. Musikafdelingen blev nedlagt, kun lytterummet og lyttekuplen i børnebiblioteket blev bevaret. 1981 standsedes også lytterummets funktion på grund af misbrug, alle grammofonplader blev bragt væk, og det derved opståede tomme areal kom den belastede skranke til gode. Trods indskrænkninger og besparelser besøger mange mennesker stadig biblioteket, hvor der altid er køer ved skranke og bibliotekarbord, og alle læsepladser er som regel optaget. Bøgerne, inventaret og tæpperne er slidt – et godt brugt, men levende bibliotek.

Sundbyvester bibliotek

Indtil 1955 var biblioteket i Ølandsgade ene om at betjene de ca. 100.000 indbyggere i Sundby-området, et alt for stort befolkningsunderlag for ét bibliotek. Først i september ovennævnte år kom aflastningen, da udlånsfilialen på Sundbyvester Plads etableredes – for øvrigt det første ny bibliotek i København i tyve år.

Biblioteket var, og er stadig, placeret på førstesalen i »Sundbyvesterhus«, en privat erhvervs- og beboelsesejendom. Et areal, svarende til fire lejligheder, i alt 374 m² blev opdelt således, at en trediedel rummede børneafdelingen og de to trediedele voksenafdelingen. Publikumslokalerne var rimeligt store med en speciel håndbogsafdeling ved hjørnevinduerne og gode læsepladser. For personalet var forholdene mere trange. En smal magasingang førte ind til to kontorer, hvoraf det største også skulle fungere som frokoststue. Adgang til vand

fundtes kun i forbindelse med rengøringspersonalets udslagsvask i forrummet til det toilet, der var fælles for lånere og personale. Først i 1978, da der blev mulighed for at udvide lejemålet med en etværelses nabolejlighed, fik personalet rimelige arbejdsvilkår. En kraftig vækst af bogbestanden og en deraf følgende forøgelse af reolkapaciteten har gjort pladsen trang også i udlånslokalerne i de forløbne 30 år, således at hele biblioteket nu har behov for udvidelse.

Sundbyvesters lånerklientel er ret varieret. Nogle bor i det oprindelige villaområde og andre i de store beboelsesejendomme, der er bygget de senere år. Børnebiblioteket betjener mange børneinstitutioner og dagplejemødre samt beboerne fra behandlingscentret »Sundbyvang«, og biblioteket har det procentvis største antal tilmeldte Biblioteket-kommer lånere i Sundbyområdet. Sundbyvester Plads er et stærkt befærdet trafikknudepunkt på grænsen mellem København og Tårnby kommune, og biblioteket har derfor en del udenbys lånere. Sundbyvesters udlån og aktivitet er vokset støt gennem årene, og dette bibliotek er i dag den største af de såkaldte mellemstore filialer.

Sundbyøster bibliotek

I august 1962 blev udlånsfilialen Sundbyøster åbnet for publikum. Den var indrettet i en selvstændig lav fløj af det nyopførte sociale boligbyggeri »Wittenberghus«. Bruttoarealet var 517 m², lokalerne var store, lyse og indbydende – og tilstrømningen var så stor, at man efter kort tids forløb måtte udvide åbningstid og personale.

Da den overvejende del af beboerne i det nye boligkompleks kom fra de sanerede områder i den indre by, mange af dem var børnerige familier, og da børneinstitutionerne endnu ikke var udbyggede, blev biblioteket besøgt af usædvanligt mange børn. Studerende fra flere nyoprettede kollegier fandt også vej hertil, og ikke mindst beboerne i folkepensionistboligerne »Sundparken« var glade for det nye biblioteks nære beliggenhed. Specielt i bibliotekets første år var de mange børn ikke blot en fornøjelse, men ofte også et problem. Biblioteket blev »værested« i højere grad end det havde kapacitet til, og voldsomme scener var en daglig foreteelse. Man måtte derfor styrke personalet med en medarbejder, som udelukkende havde roens oprettelse som arbejdsområde. Hermed skabtes begrebet »uromedhjælper«.

Trods den gode placering i det tætbebyggede kvarter og den store benyttelsesgrad blev Sundbyøster som besparelsesforanstaltning lukket med udgangen af 1976 med den begrundelse, at afstanden til det nyindrettede bibliotek i Amagercentret kun var 800 m. Som erstatning etableredes i kvarteret et bogbus-stoppested med udlån to gange ugentlig, og i pensionistboligerne »Sundparken« blev indrettet et bibliotekslokale. Selv om udlånstallene for de nærmeste biblioteker i Amagercentret og på Sundbyvester Plads i den følgende tid udtrykte en vis stigning, konstateredes det, at ca. halvdelen af Sundbyøsters udlån måtte anses for tabt – mest markant for børnenes vedkommende.

Røde Mellemvej bibliotek

Den 15. september 1971 åbnede biblioteket på Røde Mellemvej som det nittende distriktsbibliotek og den tredje filial i Sundby-området. Det er bygget i direkte tilknytning til Dyvekeskolen, og de 626 m² store lokaler er i ét plan rektangulært placeret omkring en beplantet atriumgård.

Beliggenheden ved Dyvekeskolen resulterede i et nært samarbejde mellem skole og bibliotek, idet en del af skolebiblioteksfunktionen er foregået i distriktsbiblioteket, fordi Dyvekeskolens kapacitet ikke var fuldt udbygget, og skolebiblioteket ikke rådede over de nødvendige ressourcer. Samarbejdet eksisterer stadig, men vil ophøre, når skolebiblioteket er udbygget.

Røde Mellemvej er desuden det første »kartoteksløse« bibliotek i København. Ved indretningen besluttede man at undlade at fremstille kort til det traditionelle alfabetiske kortkatalog for publikum og nøjes med den systematiske hyldeliste og forskellige kataloger i bogform, da en omlægning af registreringen af hele Københavns biblioteksvæsens bogbestand ved hjælp af en edb-fremstillet katalog i bogform var nært forestående. Arbejdsomt var det en lettelse for kontorpersonalet, men det krævede nogen tilvænning for lånerne og bibliotekarerne.

Biblioteket ligger i udkanten af Urbanplanen og skal således betjene denne store bebyggelse samt det område, der er begrænset af Røde Mellemvej, Peder Lykkes Vej, Englandsvej og Vejlands Allé. Biblioteket har kun få ældre lånere; det benyttes først og fremmest af stude-

rende fra nærliggende kollegier og unge familier med børn, der bebor Urbanplanen.

Biblioteket på Philips Elektronik Industri A/S

Den 1. april 1974 åbnedes i Philips radiofabrik i Jenagade et bibliotek for firmaets ansatte. Det blev etableret på forsøgsbasis af fire studerende fra Danmarks biblioteksskole; de havde som projektarbejde i deres volontørtid forårssemestret 1974 valgt at undersøge behovet for arbejdspladsbiblioteker. Med positivt tilsagn fra fabrikkens ledelse, økonomisk støtte fra forskellige instanser og i samarbejde med Københavns kommunes biblioteker blev biblioteket indrettet i de faglige organisationers klublokale. Der var læsehjørne med aviser og tidsskrifter og reoler med 1.000 bind voksenlitteratur og 100 børnebøger, et depot, der var stillet til rådighed af Sundbyområdets biblioteker. Biblioteket var åbent i hele arbejdstiden og udlånet baseret på selvbetjening.

Efter kraftige opfordringer fra de studerende og repræsentanter for de ansatte overtog Københavns kommune den 5. september samme år permanent virksomhedsbiblioteket på Philips, således at det biblioteksfaglige arbejde hørte under kredsbiblioteket i Sundby, og en bibliotekar herfra 2 × 3 timer ugentlig var til stede for at registrere udlån og tilse bogbestanden. I et kortere interval blev arbejdet dog overladt bogbussen.

En ny aktivitet var kommet til: Ugentlig rundgang i fabrikshallerne med bogvogn. Trods dette initiativ samt ekstra god skiltning, bibliotekarbetjening og et depot af relevante og aktuelle bøger vedblev cirkulationstallet at være usædvanlig lavt i forhold til normen, og som led i spareforanstaltningerne for finansåret 1984 opsagde kommunen derfor aftalen, og biblioteksvirksomheden på Philips fortsætter nu udelukkende på de ansattes fællesklubs foranstaltning.

Bibliotekerne i Valby

Kredsbiblioteket

Valby var, indtil indlemmelsen i København den 1. januar 1901, en del af Hvidovre kommune. Som det var tilfældet mange andre steder i landet, blev der også i Hvidovre i begyndelsen af 1840erne dannet en privat læseforening, der fik navnet »Hvidovre Sogns Læseforening«. Den fik til huse i »Valby Drengeskole«, den gamle rytterskole i Skolegade. Medlem kunne enhver beboer i sognet blive mod et årligt kontingent på 2 kr., for ubemidlede dog kun 1 kr. Førstelæreren var tillige både bibliotekar og formand for læseforeningens bestyrelse. Sammen med den øvrige bestyrelse forestod han bogvalg og bogindkøb. I 1882 udgjorde det samlede årskontingent 46 kr., og på det tidspunkt var det lykkedes med disse små årlige beløb som eneste indtægtskilde at oparbejde en bogbestand på 1.250 bind. Bibliotekaren modtog intet honorar for sit arbejde. I januar 1899 overtog Hvidovre kommune læseforeningen, der herefter fik navnet »Hvidovre Sogns Folkebibliotek«. Biblioteket var siden 1890erne blevet forestået af lærer Alfred Nielsen fra Valby skole. Han havde tillige embedsbolig i Rytterskolen, der stadig også var bibliotek og skolelokale.

Da Valby i 1901 blev indlemmet i København, kom biblioteket til at hedde »Valby Folkebibliotek«. Lærer Nielsen fortsatte som bibliotekar, dog nu for et mindre honorar. Biblioteket kom under tilsyn af »Københavns Kommunes Folkebiblioteker«, men beholdt sin egen bestyrelse. Først i 1912 blev det en afdeling af Københavns biblioteksvæsen. De første år under Københavns kommune førte Valby Folkebibliotek en omskiftelig tilværelse. 1. maj 1901 flyttede det til Valby Langgade 52, hvor det havde til huse til 1906, da det flyttede til Gl. Jernbanevej 41. I 1911 flyttede det igen, denne gang til Valby Langgade 65, hvor det lå indtil det den 1. april 1917 vendte tilbage til udgangspunktet: Rytterskolen i Skolegade, hvor det siden har haft til huse.

Rytterskolen var imidlertid blevet overtaget af brandvæsenet, men i den sydlige halvdel af bygningen, hvor der nu er læsesal, blev der ind-

Rytterskolen i Valby omkring 1930, da biblioteket overtog hele bygningen.

rettet udlånslokale. Rytterskolen rummede i disse år endnu en kommunal »institution«, nemlig den såkaldte »rottemand«. I visse perioder var han posteret i bibliotekets mellemgang og modtog døde rotter formedelst 10 øre pr. stk. Halerne blev klippet af og opbevaret, mens rotterne blev kastet i en spand til senere destruktion.

I 1929 flyttede brandvæsenet fra bygningen, der nu helt blev overtaget af Københavns kommunes biblioteker. 1930–31 blev biblioteket udvidet og moderniseret, der blev bl. a. indlagt centralvarme, og det kom til at omfatte en bogbestand på 10.000 bind. I dag har vi i de samme lokaler ca. 50.000 bind. Der var imidlertid stadig ikke noget børnebibliotek, og først da D. S. U., der havde haft til huse i bagbygningen, flyttede i 1951, blev der mulighed for indretning af et sådant. Oktober 1952 blev det åbnet med en bogbestand på 3.000 bind. Til sammenligning har det i dag ca. 27.000 bind.

Oprettelsen af en filial i Vigerslev i 1958 lattede lidt af presset på udlånet, men op gennem 1960erne steg udlånstallene igen, og man håbede selvsagt på større og bedre lokaler til Valby Bibliotek, hvor

Fra åbningen af biblioteket efter ombygningen. Den imponante mand forrest til højre er borgmester Ernst Kaper.

pladsen var blevet alt for trang. Den økonomiske krise, der satte ind i begyndelsen af 70'erne, udskød imidlertid alle planer. Bygningen gennemgik dog, som beskæftigelsesfremmende foranstaltning, en udvendig istandsættelse i 1977, så den gamle bygning fra Frederik den 4.s tid, med de nygotiske trappegavle fra 1842, fremstod i smukt restaureret stand til glæde for Valbyborgerne. I begyndelsen af 1980'erne lyssnede det endelig for en biblioteksudvidelse. I 1981 og 1982 vedtog borgerrepræsentationen bevillinger, der betød en fordobling af arealet, fra ca. 507 m² til 1.021 m².

Som det sidste af Københavns kommunes biblioteker har Valby nu også efter udvidelsen fælles skrankeekspedition for børn og voksne. Hovedindgangen er nu fra Annexstræde, hvor en nybygning forbinder Rytterskolen, »Sprøjtehuset«, det forhenværende børnebibliotek, med »Prinsessens Hus«, det lille gule forhus i Annexstræde. Sidstnævnte indrettes efter restaurering til aktivitetsrum i forbindelse med børnebiblioteket, der har fået udlånslokaler i nybygningen. Voksenbiblioteket kommer til at råde over hele Rytterskolen, idet fælleskontoret flyt-

tes over i Sprøjtehuset. Afdelingsbibliotekarens kontor bibeholdes i Rytterskolen, der også får et nyindrettet bibliotekarkontor på 1. sal i det tidligere bogmagasin. En kælderetage under nybygningen, hvorfra en bogelevator og en vindeltrappe fører op til udlånsekspeditionen, er nu indrettet til bogmagasin.

Nedrivningsarbejdet i forbindelse med byggeriet påbegyndtes i januar 1984, i november blev der holdt rejsegilde, og i sommeren 1985 blev nybygningen taget i brug. Tilbage står herefter lokaleændringerne i Sprøjtehuset og i Rytterskolen.

Vigerslev bibliotek

Den 4. december 1958 åbnede Københavns kommunes biblioteker en ny filial for børn og voksne i Vigerslev med beliggenhed på Kirsebærhavens Skole.

Daværende stadsbibliotekar Carl Thomsen udtalte ved indvielsen, at det var med ganske særlige forventninger, han så hen til arbejdet i det nye distriktsbibliotek indrettet i den splinternye Kirsebærhavens Skole i det store, hidtil biblioteksmæssigt forsømte Valbyområde. Ikke blot fordi det meget store distrikt på 69.000 indbyggere hidtil ene havde været henvist til de noget gammeldags lokaler i den gamle Rytterskole; men også fordi man ved oprettelsen af dette nye bibliotek, der skulle dække et område med ca. 15.000 indbyggere, forsøgte noget nyt, idet det var det første bibliotek i kommunen, der var indrettet i en skole. Man havde gode erfaringer med samarbejdet på skole- og børnebibliotekernes område, men det var noget nyt, at man også drog udlånet til voksne ind under skolens tag. Ved bibliotekets 25-års jubilæum i december 1983 blev der fra skolens side udtrykt mange lovord til bibliotekets personale for det fortræffelige samarbejde, der havde været mellem skole og bibliotek i de 25 år. Også bibliotekets personale udtrykte glæde over den gode kontakt til skolen, men for voksenudlånets vedkommende må man nok sige, at beliggenheden på en skole har virket hæmmende.

Mange lånere har forbundet biblioteket med et bibliotek for skolens lærere og elever, og afstanden til de større boligområder i kvarteret har været for stor.

Alligevel har udviklingen fra starten til i dag været stor. I 1958

havde biblioteket ca. 10.000 bind, i dag er bogbestanden vokset til ca. 50.000 bind. Det første år udlåntes ca. 14.500 bind, mens det i 1983 var oppe på ca. 116.700 bind.

Meget har ændret sig i de forløbne 25 år, men man må håbe, at der i en overskuelig fremtid kan findes større og bedre lokaler til Vigerslev Bibliotek, så det fortsat kan betjene bydelens borgere på en tilfredsstillende måde.

Bibliotekerne i Vanløse og på Vibevej

Kredsbiblioteket i Vanløse

Blandt de arealer, der i begyndelsen af dette århundrede blev indlemmet i Københavns kommune, var Vanløse med masser af gartnerier og en del store gårde. Bebyggelsen begyndte så småt at tage form, og i 1916 var der 2.798 indbyggere. Nu mente man, at tiden var inde til at folk herude i de yderste kartoffelrækker også skulle have en chance for at låne bøger. Man begyndte den 18. december 1916 i et menighedshjem i Dannebrogsgallé 3 (nu Skjulhøj Allé) med en bogbestand på kun 600 bind.

Sjælen i dette pionerarbejde var kommunelærerinde Anne Marie Jacobsen, som kaldtes »bestyrer«. I bibliotekernes blad »Meddelelser og boglister« kan man læse, at man ikke betalte husleje, kun lys, varme og rengøring. Udlånstiden var mandag kl. 1–2 og onsdag og fredag kl. 6–8, i alt 5 timer. Videre står der at læse, at man anbefalede biblioteket, der har gamle og nye værker, alle i pyntelige bind. Udvalget til Folkeoplysningens Fremme har overladt biblioteket 120 af deres skrifter.

Biblioteket blev dog kun kort tid i menighedshjemmet, der nu blev beværtning. Man flyttede i sommeren 1917 til Baggesens Allé 6 (nu Katholmvej). Her boede ifølge vejviseren handelsgartner E. Jacobsen, bror til Anne Marie. Bibliotekets 600 bind suppleredes med bøger fra Vanløse skole. En låner, Kaj F. L. Larsen, har sendt biblioteket en skildring af, hvordan hans regnelærerinde Anne Marie Jacobsen havde oprettet et skolebibliotek på Vanløse skole i 1915 med bistand af viceinspektør frk. Andersen og lærer Egerod. Skolebiblioteket blev indrettet i lærerindeværelset, som alligevel aldrig blev brugt, og hvor man husede redskaber til undervisning i fysik og zoologi. Kaj Larsen fortæller: »Jeg gætter på, at det var 1918–19, at vi fjernede børnebøgerne fra Vanløse skole. Jeg og min skolekammerat Kaj Skovgaard Mortensen hjalp skolebetjenten med at flytte disse børnebøger. De blev læsset på en lille hestevogn. Hesten, en »islænder«, tilhørte vognmand Juhl, og bøgerne blev kørt til Baggesens Allé. Der var ca. 200

bøger fra Chr. Erichsen og Gyldendal«. Biblioteket blev altså en blanding af den oprindelige bogbestand og Vanløse skoles børnebøger.

Den 4. august 1921 flyttede man til en villa Klingseyvej 17, nær det nuværende Vanløse bibliotek. I Baggesens Allé havde det ikke været store tal, man opererede med. I de 4 år steg lånerskaren fra 281 til 420, der lånte 10.000 bind. Da man flyttede til Klingseyvej, gik det hurtigt fremad til 781 lånere, der lånte 20.000 bind. Biblioteket hørte dengang under kredsbiblioteket i Stefansgade, hvor Anne Marie Jacobsen var blevet afdelingsbibliotekar. Personale herfra passede Vanløsefilialen. To gamle Vanløseborgere, frøkenerne Svenning-Larsen, kan berette om, at deres mor lånte både i Baggesens Allé og på Klingseyvej. Hun ringede blot til bibliotekaren, og de to småpiger afhentede så bøgerne hos frk. Jacobsen, »som var meget flink til at finde dejlige bøger«. En gammel Vanløseborger, fru Ruth Foss, erindrer tydeligt Anne Marie Jacobsen, denne meget myndige dame, der gik i lange bukser og røg stor cigar. Alle var lidt bange for hende – selv Ruths far redaktør Carl Simonsen fra Vanløse Avis. Men bibliotekaren blandede sig aldrig i, hvad børn læste, så Ruth Foss fik i en alder af 8 år stavet sig igennem Holbergs komedier.

I 1924 flyttede biblioteket til Godthåbsvej 341, hvor både gadenavn og nummer senere ændredes til Jyllingevej 39. Det var en treværelses lejlighed i et nybygget hus – Vanløsegård – og her blev man boende til 1960. Foruden bogudlånet indrettedes en lille læsestue med håndbøger og tidsskrifter. Vanløse havde i 1924 9.000 indbyggere, hvoraf 1.124 blev lånere i biblioteket. De første år lededes biblioteket af en »honorarlønnet bestyrer«, som fra 1927 var Ejgil Sander Jensen. I Vanløse Avis ses, at han gjorde meget for at gøre biblioteket kendt. Der var artikler om bibliotekets håndbøger, gennemgang af forskellige forfatterskaber og flere artikler om »Versdigtning« og omtale af bibliotekets forskellige udstillinger. Virkelig et fint stykke PR-arbejde, men bibliotekaren var også nys kommet hjem fra biblioteksstudier i USA.

En tidligere låner, landinspektør O. Hyllested i Grenå, skriver om sit møde med Vanløse bibliotek: »Udover skolebiblioteket på Vanløse skole havde jeg ikke megen omgang med bøger. Min far var arbejdsmand, og i hjemmet var der udover Bibelen og salmebog for Kirke og Hjem kun Vilh. Becks erindringer. Min far tog mig med til biblioteket,

Biblioteket på Jyllingevej tæt pakket med bøger.

der dengang lå på Godthåbsvej. Det var stort i mine øjne, men når jeg tænker tilbage, kan jeg se, at det kun var, skal vi sige en treværelses lejlighed, men fyldt med bøger! Den første bog, jeg fik med hjem, var kaptajn Prytz' bog om Danmarks opmåling. Jeg læste den fra ende til anden og forstod vel hverken det hele eller det halve, i hvert fald ikke det fine med Generalstabens Guider, og så spurgte jeg min far, der var fra landet, om hvem der sådan målte almindelige jordstykker, nærmere betegnet noget, der var til at overse. Ja, det gjorde jo landinspektørerne. – Og sådan en blev jeg så, og er det endnu«. O. Hyllested skriver videre om læsestuen: »Den var ikke stor, vel 3 × 5 meter, med Statistisk årbog og Salmonsens leksikon, men uden attraktiv læsning, der, som det brugtes i det indre København, kunne have tiltrukket arbejdsløse og hjemløse som opholds- og varmestue, men når jeg kom der, var jeg altid alene. De eneste tidsskrifter, der var fremlagt, var da også – efter min hukommelse, der ikke er verdens bedste – Tilskueren og Gads danske Magasin. En ting, jeg forbinder med Vanløse biblio-

tek, er respekten for bøger. Dengang blev der udleveret nogle papir-omslag af gulbrunt kardus med påtrykte annoncer, dels til at bære bøgerne i, dels til at udskære efter påtrykte linjer til omslag. Bibliotekspersonalet husker jeg mærkeligt nok intet om – bortset fra at jeg beundrede den standard-håndskrift, man brugte på bogkortene og i de håndskrevne kartoteker. Det skyldtes nok, at jeg som barn ikke kunne få mig til at ulejlige en voksen«.

Hvordan så biblioteket i grunden ud? Mange gamle fotos giver et billede af de trange forhold. Under loftet var malet fyndord af typen »Enhver læser med sine egne briller« og »Hellere få bøger ret læste – end mange bøger slet læste«. Dette sidste fyndord nævnes af flere nulevende lånere, så det må jo have gjort et vist indtryk. Over læsesalens bøger stod »Biblioteket er kulturens våbensal«, så skulle man klare et vanskeligt spørgsmål, hed det naturligvis blandt personalet: »Har du kigget i våbensalen«?

Biblioteket, hvis udlån og læsesal tilsammen var på 73 m², var snart alt for lille til det stigende udlån. Man var i 1941 oppe på at udlåne 100.000 bind til 5.000 lånere. Bogbestanden var på 10.000 bind. En udvidelse var påkrævet, og man forhandlede til mange sider om nye lokaler, men uden resultat. I 1943 greb man så til at nedlægge læsesalen for at skaffe mere plads til udlånet. Redaktøren af Vanløse Folkeblad havde kort forinden besøgt biblioteket og bedt om at få læsestuen at se. Stor var hans forundring over at se et bord med 8 siddepladser i den ene ende af lokalet. Med rette undredes han over, at man kunne byde en bydel med 30.000 indbyggere en læsesal af den type. Bibliotekarens arbejdsbord i udlånet var ca. 1 × 1 meter. Her var han/hun placeret med indgangsdør for publikum på sin venstre side og kakkellovn lige over for bordet. I ledige stunder fyrede man i kakkelloven eller hjalp med i skranken med håndstempling af bøgerne. På travle dage udstempledtes op mod 1.000 bind. Lånerne hyldede selvbetjeningsprincippet, men bad de bibliotekaren anbefale sig nogle gode bøger, var gode råd dyre – man måtte så finde et sted, hvor folk ikke stod på ryggen af hinanden og håbe, at der fandtes nogle titler, der var brugelige. Kontoret bag ved udlånet havde også en lille kakkellovn, der var mageløs til at stege æbler i – desuden et stort og pragtfuldt skrummel af et skrivebord med hemmelige rum og jalousi. Her arbejdede bibliotekaren plus en kontorassistent, når man havde tid til

det. Desuden forefandt et bogmagasin med hylder fra gulv til loft, og her kunne man ved vinduet slikke solskin og nyde sin eftermiddagste og snakke om, hvor dejligt det ville være at få et større bibliotek. Her var ingen fyringsmuligheder, så vinterdage iførte man sig overtøj og vanter, når man spiste sin lommemad. Låneraftener og orientering af skoleklasser var der ingen mulighed for i disse trange lokaler – man kunne lige klare dagen og vejen.

I årene før krigen – og efter – havde man mange planer om et større og bedre bibliotek. Størst interesse havde »Tornerosegrunden«, som matr. nr. 213 blev kaldt. Den havde været endestation for linje 17 og senere for linje 14, men lå øde hen, efter at sporvognen havde fået ny endestation i 1936. Kommunen solgte i 1945 grunden til et aktieselskab, der var oprettet 1942 med det formål at opføre biograf og bibliotek på grunden. Da der ikke skete noget, blev der i 1948 med støtte fra samtlige politiske foreninger, grundejerforeninger o. a. stiftet en forening, »Vanløse Kulturgård«, der ville rejse et kulturcentrum i bydelen, bl. a. med bibliotek. I de følgende år arbejdede foreningen ihærdigt på at erhverve »Tornerosegrunden«, men der skulle mange penge til. 1955 blev grunden videresolgt til et nyt aktieselskab, »Vanløse Kulturcenter«, der ville bygge biograf, bibliotek og ungdomsklub på stedet. Foreløbig blev det kun til en minigolfbane. Først da Vanløse Folkeblad tog sagen op, og i 1957 sammen med skoleinspektører, præster, læger, børnehavedere og borgere i Vanløse henvendte sig til magistraten, og borgmester Ove Weikop derefter truede med at finde en anden placering af biblioteket, kom der gang i byggeriet. Biblioteket indviedes 23. januar 1961 i lejede lokaler i »Kulturgården«, der også kom til at rumme en ungdomsklub, udlejet til foreningen »Vanløse Kulturgård«, biograf og mødelokaler.

Biblioteket blev indrettet på 1. sal i sydfløjen ud mod Lindehøjen med indgang fra Jernbaneallé. Der var gode muligheder for reklame, både i den udvendige montre og i den oplyste trappemontre. Oprindeligt var den ene væg i trapperummet blågrøn og smykket med en gipskopi af relieffet Ludovisitronen. Mange lånere kunne ikke afholde sig fra at kærtegne de smukke damer, så de var altid let nussede og blev senere erstattet af Erik Lagoni Jacobsens tre hovedløse damer. Bibliotekets areal var 750 m² incl. kontorer og magasiner.

I disse år var familiebiblioteket meget moderne, og Vanløse biblio-

tek blev derfor indrettet uden vægge mellem de forskellige afdelinger, kun reolfag til at opdele rummet i læsesal, ungdomsafdeling, voksenudlån og børnebibliotek. Erfaringerne viste, at støjproblemerne kunne være generende, men samtidig at det var let at foretage forandringer, hvilket er sket flere gange, f. eks. på læsesal, ungdomsafdeling, og da der blev indrettet musikafdeling og læsepladser for mikrokatalogbrugere.

Biblioteket virkede meget flot ved indvielsen. Den store loftshøjde, de røde søjler og grålige gardiner, samt belysningen, der var som stjerner i loftet. Desværre kunne man ikke orientere sig særlig godt i denne belysning, men der skulle gå mange år, før man fik den nuværende belysning, der vel ikke er smuk, men formålstjenlig. Det skete i 1973. Nævnes må også bibliotekets kunstneriske udsmykning. Maleren Knud Nielsen blev vinder i en konkurrence om udsmykning af børnebibliotekets store væg. Senere fik biblioteket et andet af hans arbejder, og dette er placeret i voksenudlånet. 1982 skænkede Københavns kommunes kulturfond Erik Lagoni Jacobsens Tanker og oplevelser omkring min egen person. Knud Niensens væg vakte megen diskussion, man måtte samle Vanløseborgerne på biblioteket, og her forklarede kunstneren sit værk for 120 fremmødte. Lagonis maleri på trappen har ikke været drøftet med lånerne, men de tre hovedløse damer vækker opsigt.

Allerede i de første år inviterede biblioteket til diskussionsaftener, kunstaftener, samtalekredse – ja, der blev endda dannet strygeorkestre. Og børnebibliotekarerne foldede sig ud og lavede teaterforestillinger, hvor de selv syede dukker og indtalte rollerne på bånd. Senere blæste blide vinde over biblioteksvæsenet. Der blev bevilget penge til lånerarrangementer, og der var aftener med kendte forfattere, Benny Andersen og Broby-Johansen, musikarrangementer med forskellige grupper og klassiske koncerter samt børneteaterforestillinger. Det var dejligt at se så mange slutte op om disse arrangementer og fornemme, at biblioteket var samlingsstedet for Vanløses borgere. I de senere år har der kun været penge til børnefilm og en enkelt børneteaterforestilling. Men se, om man ikke alligevel slutter op omkring biblioteket. Mange foreninger og grupper henvender sig, og intet er vel mere naturligt end at drøfte specielle Vanløseproblemer i bibliotekets regie, f. eks. Simogrunderen og Damhusengen, og placering af legepladser i

området – men biblioteket er også åbent for de foreninger, der diskuterer spørgsmål ude fra den store verden, f. eks. Mellemosten, Namibia, Sydafrika og Israel. I udstillingsmontren har man gennem årene haft bog- og kunstudstillinger, og på de store vægge i udlånet har der været udstillet mange ting, lige fra Margrethe Lundbergs kludeklip til malerier af Henry Stjernqvist, desuden grafik og vævede ting. Kunstnerne har i mange tilfælde været Vanløseborgere, som her har haft mulighed for at få deres ting frem.

I 1969–70 var Vanløse et af de fire biblioteker i København, der fik pladesamling. Et stort forarbejde lå bag, og det var en meget fin samling plader, publikum kunne lytte til – ikke låne. Desværre blev pladerne ikke benyttet efter fortjeneste, idet det næsten udelukkende var beat og rock, der blev lyttet til. Men de unge værdsatte samlingen og var bedrøvede, da den af sparehensyn blev nedlagt i 1976.

I Vanløse er ingen biblioteksfilial, men da der bor mange gamle i bydelen, er der mange lånere, der får bragt bøger ud, for tiden ca. 140. Vanløse biblioteks filial på Vibevej blev lukket 1973, da den efter kommunens skøn ikke var rentabel. De få lånere, der kom her, elskede det hyggelige gammeldags bibliotek, men måtte nu gå andre steder hen for at få tilfredsstillet deres læselyst. I 1972 fik biblioteket en ny »filial« – denne gang et rullende bibliotek – nemlig Københavns første bogbus, som har bogmagasin og arbejdsværørelser i Lindehøjen bag biblioteket.

Biblioteket har haft et nært samarbejde med lokalpressen og lokal-samfundet og har følt det naturligt at være medlem af Vanløse lokal-råd. Lige siden dettes oprettelse har bibliotekets leder deltaget i møderne for at kunne være orienteret om, hvad der sker i bydelen og har derved knyttet mange gavnlige kontakter.

I 1970erne håbede man på, forsøgsvis, at få indført kollektiv ledelse i biblioteket i Vanløse. Af mange grunde blev det aldrig til noget, men et nært samarbejde mellem leder og personale med større ansvar til personalet har været med til at bære de mange aktiviteter i Vanløse-biblioteket.

Biblioteket på Vibevej kort før lukningen. Gregers Nielsen fot.

Biblioteket på Vibevej

Biblioteket ved Borups Allé med adresse Vibevej 52 blev oprettet i januar 1925, som den fjerde af de såkaldte udlånsstationer: små biblioteker med indskrænket udlånstid, uden læsestue og med begrænset bogbestand. Borups Allé, eller »Fugleveys«-kvarteret, på det ydre Nørrebro bestod efter 1. verdenskrig mest af mark- og kolonihaveområder; men hovedstadens stærkt ekspanderende befolkning behøvede boliger, så disse arealer blev nu inddraget til bebyggelse, og i en af de almennyttige boligselskabers ejendomme her fik kommunebibliotekerne rådighed over en førstesals lejlighed med fire værelser. Rummene var ret store efter datidens forhold, de tre af dem indrettedes til udlånslokale, og det fjerde blev kontor for personalet.

Biblioteket blev flittigt benyttet af den efterhånden store befolkning, og i de næste 15 år var tilgangen så stor, at lokalerne blev for små til en forsvarlig publikumsbetjening, og i 1942 fremkom da også et konkret forslag om opførelse af en selvstændig biblioteksbygning på

hjørnet af Rørsangervej og Mågevej til afløsning af lokalerne på Vibevej. Det følgende år var bevilling og planer helt færdige til igangsættelse af projektet, men manglen på materialer i de sidste krigsår satte en stopper for al byggeaktivitet. I de første efterkrigsår viste benyttelsen en nedadgående tendens, og da der igen kunne noteres fremgang, blev den knap så markant for Vibevej som for de øvrige afdelinger af kommunebibliotekerne. – Bydelen var udbygget og uden nye tilflyttere, og Borups Allé blev efterhånden en stærkt trafikeret motorgade med midterrabat, en mærkbar forhindring for den vestlige bydels beboere. Bibliotekets bogbestand voksede, og lokalerne var næsten fyldt til bristepunktet, selv toiletrummet måtte inddrages til bogmagasin, en bogvogn til fordeling af bøger var der ikke plads til, og det var stadig den gamle kakkelovn, der skulle klare opvarmningen – til stort besvær for personalet, men fremfor alt blev savnet af en børneafdeling mere og mere følelig.

Flytningen af biblioteket i Stefansgade til nye lokaler på Svanevej i 1962 var indledningen til Vibevejs endelige stagnation, kun 700 m derfra lå nu et stort, nyt bibliotek med en børneafdeling. Selv om Vibevej havde sin egen atmosfære med hygge og god tid til den enkelte låner, kunne man i de gamle, små lokaler, der i en næsten halvtredsårig periode aldrig havde været underkastet nogen form for modernisering eller udvidelse, ikke imødekomme de krav, der stilles til et moderne bibliotek, og i 1973 blev nøglen så drejet om for altid. – Bogbestanden blev overført til det nye bibliotek i Tingbjerg, og lånerne blev henvist til at benytte biblioteket på Svanevej eller bogbussen ved stoppestedet Borups Allé/Hvidkildevej.

Bibliotekets organisatoriske tilhørsforhold har været omskiftelige. Ved oprettelsen i 1925 blev det direkte underlagt hovedbiblioteket. Da Valby i 1936 blev kredsbibliotek, knyttedes det som udlånsfilial hertil for i 1961 at blive overflyttet til kredsbiblioteket i Vanløse.

Bibliotekerne på Vesterbro

Kredsbiblioteket

I 1874 oprettede Københavns Understøttelsesforening en lille folkebogsamling på Vesterbro og Frederiksberg for uformuende beboere. Da Københavns kommune i 1885 oprettede kredsbiblioteker, indgik folkebogsamlingens bogbestand i kredsbiblioteket for 4. kreds, Vesterbro. Kredsbiblioteket startede med en bogbestand på 4.696 bind, hvoraf 3.952 bind blev købt af folkebogsamlingen for 1.134 kr. Bibliotekar blev folkebogsamlingens bibliotekar, fhv. boghandler O. L. Holm. Kredsbiblioteket var udelukkende en udlånsamling, og først i 1910 blev biblioteket udvidet med en læsesal. Indtil da havde Vesterbros befolkning adgang til at benytte de læsesale, der fandtes ved kredsbibliotekerne på Christianshavn og Nørrebro.

Bibliotekets første adresse blev Gasværksvej 11 st., hvor det rådede over 5 værelser til bibliotek og bestyrerens lejlighed. Men biblioteket blev sagt op til oktober flyttedag 1886, fordi den stærke tilstrømning generede husbeboerne. Derefter lå det et par år i den nye kommuneskole i Ny Vestergades forlængelse, det nuværende Rysensteen gymnasium, efterfulgt af et par år i Dannebrogsgade 9, indtil det i 1892 flyttede til Valdemarsgade 28.

I 1916 blev der forsøgsvis åbnet børnelæsestuer i forbindelse med bibliotekerne på Vesterbro og Nørrebro, fordi man regnede med, at der måtte være behov for dem i de stærkt befolkede bydele. Allerede det første år havde Vesterbros børnelæsesal 19.827 besøgende og i 1917-18 28.063. I 1925 blev der for at aflaste kredsbiblioteket oprettet en filial i Absalonsgades gamle skole, Absalonsgade 3, nu overtaget af Bymuseet til kontor og billedsamling. Denne placering med højtliggende lokaler viste sig dog ikke at være særlig god, hvorfor filialen i 1938 blev flyttet til Kongens Enghave, hvor befolkningsunderlaget var steget til ca. 16.000 beboere.

Vesterbro kredsbibliotek blev efterhånden udnyttet så meget, at det næsten svarede til benyttelsen af alle 6 kredsbiblioteker før 1912. I 1922/23 udlånte man 292.134 bind. Der var stort behov for bedre lokaler, og det fik man, da biblioteket i 1930 flyttede til kommunens

nye institutionsbygning i Lyrskovgade. Lokalerne her var rummelige og tilmed planlagt som bibliotek. Bygningen rummede foruden bibliotek en badeanstalt i de 2 nederste etager og et rodekontor på 2. sal. Den eneste gene var bibliotekets placering på 3. og 4. sal, og afdelingsbibliotekaren gjorde da også i forvejen opmærksom på, at de højtliggende lokaler ville være uheldige for et i øvrigt velindrettet bibliotek. Man forsøgte at løse dette problem ved at installere en 6-personers elevator.

Vesterbro bibliotek var med sine nye lokaler det største og bedst udstyrede bibliotek, man havde set i København. Og det blev de næste mange år med stolthed vist frem for gæster. Centralbibliotekarmødet aflagde besøg allerede i 1930, og i serien »Hørebilleder fra dagliglivet« bragte man den 27. marts 1933 en radioudsendelse af et besøg i biblioteket. Under ledelse af redaktør Aksel Dahlerup førtes lytterne gennem de forskellige afdelinger, såvel i de voksnes bibliotek som i børnebiblioteket. Der sluttedes af med et besøg i studiekredslokalerne på 4. sal, hvor lytterne fik lov til at overvære en drøftelse af dagens emne i en studiekreds. De nye lokaler indeholdt en læsesal på 150 m² med siddepladser til 75 personer og med håndbøger, tidsskrifter og aviser. Som noget nyt sad man i avisafdelingen ved almindelige borde i stedet for de avislæsepulte, man hidtil havde brugt. Desuden rummede læsesalen en samling skønlitteratur til brug på stedet. Læsesalen var således et sted, hvor man havde mulighed for at fordybe sig i al slags læsning, og hvor man ofte opholdt sig i flere timer ad gangen. Besøgstallet i 30erne lå omkring 60.000 om året. I et tætbeholdt kvarter som Vesterbro med mange små lejligheder, har læsesalen i nogen grad kunnet afhjælpe det behov, der var, for fred og ro til læsning. For at sikre sig at der var plads til dem, der kom for at læse, måtte man forhindre, at folk sad og sov. Læsesalsvagterne havde faste retningslinier for åbning af vinduer 5 minutter hver time, ofte under læsernes protester. Læsesalen blev aflastet noget, da det i 70erne lykkedes lokalrådsformand Fanny Truels Jensen at indrette et samlingssted med aviser længere inde i Istedgadekvarteret. Voksenudlånet på 202 m² havde plads til 11.000 bind på reoler rundt langs væggene. Skranken var placeret næsten midt i rummet, og derfra havde man et godt overblik over lokalet. En fløj i forbindelse med udlånssalen rummede en ungdomssamling med plads til 3.000 bind for unge mellem 14 og 18 år.

For første gang i København, ja sågar øst for Storebælt, fik man nu et børnebibliotek med udlån og læsesal. Hidtil havde man kun haft læsesale. Da børneudlånet åbnede i 1930, lukkede skolerne i den nærmeste omegn, Alsgade, Enghavevej, Enghave Plads og Haderslevgade, forsøgsvis deres børnebogssamlinger og henviste børn i alderen 10 til 14 år til Lyrskovgade. Efter 1 års forløb indgik den bedste del af børnebogssamlingerne fra disse skoler samt Ny Carlsbergvejens skole i børnebiblioteket i Lyrskovgade. Til gengæld fik skolerne adgang til at få frilæsningsæt og litteratur til udvidet læsning til brug i undervisningen, den såkaldte »Vesterbroordning«. Børnebiblioteket havde egen indgang ad Lyrskovgade 2 og egen skranke. Først i 60erne, da biblioteket gik over til at fotonotere udlån, kom børnebiblioteket til at dele skranke og indgang med det øvrige bibliotek. I 50erne blev børnelæsesalen nedlagt, og væggene imellem den og udlånet fjernet. På denne måde fik man et børneudlån, som var det lyseste og venligste lokale i biblioteket.

Helga Mollerup var leder af børnebiblioteket, og hun skabte sammen med det øvrige personale på børnebiblioteket et fristed for bydelens børn. Børnene kom strømmende. Hun fortæller selv om sine indtryk fra åbningen af børnebiblioteket bl. a.: »Det var helt fantastisk at se den strøm af videbegærlige børn, der med store øjne så sig om og var parat til at låne bøger – lige med det samme. Det var på høje tid, at det første børnebibliotek blev åbnet. Børnene kom hovedsagelig fra de lange, mørke sidegader, der virkede trøstesløse af mangel på lys og luft. Der herskede stor arbejdsløshed i de år, så livet kunne være hårdt. Der var mange nøglebørn. Der fandtes kun få institutioner, hvor børnene frit kunne komme og gå og være sammen med kammerater. Fornøjelser var der ikke mange af. »Biffen« var dyr, når man havde tomme lommer – og tænk bare på: der var ingen TV«.

Ud over at børnene naturligvis lånte bøger, (kun 2 ad gangen, deraf kun 1 roman og kun hveranden dag), satte hun og det øvrige børnebibliotekspersonale en masse i gang for børnene. Der var eventyrtimer og bog- og tegnekonkurrencer, og børnene spillede komedie en eller to gange om året. Da Haderslevgades skole i 1933 spillede »Eftersidderne« på biblioteket, blev tilstrømningen så stor, at politiet måtte regulere færdselen. Helga Mollerup organiserede klubarbejde for de 14 til 16-årige, som var henvist til at låne på voksenbiblioteket, men

Fra en låneraften 1954, hvor Torben Wolff fortalte om Galatheaekspeditionen.

nødig gav slip på børnebiblioteket. De unge lavede deres egen bestyrelse og bestemte selv emnerne for diskussionerne, som strakte sig fra »Det evige liv« til seksuelle spørgsmål. Hun var garant for biblioteket og havde ret til at deltage i diskussionerne, men gav dem i øvrigt frie tøjler. Stentrappen i Lyrskovgade 2 rungede af børnenes træsko, og der blev klaget over, at de larmede. Flere bebrejdede børnebiblioteket, at de lavede socialt arbejde og ikke børnebiblioteksarbejde. De lavede begge dele med stor entusiasme. Det var ikke til at undgå. Ved bibliotekets 50-års jubilæum i 1980 deltog Helga Mollerup, og det blev en stor oplevelse for de tilstedeværende at høre hende fortælle.

På 4. sal var der indrettet studiekredslokaler. De blev flittigt benyttet af oplysningsforbundene og til anden undervisning og studiekredse op igennem årene. Efterhånden ændrede det sig noget, således at de i 70erne udelukkende blev benyttet af oplysningsforbundene.

Besøgstallet på læsesalen viser en nedgang i besættelsesårene, især 1944/45. Først i 1947/48 begyndte det igen at stige og holdt sig i 50erne imellem 45 og 50.000 om året. Besøget på børnelæsesalen hal-

veredes i løbet af besættelsestiden, dels på grund af usikkerheden ved at færdes på gaderne, dels fordi en del skoler blev overtaget af tyskerne med det resultat, at nogle børn måtte gå i skole i eftermiddagstimerne. Til gengæld steg udlånet, og voksenudlånet har aldrig ligget så højt, hverken før eller senere.

I slutningen af 40'erne startede biblioteket en ny form for låneraftener. Lånerne blev indbudt til at komme og diskutere en bestemt bog, f. eks. Steinbeck: Rutebil på afveje. I 50'erne havde man også låneraftener, hvor man gav nyindmeldte lånere vejledning i biblioteksbenyttelse, eller man beskæftigede sig med emner som København i det 19. århundrede. Ungdomsarbejdet blev udbygget i disse år, bl. a. ved opsøgende arbejde i klubber og foreninger. Fra 60'erne huskes stadig et par aftener med stort fremmøde, en aften med Visens Venner og en Vesterbroaften, hvor bl. a. John Ekvall medvirkede. I slutningen af 60'erne tillod arrangementskontoen, at man kunne have 3-4 låneraftener om året og forsøge sig med forskelligt. Efter at arrangementskontoen blev skåret ned midt i 70'erne, er der blevet vist film for børnene i børnebiblioteket. Enkelte gratisarrangementer har der dog været i voksenbiblioteket. Foruden en aften med »Kvinder mod vold« har der været nogle velbesøgte forfatteraftener i samarbejde med Bogcafeen i Istedgade. Børnebiblioteket har i de senere år haft samarbejde med kvarterets mange børneinstitutioner, mens eventyrtimer og højt-læsning er bukket under for de tilbud i TV, fritidsklubber og børnehaver, som børnene i dag præsenteres for.

1946/47 fik Københavns fængsler tilladelse til at rekvirere faglitteratur, der ikke fandtes i fængselsbibliotekerne fra kommunebibliotekerne. I juni 1950 startede Vesterbro bibliotek et samarbejde med Vestre Fængsels forvaringsafdeling for psykopater. 5-6 gange om året besøgte en bibliotekar fængslet for at give fangerne vejledning i bibliotekets kataloger og anden orientering. Og biblioteket arrangerede biblioteksaftener for fangerne. Forholdet mellem fængslet, fangerne og biblioteket var det bedst mulige. Så hvis psykopatforvaringsafdelingen skulle have en festlig aften med kunstneroptræden, blev bibliotekarerne inviteret med. Dette samarbejde varede, til psykopatforvaringsafdelingen blev flyttet til Horsens. Derefter bestilte Vestre Fængsel bøger til fangerne på Vesterbro bibliotek, indtil Afdelingen for særlig opgaver 1965 overtog samarbejdet.

Fra 1969 til 1976 var Vesterbro et af de fire kredsbiblioteker, der havde en pladesamling til aflytning på stedet. Der blev indrettet lyttepladser på læsesalen og i udlånet, og pladerne blev ophængt i forhallen, hvor man tidligere havde haft borde med bogudstillinger. Der blev mest hørt beat og rock, og selv om det foregik med hovedtelefoner, gav det en vis uro på læsesalen, når lytterne glemte tid og sted og trampede takten og sang med uden at tænke på, at de forstyrrede freden på læsesalen. Børnebiblioteket fik et lyttebord med telefoner og kunne også sende musikken ud i rummet pr. højttalere. Afspilningen foregik i skranken. Da pladesamlingen lukkedes i 1976, umiddelbart før man skulle være begyndt at udlåne plader, beholdt børnebiblioteket en del af pladerne for stadig at kunne spille musik for børnene, og det har lige siden haft en konto, der gjorde det muligt at købe nogle få plader om året.

Fra 1976 til 1979 var det kun Afdelingen for særopgaver, der havde lydbøger. Det var oprindelig meningen, at alle afdelinger skulle have hver sin lydbogssamling. Men det blev der ikke råd til. I stedet valgte man at lade Nørrebro og Vesterbro være lydbogsbiblioteker for hver sin del af København. I begyndelsen sendte de andre afdelinger enkeltbestillinger på lydbøger til lydbogsbiblioteket. I de sidste par år har afdelingerne desuden kunnet få flydende depoter af lydbøger, for at lånere i alle afdelinger skulle have mulighed for at få en lydbog med hjem, så de ikke blev nødt til altid at skulle sende en bestilling.

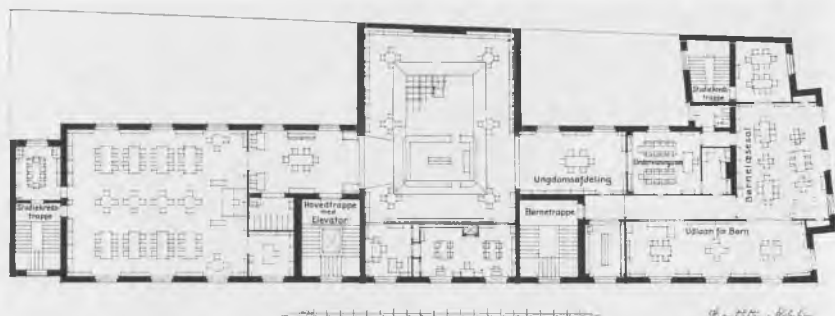
I en del år har der boet mange indvandrere på Vesterbro, især fra Pakistan, Tyrkiet og Jugoslavien. I 1983 udgjorde de godt 12% af Vesterbros befolkning, og det var naturligt, at biblioteket måtte have tilbud til dem. Biblioteket har længe haft enkelte aviser og tidsskrifter på de mest efterspurgte sprog og får jævnlig forstærkning i form af depoter fra hovedbiblioteket. Men det er endnu ikke rigtigt lykkedes at få dækket læsebehovet hos vor tids emigranter, som kommer fra et andet kulturområde, og hvis bøger er trykt med andre alfabeter, som vi ikke umiddelbart har kendskab til. På børnebiblioteket kommer der mange indvandrerbørn. De benytter mest biblioteket som værested og tager ikke mange bøger med hjem. De sidder og læser, ofte tegneserier, leger med børnebibliotekets spil og hører plader. For nylig er det lykkedes biblioteket at erhverve nogle pakistanske og tyrkiske plader.

I 1921 nåede Vesterbro op på et befolkningstal på knap 85.000. På grund af saneringer og udflytning faldt tallet. I 1983 var der 36.000 beboere. Det har naturligvis betydet, at udlånstallet også er faldet, men slet ikke i takt med befolkningstallet; f. eks. gav en bedre bogkonto fra slutningen af 60'erne til midten af 70'erne endog stigning i udlånet, selv om befolkningstallet i samme periode faldt stærkt. Igenem årene har både voksen- og børnebiblioteket haft besøg af klasser fra alle distriktets skoler til biblioteksorientering. Antallet af klasser har været stærkt faldende, fordi det ofte har været børnefamilier, der flyttede til andre kvarterer eller til omegnskommunerne. Bogbestanden var steget fra 30.659 bind i 1930 til 79.162 bind i 1980. Da gulvet i udlånssalen i voksenbiblioteket ikke var konstrueret til, at man kunne fylde op med fritstående reoler, befandt en væsentlig del af bøgerne sig til stadighed i magasinerne på 4. sal. Mange lånerekspeditioner hver dag resulterede i, at der skulle hentes bøger fra magasin, men de lånere, der af princip ikke ville spørge, må i mange tilfælde være gået igen med uforrettet sag, selv om den bog, de søgte, kunne have været hentet til dem fra magasin.

Et kapitel for sig udgjorde den personelevator, man havde installeret i 1930. Mange lånere har i tidens løb siddet fast i den. Elevatoren løb i en glasskakt og var udstyret med vinduer, så personalet havde mulighed for at kommunikere med de indespærrede og forsøge at berolige ængstelige gemytter. Mange ældre lånere telefonerede før et planlagt biblioteksbesøg for at spørge, om elevatoren virkede, og da den til slut blev ødelagt af en brand i maj 1980, var det nødvendigt at sætte stole ud på trappen til folk, der havde besvær med trapperne.

Efterhånden stod det klart, at bibliotekets placering ikke mere var så god som tidligere. Rodekontoret flyttede til Enghavevej, og badeanstalten blev nedlagt, fordi man havde bygget en ny i Alsgade. Det betød, at færre mennesker havde ærinde i bygningen. Men det faktum, at biblioteket lå uden for den tættest befolkede del af Vesterbro, har sikkert været en medvirkende årsag til, at det i nyere tid ikke har haft uroproblemer, i modsætning til en del andre københavnske biblioteker.

Biblioteket nåede dog at fejre 50-års jubilæum i lokalerne på 3. og 4. sal 3. september 1980. Næste år på samme dato fejredes indflytningen i nyindrettede lokaler i stueetagen og på 1. sal, hvor der tidligere

Grundplan af Biblioteket paa Vesterbro.

Grundplan af biblioteket i Lyngskovgade 1930. Hovedtrappen med den famøse elevator førte op til voksenafdelingen. Børneafdelingen til højre havde egen trappe og var skarpt adskilt fra det øvrige bibliotek.

havde været badeanstalt. Stueetagen rummer nu et selvstændigt lokale med skranken. Herfra kommer man gennem gange, der udnyttes til plakater, materialer til uddeling og udstillinger, bl. a. i 2 glasmontrer, til den ene side til børnebiblioteket, til den anden til voksenudlånet. Børnebiblioteket har plads til lidt færre bøger end tidligere og er indrettet med røde reoler. Der er lyttebord med hovedtelefoner, suppleret med højttalere. Voksenbiblioteket har gule reoler, og reolkapaciteten passer til den nuværende bogbestand. I kælderen er der magasiner, der benyttes til magasinbogbestanden og sommerdepot. Der er ikke mere nogen læsesal.

Lejlighederne på Vesterbro er stadig små, så behovet for at sidde og læse på biblioteket eksisterer stadig. Og der er mulighed for at slå sig ned ved borde ved vinduerne ud imod Enghaveparken. I et lokale ud for skrankerummet er der indrettet ungdomsafdeling, kombineret med tidsskriftsafdeling med læsepladser. På 1. sal er der avislæsesal, som vender ud imod Enghaveparken. Desuden er der frokoststue og kontorer. De bundne rammer for de nye lokaler gjorde, at kontorforholdene blev ualmindelig gode, både sammenlignet med kontorerne på 3. sal og med kontorerne i de øvrige distriktsbiblioteker. Vesterbros bibliotek råder ikke over hele 1. sal. En del af etagen blev reserveret den centrale indvandrersamling, som imidlertid i stedet er flyttet til depotbiblioteket i Ballerup. Lokalerne benyttes nu til lydviskontor

og til møder. Da man planlagde biblioteket på 3. sal, havde man ikke tænkt på, at der burde være publikumstoiletter. Det gav visse problemer. De nye lokaler rummer bl. a. et handicaptoilet. Samtidig er personelevatoren blevet erstattet med en ny elevator med kørestolsadgang.

Flytningen af biblioteket har bevirket, at benyttelsen er steget meget. Lånerne giver udtryk for, at de finder de nye lokaler tidssvarende og venlige, hvorimod biblioteket på 3. sal med sin trediverstil efterhånden hos en del følte noget forældet. Siden oktober 1983, hvor Vesterbro Kulturhus åbnede i nyindrettede lokaler i resten af bygningen, er der igen flere, der jævnlig har ærinde i huset. Så nu ser det ud til, at biblioteket igen har den rette placering.

Frederiksholm bibliotek

I 1930'erne skete der en større udflytning fra Vesterbro til syd-vest kvarteret, således at denne bydels befolkningsunderlag nåede op omkring 16.000 beboere. Det bevirkede, at der dels i beboerforeningerne, dels i biblioteksvæsenet opstod et voksende ønske om at få oprettet et særskilt bibliotek for dette kvarter. Allerede omkring 1930 fremsatte afdelingsbibliotekaren på Vesterbro bibliotek forslag om »at give Kgs. Enghave og Baunehøj kvarteret lettere adgang til boglån end den lange vej ind til Enghave Plads«.

1. april 1938 åbnede det nye bibliotek i Kgs. Enghave. Det fik til huse i det daværende Enghavevej 238, »ved Enghave Bio« (nuværende Borgbjergsvej 38). Biblioteket var indrettet i en lejlighed i »Arbejdernes kooperative Byggeforening«s nybygning og havde 90 m² i stueetagen. I virkeligheden er der tale om en biblioteksflytning, idet biblioteket, Absalonsgade 3, samtidig blev nedlagt, og bøger og inventar overførtes til det nye bibliotek. Biblioteket benævnes en »udlånsstation med læsesal«, og bogbestanden er ca. 8.000 bind. Det »ledes af den fra Lyreskovgades Bibliothek kendte dygtige og elskværdige assistent frk. Clausen«.

»Ca. 8.000 bind, heraf mange børne- og ungdomsbøger«, proklamerer biblioteket, – ja, men endnu intet børnebibliotek. Det var der behov for, og det kom til allerede i 1939 i en tilstødende 2-værelses lejlighed med – magasin i køkkenskabene! Scrapbøgerne beretter om en

Filialbiblioteket, Absalonsgade 3, hvor bymuseet nu har kontorer. Biblioteket eksisterede 1925–37.

meget stor søgning af publikum i krigsårene. En læser beklager sig over, at folk må stå i kø helt fra indgangen og hen til skranken for at få »byttet bøger«, og at det sinker urimeligt, hvis en låner – måske endog et barn – haler en liste op med ønsker, som bibliotekaren skal hjælpe med. Dette er det urimeligt at sinke køen med. De bør tilbagevises eller henvises til ekspedition, når køen er væk. Frk. Clausen, eller Petra Clausen, var kendt for sin grundighed og entusiasme. At hun også var fuglekender, ses af, at hun Kristi Himmelfartsdag inviterer publikum på en særegen form for lånerarrangement: morgen-fugletur på Vestre Kirkegård, »medbragte kikkerter vil være nyttige«.

Efterhånden var biblioteket ved at sprænge alle rammer, og det bliver uomgængelig nødvendigt at se sig om efter andre lokaler. Et byggeri planlagdes, men måtte henlægges på grund af efterkrigstidens vanskelige økonomi. Først da Ellebjerg skole nødvendigvis må bygge ud, lykkes byggeplanerne ved, at man kan koble dem til det nye skolebyggeri.

Endelig i marts 1955 stod biblioteket færdigt, i en selvstændig én-etages bygning i P. Knudsensgade, sammenbygget med en tilbygning

Eventyrtime i Frederiksholm bibliotek 1956. I dag kan man ikke samle børn til oplæsning i bibliotekerne.

til Ellebjergskolen. Bebygget areal 380 m², hvortil kommer et lignende areal i kælderens til magasiner. Biblioteket var heldigt i sin udformning. Praktisk, rationelt, lyst og venligt. Det blev i en årrække Københavns biblioteksvæsenes stolthed, fremvist til fagfolk fra nær og fjern. Scrapbogen fortæller om besøg helt fra Canada og Indonesien – måske de dog ikke bare kom for at se Frederiksholm bibliotek. Men det blev vist frem til mange i alt fald. Beliggenheden ved »pælesøen« er idyllisk og ejendommelig. Til nordsiden P. Knudsensgade, med årene mere og mere støjende af tung trafik fra de vestlige indfaldsveje. En bebudet aflastning af P.Knudsensgade vil blive hilst velkommen også af biblioteket.

Bogbestanden var i 1955 nået op på godt 20.000 bind, helt nøjagtigt 14.200 bind i voksenafdelingen og 6.700 bind i børnebiblioteket. Det var første gang overhovedet, at Københavns kommune fik en biblioteksbygning, der fra begyndelsen var beregnet til formålet. Som følge af det daværende samarbejde mellem skole og bibliotek fungerede

børnebiblioteket indtil den nye bibliotekslov i 1965 også som skoleudlån for Ellebjergskolens elever.

Sidste fase i Frederiksholms historie nås i vinteren 1982-83. Bogbestanden er nået op på ca. 70.000 bind i de samme lokaler, som i begyndelsen rummede ca. 20.000 bind, dog med en gradvis inddragelse af kælderen til magasiner. Det besluttedes at renovere biblioteket. Et efter forholdene – og krisetiderne – ret betydeligt beløb findes, mirakuløst nok. Projektet gik i gang i løbet af november 1983, og efter en måneds lukning åbnedes det fornyede bibliotek 1. februar 1984. Med nogenlunde samme reolkapacitet i stueetagen ændres begge udlån til meget mere publikumsvenlige med – efter vores målestok – mange og behagelige siddepladser og meget bedre bordplads til publikum. Næsten alt bliver fornyet, selv en bogelevator bliver det til. En fornyelse er lykkedes: Man får meget ud af rummene – og af de tilmålte penge. Kun arealudvidelsen ved inddragelse af en del af den tilstødende skolebygning er det endnu ikke lykkedes at opnå. Derfor håber vi fortsat på, at der vil komme en fase 2 i det netop overståede renoveringsprojekt.

Bibliotekerne på Østerbro

Kredsbiblioteket

Blandt de 6 første biblioteker i København var også Østerbro, som i dag har til huse i Dag Hammarskjölds Allé 19. Oprindeligt blev det kaldt 6. kredsbibliotek, og det fik i 1885 lokaler på Østerbrogade 28, på 1. sal. Det blev indrettet i en 6 værelses lejlighed til en årlig leje af 780 kr., »af hvilke bibliotekaren betaler 440 kr., der afdrages i hans løn. Bibliotekaren får 200 kr. til rengøring og brændsel«. Forholdet var, at bibliotekaren også havde bolig i lejligheden. Biblioteket blev åbnet for publikum lørdag den 7. november 1885, og i december samme år kunne man konstatere, at det havde fået 114 indmeldte lånere.

Kredsbibliotekets bestyrelse bestod i 1885 af forstander på Opfostringshuset O. N. Jensen, der var formand, viceinspektør Jens Madsen og typograf Thomsen. Som bibliotekar ansattes fhv. arkivar og kontorchef Johan Grundtvig. I Historisk Tidsskrift 1907 kan man læse, hvad en kredsbibliotekar dengang blev regnet for: »... men allerede i 1884 tog han (Grundtvig) sin afsked fra arkivet og levede videre i tilbagetrukket stilhed«.

Biblioteket havde i begyndelsen kun udlån. I en betænkning fra 1898 fra Københavns kommunebibliotekers bestyrelse hed det imidlertid: »Straks ved begyndelsen af planerne om oprettelse af folkebiblioteker i København udtaltes der fra flere sider ønsket om, at der skulle lægges særlig vægt på læsestuer ... og allerede i 1885 oprettedes der da også 2 små læsestuer i forbindelse med kredsbibliotek 1 og 2. Det viste sig dog gennem de næste 10 år, at disse små tarvelige læsestuer ikke trivedes efter deres bestemmelse ... og erfaringen synes at pege hen på, at kun læsestuer i noget større stil ville kunne trives. Bestyrelsen ville gerne på Østerbro gøre et forsøg i så henseende, foreløbig dog kun i en noget større skala end den hidtil anvendte. Man vil skaffe et virkeligt stort, godt oplyst og hyggeligt indrettet lokale ... forsyne det med et rigere håndbibliotek end de nuværende læsestuer ...«. Man opnåede at få en ekstra bevilling på budget 1898 på 5.000

kr. og i 1899 på 1.000 kr., og et ordinært årligt tilskud til den nye læsestues drift.

Besøget på den nye læsestue blev desværre ikke, som man havde ventet, trods anskaffelsen af hovedstadsbladene til læsestuen, og selv om såvel håndbiblioteket som tidsskrifts- og ugeskriftsforsyningen og lokalets hele udstyrelse var noget rigeligere end de tidligere læsestuers. Men »inden man efter overflytningen til større lokaler får udbredt kendskabet til den nye læsestue hos publikum, kan man ikke regne med noget betydeligt besøgstal«. I april 1899 flyttede biblioteket med udlån og læsestue ind i den nyopførte bygning Østerbrogade 84.

Samme år trak J. Grundtvig sig på grund af alder tilbage. Blandt ansøgerne til stillingen som leder af kredsbibliotek 6 var bl. a. en kgl. operasanger, en viceskoleinspektør, en luftskipper, en kunstmaler, en litograf, en juridisk kandidat, 2 lærere, 3 jernbaneassistenter og tre boghandlere. Blandt disse blev den fhv. boghandlermedhjælper Th. Rützw den foretrukne.

Allerede næste år stod der i beretningen at læse: »... lokaler ... der i det hele taget synes tilfredsstillende, såvel hvad rumforhold og beliggenhed angår. Søgningen har da også vist ikke ringe stigning siden overflytningen. Besøgene var i 1900 på 1.709«. Og 10 år senere blev der på budgettet 1910–11 bevilget et beløb til at holde »læsesalen på Østerbro, der er meget overbefolket i eftermiddagstimerne«, åben også om formiddagen, og fra maj 1910 var læsestuen åben fra kl. 10.

Fra 1899–1934 havde biblioteket altså lokaler i ejendommen Østerbrogade 84. Adgangen var fra gården. Udlånsafdelingen havde ikke plads til at gøre hylderne med deres 18.323 bind tilgængelige for publikum, dvs. have åbne hylder, således som man efterhånden fik i de andre biblioteker. Pladsen til publikum foran udlånsskranken »er så lille som i en gammeldags høkerbutik«. I 1915 opsattes en glasvæg i biblioteket mellem læsesal og udlån, så at oversigten og tilsynet blev betydelig lettet. I 1912 fik biblioteket indlagt elektrisk lys og i 1915 telefon. Dette var også de eneste »ombygninger«, der skete i alle disse år.

Trods de ugunstige forhold voksede østerbroernes interesse for og brug af deres bibliotek, og i 1924–25 udlåntes det største antal bøger fra hovedbiblioteket fra dette bibliotek. Læsesalen, der hørte til de mest besøgte, var alt for lille til bydelens befolkning. Den havde kun

25 siddepladser, der i 1924–25 benyttedes af ca. 120 læsere dagligt. I 1925 havde biblioteket 7.146 lånere, flere end hele institutionen havde i 1910. Th. Rützow fungerede som leder til 1920 og blev efterfulgt af den bibliotekarisk uddannede Ellen Bruun.

Selv om der i 1922 oprettedes en udlånsfilial i Edvard Griegsgade, voksede benyttelsen af biblioteket på Østerbro stadig. I selve udlånsrummet kunne personalet vanskeligt røre sig mellem de sammenstillede reoler, hvor bøgerne stod på lukkede hylder, mange steder i dobbelte rækker – og uden for ekspeditionsranken i det snævre rum var der ofte overfyldt af ventende lånere.

Der skulle gå mange år før det lykkedes at bedre forholdene for dette det dårligst indrettede af de gamle biblioteker. Først i 1934 lykkedes det at finde nye lokaler i den tidligere lagerbygning på Sortedams Dosseringen (Ryesgade 106) på 2. sal. Torsdag den 23. august var de gamle lokaler på Østerbrogade for sidste gang i brug, og hermed afsluttedes endelig det kapitel af Københavns kommunes bibliotekers historie, som kan betegnes som »De lukkede hylinders tid«. Ganske vist var lokalerne beliggende på 2. sal, altså noget mere afsides end tidligere, men rummenes størrelse frembød så stor en forbedring, at man mente, forsøget burde gøres. Den 10. september kunne lånerne bydes velkommen i de – efter den tids målestok – vel udstyrede og smukt indrettede lokaler. Bibliotekets areal blev på 400 m², og af den 24.000 binds bogbestand kom de ca. 16.000 bind på åbne hylder, heri indbefattet en særlig ungdomsafdeling på 2.300 bind.

Placeringen på 2. sal var ikke ideel, og adgangsforholdene ikke gode. Da bestyrelsen et par år senere fik tilbud fra ejeren om at indrette biblioteket på 1. sal, greb man derfor til med kyshånd. Det nye lejemål medførte ganske vist en betydelig forhøjelse af lejen, men også en udvidelse af lokalerne, således at der kunne blive indrettet et hårdt tiltrængt børnebibliotek. Den 22. december 1936 åbnedes biblioteket efter overflytningen, og den 1. oktober 1937 åbnedes afdelingen for børn. Til denne afdeling havde Ryesgade skole og Sortedams gymnasium nogle år forinden efter forhandling med skolevæsenet overdraget deres børnebogssamlinger.

I Ryesgade havde biblioteket til huse i næsten 25 år. Så blev lejemålet sagt op i sommeren 1959, og man måtte til at finde nye lokaler. Disse fandt man i den nyopførte beboelses- og forretningsejendom

Det nye kredsbibliotek, Ryesgade 106, i 1934. Længst til højre forfatteren Mogens Jermiin Nissen, der senere blev afdelingsbibliotekar. Det lyse træ var typisk for møbleringen i bibliotekerne fra midt i trediverne.

Ambassadegården på Østerbrogade 9 (nu Dag Hammarskjölds Allé 19) i stueetagen mod smøgen og mod gården. Beliggenheden var ikke just ideel, mente man, midt imellem to kirkegårde og i et udpræget ambassadekvarter. Men det skulle vise sig at blive byens bedste beliggenhed. I hvert fald har lånerne strømmet til i voksende tal gennem årene. Selve flytningen indebar mange vanskeligheder, idet det nye bibliotek dels ikke var færdigt, dels opstod der temmelig omfangsrige vandskader, dels måtte man ud af lokalerne i Ryesgade, før Ambassadegården stod færdig, og man måtte fordele bogbestanden over flere steder i mellemtiden. Biblioteket genåbnede for publikum 28. september 1959, men først i marts 1960 var det klar til den officielle indvielse.

Det blev et efter omstændighederne med de mange trappeopgange, støttestænger m. m. velindrettet og indbydende bibliotek. Med den lave

Facaden mod Østerbrogade. I 1970'erne rykkede bibliotekerne næsten helt ud på gaden med store vinduer og farverige udstillinger og reklamer, her for børnebiblioteket. Gregers Nielsen fot.

loftshøjde og det frie udsyn over reolerne, og med udsigten mod den store gård og kirkegården, hvor man kan følge de skiftende årstider, undgik man helt bibliotekssalsfornemmelse. Man havde som sagt ikke regnet med, at dette bibliotek, med sin placering mellem kirkegårde og ambassader i et tyndt befolket nærområde, og kun synligt fra gaden ved sin indgang, snart ville sprænge rammerne både med hensyn til bogudlån og bogbestand, og at det i løbet af få år voksede til at blive byens største kredsbibliotek.

Heldigvis bød der sig i 1971 en chance for en lille udvidelse på ca. 200 m² oven i de ca. 570 m² – med et lokale ud mod gaden, således at børnebiblioteket, der flyttede herud, dels fik meget bedre pladsforhold, dels blev et godt blikfang fra gaden. Læsesalen rykkede ind i det tidligere børnebibliotek, og herved lykkedes det også at få ønsket om

lydisolering gennemført, idet der blev opsat en glasvæg mellem læsesalen og udlånslokalet.

Men bibliotekets vækst øgedes stadig, hylderne var sprængfyldte, og i 1975 fik biblioteket, der længe havde været det største distriktsbibliotek, en forøgelse på 330 m², så de nu råder over i alt 1.098m², et areal, der, selv om det er formålstjenligt fordelt, dog allerede nu i mange år har været for lidt til dette idelig voksende »hovedbibliotek på Østerbro«. Man opnåede dog ved udbygningen, at udlånslokalerne for voksne og børn forøgedes, man opnåede bedre kontorforhold, og da samtidig biblioteket kom til at råde over hele stueetagen, fik man i de 11 store vinduer mod gaden rige muligheder for at vise ansigtet udtil med udstillinger o.l. I dag står biblioteket med sine velindrettede – omend alt for små – lokaler, de store indbydende vinduer mod gaden, med sin store bogbestand og veluddannede og velfungerende personalestab som den stolte, hvide svane, der startede som en grim ælling i 1885.

Det var lokalerne, omgivelserne, men hvad med det der udgjorde selve funktionen, bøgerne, lånerne?

I 1899, da læsestuen blev oprettet, var der 1.709 besøgende, og tallet steg til 5.913 i 1903–04 og til 7.205 i 1907–08, altså en meget væsentlig fremgang, der fortsatte gennem årene, til man i 1934–35 havde 54.041 læsesalsbesøg. Samme år havde børnelæsestuen 33.161 besøg. I 1915 var der indmeldt 2.230 lånere, og i samme år viste udlånet en meget stor fremgang med 128.000 bind mod 69.400 i 1913, altså en fordobling i løbet af 2 år, til trods for, at udlånet foregik fra lukkede hylder og under meget indskrænkede forhold. Bydelens borgere var ved at få øjnene op for, at biblioteket var der og at de kunne bruge det.

Dengang blev lånerne inddelt i grupper efter profession, når der blev opgjort statistik til beretningerne. Oversigten fra 1915 viser, at der på Østerbro bl. a. var indskrevet 358 svende, lærlinge og fabriksarbejdere, 27 studerende, 63 opvartere, 90 læger og sagførere, 75 enker og ugifte, 52 syersker og 40 lærerinder.

Det bibliotek, der åbnede i 1885 på Østerbro med 1.486 bind på lukkede hylder, har i dag, 100 år efter, en bogbestand på det 100-dobbelte, ca. 150.000 bind, og personalet, der i 1885 bestod af lederen og nogle timelønnede medhjælpere, er i dag blevet betydeligt forøget.

I de økonomiske gode og ekspanderende tider i 60- og 70'erne havde biblioteket mange succesrige og spændende aftenarrangementer med musikgrupper, filmforevisninger, forfatteroplæsning m.v., der trak mange mennesker til, såvel »gamle« som nye lånere. Ligeledes holdtes i 60'erne en række forfatterintroduktioner i tilslutning til hovedbibliotekets mødeserie »Danske forfattere møder deres læsere«. Disse introduktionsaftener var meget populære og trak mange nye lånere til biblioteket. Desværre var disse arrangementer noget af det første, der måtte holde for, da nedgangstiderne begyndte. Udlånet af bøger, der i 1885-86 var ca. 25.000 bind, er i dag på ½ million. Biblioteket på Østerbro har i høj grad bevist sin levedygtighed.

Ydre Østerbro bibliotek

Østerbro var allerede for 70 år siden befolket med kundskabstørstende og læselystne borgere længere ud end til det i 1885 oprettede kredsbibliotek på Østerbrogade, og efter gentagne andragender til bestyrelsen fra befolkningen i det »fjernt liggende Kildevældskvarter« oprettedes i 1922 en udlånsstation, under kredsbiblioteket på Østerbrogade, nemlig i Edvard Griegsgade 18. Denne udlånsstation oprettedes i forbindelse med den børnelæsestue, som i 1920 overdroges til kommunen som gave af den bekendte børneven, kommunelærerinde frk. J. Rudolph. Læsestuen var installeret i Langøgade 3, men blev i 1922 tilsluttet udlånsfilialen i Edvard Griegsgade.

Det viste sig hurtigt, at folk i denne udkant af byen også kunne læse. Udlånet steg støt år for år, og kun 7 år senere var det nødvendigt at finde større lokaler. Disse fandt man i 1929 i den nyopførte ejendom Nygaardsvej 45, hvor biblioteket kom til at ligge de næste 24 år. Biblioteket var så heldig, at man kunne leje lokalerne før opførelsens fuldendelse, og man kunne derfor være medbestemmende ved deres indretning. Den 29. oktober 1929 åbnedes udlånsfilialen i stueetagen med børnelæsestuen på 1. sal. Først i 1945 – efter endnu en verdenskrig – nåede fremskridtet til børnene: Børnelæsestuen blev indrettet til udlån.

Men også filialen på Østerbro havde vokseværk, og det bevirkede, at forholdene på Nygaardsvej efterhånden følte trange og elendige. Da man gerne ville blive i centrum af kvarteret og dets store læsende

Nygaardsvej 45 i december 1952 kort før flytningen til Jagtvejen. Det meste af inventaret er fra slutningen af tyverne og mørkbejdset.

befolkning, varede det længe, før den rigtige mulighed frembød sig. Men man slog til, da der ved nytårstid 1953 opstod mulighed for at flytte ind i kommunens ejendom, Jagtvej 227, hvor kommunens kørselsafdeling flyttede ud. Fra et areal på 144 m² kom biblioteket nu op på over 500 m², med 170 m² i stuen, hvor børnebiblioteket blev indrettet, og med en voksenafdeling på 1. sal på ca. 270 m².

Om det nye børnebibliotek fortæller børnebibliotekar Esther Nielsen-Svinning:

»Det har været morsomt at iagttage børnenes reaktion, da de første gang så det nye lokale. Mange standsede i døren og gispede helt af overraskelse; og i den første tid var selv vore uroligste hoveder så imponerede, at de blev ganske stilfærdige. Ret længe varede det nu ikke, inden de følte sig helt hjemme igen. Miljøet er blevet et andet, der er langt flere velklædte børn end vi tidligere har set. Pudsigt er det at lægge mærke til vore nye »forældre«s studsens, når nogle af de »gamle« lånere kommer med deres bramfri udtalelser. Den jargon, der passede

i kvarteret omkring Nygaardsvej, skurrer lidt i ørerne på det nye publikum. Den strålende belysning – en sand velsignelse for personalet – får os til at se flere snavsede hænder end før, men da vi jo har fået vor egen vaskekumme, kan vi også lettere føre en strengere kurs. For de mange forældre, der vægrede sig ved at sende børnene ind i de mørke sidegader omkring Nygaardsvej om aftenen, er det en stor beroligelse, at biblioteket nu ligger på et så lyst og befærdet strøg. Antallet af lånere indenfor de yngste årgange er også taget stærkt til, dels af ovennævnte grund, dels på grund af miljøet«.

Lånerne strømmede til, og har gjort det siden. Biblioteket med den centrale beliggenhed i et stort trafikkrøds, og med den langt større plads, det rigelige dagslys, den gode elektriske belysning, blev et attraktivt sted, og selv om man inden 1953 havde haft til hensigt at give biblioteket en ny og bedre plads i en nybygning i nærheden, har filialen haft til huse i denne ejendom lige siden, og vil sikkert have det i mange år i fremtiden, især da det ved skæbnens gunst i 1979 lykkedes at få et længe næret ønske opfyldt, nemlig erhvervelsen af hele bygningen til biblioteksformål.

Ved fraflytning af et rodekantor og en beboelseslejlighed fik biblioteket rådighed over hele ejendommen, og fik tilmed bevilling til en næsten total ombygning. I stueetagen ligger nu ekspeditionsafdelingerne med aflevering og udlevering af bøger, og avis- og tidsskriftlæsesalen. På 1. sal ligger børnebiblioteket, der er blevet et stærkt besøgt værested for kvarterets børn. På 2. sal befinder voksenbiblioteket og ungdomsafdelingen sig. Også her har man fået bedre, omend ikke ideelle forhold. På 3. sal findes bibliotekets kontorer m. m. Her er der endnu udvidelsesmuligheder for arrangementsrum, eventyrrum, studieceller, foredrags- og udstillingslokaler. Men disse står på grund af tidernes ugunst ubenyttede hen, afventende bedre tider, for at blive udnyttet til mange gode formål.

At østerbroerne, også helt ud i denne »udørk« er biblioteksminde, viser tallene for dette, det nu tredjestørste distriktsbibliotek i kommunen. Udlånet var i det første år 1922/23 på 24.892 bind, nu nærmer det sig ½ million.

Bogbussen

»På biblioteksvæsenets budget for 1972/73 er på bilag 21 A6, kørsel, fra bilag 27 overført 437.000 kr. til anskaffelse og drift af en bogbus til betjening af biblioteksmæssigt underforsynede områder. Bogbussen forventes leveret i juli/aug. 72«. Således lød skrivelse fra Københavns magistrat til stadsbibliotekaren 2. maj 1972. Den 11. december startede Københavns kommunes bibliotekers bogbus efter at være blevet præsenteret på Kultorvet ved en lille fest.

Man kunne synes, at i en by som København med det ret udbyggede biblioteksvæsen var en bogbus overflødig. Alligevel var man enige om, at der mange steder i storbyen boede mennesker, der havde alt for langt til et bibliotek. I mange år havde man været klar over det og forsøgt at få oprettet filialer, men ofte uden resultat. F. eks. trængte området ved Emdrup sø meget til et bibliotek og havde gjort det i mange år – og det viste sig da også, da bussen fik et stoppested på dette sted, at det blev det mest besøgte af stoppestederne. Man ville altså bruge bussen til at rette op på det forsømte – og endvidere betjene nye kvarterer.

Den indkøbte bus bestod af sættevogn plus forvogn. Sættevognen af mærket Duplico, en type, som brugtes til lazaret under krigen. Forvognen – en Bedford – har desværre altid haft for få kræfter til det store læs. En del af bussens hverdag er de mange lukkedage som følge af tekniske vanskeligheder, specielt med forvognen. Sættevognen egner sig godt for en storby, idet siderne kan trækkes ud, og selve udlånet præsenterer sig da som et ganske godt lokale ved almindelig udlånsaktivitet. Bussen er 13 m lang, 3,55 m høj og 2,5 m bred. Når siderne er ekspanderet, bliver bredden 4,35 m.

Der er altid en egen stemning ved at oprette en ny filial – og dette arbejde med bussen skaffede os mange problemer, som var lidt specielle. Men personalet var besat af pionerånd og arbejdede på livet løs. Vicedadsbibliotekar Leif Thorsen foretog alle de indledende forhandlinger med vejdirektorat og politi, og sammen besøgte vi de forskellige

Bogbussen på Rymarksvej. Gregers Nielsen fot.

muligheder for stoppestedernes placering. Det blev en streng vinter med megen sne – men også problemet med snerydning før bussens ankomst på de forskellige stoppesteder blev ordnet med grundejerforeninger og viceværter. Toiletproblemet på de enkelte stop fandt man også nogenlunde løsninger på.

Bussen kan rumme 3.500 bøger fordelt i børne- og voksenafdeling. Selv med den ringe plads har man lagt vægt på at præsentere bøger og tidsskrifter indbydende, og der er altid udstillinger om specielle forfatterskaber og emner. En hel del populære tidsskrifter findes også. Flere farvestrålende plakater pynter op i lokalet, så alt i alt har man indtryk af et levende bibliotek, når man træder ind i bussen.

Rent administrativt er bussen filial under Vanløse bibliotek, og Vanløses personale bestilte og klargjorde bogbestanden i 1972. Bussen fik kontorlokaler og bogmagasin i Lindehøjen bag Vanløse bibliotek,

og her er en stor parkeringsplads, så bussen kan køre lige til døren. Basisbogbestanden – altså bussens egen bogbestand – er beregnet til 15.000 bind, men er efterhånden langt større. For at skaffe plads til nye bøger, foregår der hver sommer en stor udrangering, og overflødige bøger overføres til andre biblioteker. Bussen har ingen forpligtelse til at bevare ældre bøger, men præsenterer sig med en samling nye, spændende, aktuelle titler samtidig med at man supplerer med gode ældre bøger. Deciderede lærebøger købes ikke, men skaffes naturligvis. Mange af bøgerne slides ikke op i bussen, men må overføres til andre afdelinger for at der kan skaffes plads til det nye. Man kan forstå, at med den forholdsvis lille bogbestand, der findes i bussen, foretages der en masse bestillinger på bøger.

Teknisk sorterede bussen oprindeligt under Stadsingeniørens direktorat, og bussen havde garage i Ragnhildsgade. I 1978 har Københavns kommunes kørselsafdeling – nu Teknisk service – på Enghavevej overtaget bussen. Den har garage her, bliver opladet om natten, og reparationer samt vognvask foregår her.

Man begyndte med fem stoppesteder: 1. Rymarksvej. 2. Børskov-/Emdrupvej. 3. Hvidkildevej ved det gamle Bella Center. 4. Hanstedvej ved brandstationen i Vigerslev. 5. Kærskiftevej ved Vigerslev kirke. Senere kom flere stop til: 6. Studsgårdsgade (ny bebyggelse). 7. Hvidkildevej ved Borups Allé (erstatning for det nedlagte bibliotek på Vibevej). 8. Nørager Plads i den nordlige ende af Vanløses område nær Rødovre. 9. Øresundsvej/Østrigsgade (erstatning for nedlagt bibliotek). En kort tid kørte man til Philips på Amager, hvor man fortsatte et igangværende forsøg og betjente personalet både fra bogbussen og fra fabrikkens bibliotekslokale. Mange af stoppestederne viste sig at være pletskud, og søgningen har været stor. Enkelte steder har der været masser af kvaler af forskellig slags, f. eks. stop 3, hvor ingen respekterede bussens skilte. Når der var udstilling i Bella Centret, måtte bussen køre igen med uforrettet sag, hvis ikke personale eller pårørende mødte ½ time før og gjorde bilisterne opmærksomme på skiltene. De fleste stop har 1–2 timers åbningstid og betjenes to gange ugentlig. Man forsøger at lægge tiderne sådan, at der bliver en eftermiddags- og en aftenåbning. I alt har man 27 åbningstimer.

Lånerne er fortrinsvis ældre og børn, men også andre aldersklasser låner her. Man begyndte med et udlån på 75.000 bind på årsbasis og

har været oppe på 115.900 i 1980. For 1984 var udlånstallet 95.752. Oprindeligt var det største udlån til børn, men nu er det fifty-fifty. Bussen har også lavet flere teaterforestillinger og arrangementer for børn.

At være ansat i en bus er en spændende opgave. Ikke alene er det en fordel for bibliotekaren at have en del »paratviden« og god hukommelse, men det kræver også et godt helbred. At kunne tåle varme fra det nært placerede varmeapparat og samtidig træk fra døren, der er lige ved siden af arbejdsbordet. At chaufføren kan køre sin bus er en selvfølge, men er man så heldig, at han kan holde ro og orden på en god måde, er forudsætningen for et godt arbejdsklima til stede. Arbejdsdagene i bussen er lange, især for chaufførerne, der begynder med at hente bussen i garagen, passer ud- og indvendig rengøring af vognen, bærer bøger til og fra bussen, kører efter køreplanen – og efter lukketid atter afleverer bussen i garagen. Man spiser sin mad og drikker sin kaffe/te i bussen, man kan vaske hænder, men skal man på toilettet, må man benytte offentlige toiletter. Ret primitivt. Derfor er busarbejde vel heller ikke noget, man bliver ved med – men enkelte har holdt ud i fem år.

På budget 1984 påtænkte at spare biblioteksbusen væk. Men megen aktivitet og gode argumenter gjorde, at bussen fik lov at bestå. Der var vist ikke det lokalblad, der ikke havde indlæg om sagen, og bussens folk fik virkelig det indtryk, som de også får i hverdagen, at bussen er ganske uundværlig – for børn og gamle især. Særlig må nævnes Grøndals Medborgerforenings skrivelser til samtlige berørte beboerforeninger, hvori de opfordrede til underskriftsindsamling. Man ville ikke af med bussen – og den fik lov at blive – til glæde for lånere og personale.

Tidstavle

1884. Forslag om oprettelse af folkebog-samlinger i København behandles 24/11 i borgerrepræsentationen.
1885. 2/3 vedtages forslaget. Som overbestyrer ansættes historikeren og forfatteren Oluf Nielsen, der samtidig var råd-stuearkivar.
- 4/11 samles overbestyrelsen og beser først Christianshavn og derefter de øvrige 5 kredsbiblioteker.
  - 5/11 og 6/11 beser pressen de nye biblioteker.
  - 7/11 åbner 6 kredsbiblioteker med bog-samlinger til udlån samt læsestuer i 2 afdelinger. Hvert kredsbibliotek har sin egen bestyrelse. De 6 områder er:
    1. kreds: Indre by, beliggende Hauser Plads 9, 1. sal.
    2. kreds: Rigensgade 25.
    3. kreds: Christianshavn, Overgaden oven Vandet 38.
    4. kreds: Vesterbro, Gasværksvej 11, st.
    5. kreds: Nørrebro, Bangertsgade 7, o.g.
    6. kreds: Østerbro, Østerbrogade 28, 1.
1886. Kredsbiblioteket på Vesterbro flytter 1/11 til lokaler i kommuneskolen i Ny Vestergades fortsættelse, nuværende Rysensteen gymnasium, derefter til Dannebrogsgade 9.
1888. I september åbnes kredsbibliotek nr. 7 for Ydre Nørrebro på Nørrebrogade 212.
1889. Kredsbibliotek 2 flytter til St. Kongensgade 108, det tidligere Opfostringshus.
1890. Kredsbibliotek 1 flytter til Aabenraa nr. 31.
1892. Kredsbibliotek 5 flytter til Griffenfeldsgade 4.
- Kredsbibliotek 3 flytter til Brogade 5, st.
  - Kredsbibliotek 4 flytter til Valdemarsgade 28.
1896. Dr. Oluf Nielsen dør 6/1. Hans søn cand. jur. August Nielsen overtager midlertidigt posten som overbestyrer.
1897. Litteraturhistorikeren dr. phil. Valdemar Vedel udnævnes til overbestyrer.
1898. Betænkning vedrørende bibliotekernes forhold og begæring om forhøjede tilskud og begæring om oprettelse af ny læsestue på Østerbro forelægges. Tilskuddet bevilges og benyttes til en renovering af bogbestanden.
- Læsesal indrettes i kredsbiblioteket på Østerbro.
1899. Kredsbiblioteket på Østerbro flytter til Østerbrogade 84.
1901. 1/1: Ved Valbys indlemmelse i København skifter det eksisterende bibliotek Hvidovre Sogns folkebibliotek i den gamle rytterskole i Skolegade navn til Valby Folkebibliotek. Biblioteket flytter til Valby Langgade 52.
1903. Sundbyernes Folkebibliotek med lokaler i Sundby menighedshus får et årligt tilskud på 300 kr. fra kommunen efter at Sundbyerne i 1902 var blevet indlemmet i København.
1904. 1/7 åbner bogsamlingen i Brønshøj i den gamle rytterskole på Brønshøj Torv.
1905. Kredsbiblioteket for Indre by opsiges lejemålet i Aabenraa og slås sammen

- med kredsbibliotek 2. I september flyttes dette til St. Kongensgade 14-16. Læsestuen udvides og avishold indføres.
1906. Valby bibliotek flytter til Gl. Jernbanevej 41.
1907. Kredsbestyrelserne opløses.
- 1907-08. Ny klassedeling af bogbestanden indføres, i stedet for den hidtidige fortløbende nummerering.
1909. Åbne hylder indføres i kredsbiblioteket på Nørrebro og en læsestue indrettes i Guldbergsgade 26.
1911. Valby bibliotek flytter til Valby Langgade 65.
1912. Valby bibliotek overtages af Københavns kommune.
- 1/4 afgår Valdemar Vedel som overbestyrer. Bibliotekar Jens Aarsbo vælges som hans efterfølger.
- 1912-13. Et hovedkontor (hovedbibliotek) oprettes i lokaler i kredsbiblioteket i Griffenfeldsgade.
1913. Kredsbiblioteket for Ydre Nørrebro flytter til menighedshuset Karmel i Gentoftegade 12 (nu Vedbækgade).
- Nyordning iværksættes hvorved udlånet bliver gratis, der skal være fri adgang til hylderne, længere åbningstider og bogbestanden renoveres.
1914. Jens Aarsbo får titlen stadsbibliotekar.
- Newark-udlånssystemet indføres forsøgsvis på Nørrebro.
  - Hovedbiblioteket flytter til belsyningsvæsenets bygning i Gothersgade. Samtidig åbnes for publikum med udlån fra åbne hylder.
1916. Børnelæsestuer indrettes på Nørrebro, Vesterbro og Ydre Østerbro.
- 18/12 åbner Vanløse bibliotek i menighedshuset på Dannebrogsgade Allé, nu Skjulhøj Allé.
1917. Vanløse bibliotek flytter til Baggesens Allé 6.
- 1/4 flytter Valby bibliotek til Rytterskolen i Skolegade.
  - I maj flytter hovedbibliotek og bibliotekernes administration til Nikolaj kirkebygning. Bygningen indvies 11/11. Senere på måneden inddrages en del af lokalene til brug for Statens Ernæringsråd.
  - I november flytter biblioteket for Ydre Nørrebro til Stefansgade 9.
1918. 2/3 flytter kredsbiblioteket for Indre by fra St. Kongensgade til Helligåndshuset.
1919. 1/4 overdrages Sundby bibliotek til København kommune.
1920. Den første bibliotekslov: De københavnske biblioteker modtager for første gang statstilskud.
- Frøken Julie Rudolph overdrager sin børnelæsestue i Langøgade 2 til kommunen.
  - Biblioteket i Sundby flytter til Øresundsvej 8, et nedlagt mejeri.
1921. 4/8 flytter Vanløse bibliotek til Klingsevej 17.
- Statens ernæringsråd fraflytter Nikolaj kirkebygning og biblioteket får rådighed over hele bygningen med undtagelse af hovedskibets kirkesal.
1922. 12/1 åbner hovedbibliotekets læsesal for publikum.
- En filial for Indre by åbnes i februar i St. Kongensgade 70.
  - En filial for Ydre Østerbro oprettes i Edvard Griegsgade 18.
  - 1/5 åbnes hovedbibliotekets udlånsafdeling for publikum.
1923. I april flyttes filialen for Indre by til Dr. Tværgade 54.
1924. Biblioteket i Vanløse flytter til Godthåbsvej 341, senere Jyllingevej 39.
1925. 16/1 åbnes filial på Vibevej.
- En filial for Vesterbro oprettes i Absalonsgade 3 (nu Bymuseets kontor- og magasinbygning).

1927. 23/1 nedlægges læsesalen i Guldbergsgade og en ny åbnes i forbindelse med biblioteket i Griffenfeldsgade 4.
- 15/11 flytter Sundby bibliotek til Amagerbrogade 62.
1928. 13/2 åbnes en udlånsfilial for Islands Brygge på Artillerivej 70.
1929. Udlånsfilialen på Østerbro flytter 29/10 til Nygaardsvej 45 sammen med frk. Rudolphs børnelæsestue.
- En læsesal indrettes i Rytterskolen i Brønshøj.
1930. 28/2 overtager kredsbiblioteket i Valby hele Rytterskolen efter brandvæsenets fraflytning.
- 1/5 flytter kredsbiblioteket for Vesterbro til Lyrskovgade 4. Samtidig åbnes det første børnebibliotek i København og i landet som helhed.
  - I juni flyttes avislæsesalen for Indre by fra Helligåndshuset til en fløj af Vartov.
1931. Ny bibliotekslov træder i kraft.
- Kredsbiblioteket på Christianshavn flytter til Torvegade 45-47, »Lagkagehuset«.
1933. Avislæsesalen for Indre by flyttes fra Vartov til kredsbiblioteket på Christianshavn.
- 4/3 åbnes bibliotek i Husum kirkes menighedshus, Husumvej 115.
1934. I januar flyttes avislæsesalen for Indre by til Larslejstræde 2.
- 23/8 flytter kredsbiblioteket for Østerbro til Ryesgade 106, 2. sal. Hermed opførte den sidste afdeling med »lukkede hylder«.
1935. En udlånsfilial på Bispebjerg åbnes i Bispebjerg skoles sanglokale.
1936. 15/6 godkendes en ny vedtægt for bibliotekerne, hvorefter bestyrelsen skal bestå af borgmesteren for magistratens 1. afdeling (formand), rådmanden for 1. afdeling (næstformand) samt 5 af Borgerrepræsentationen blandt dens medlemmer eller uden for forsamlingen valgte personer.
- Biblioteket i Sundby flytter 1/8 til nye lokaler i Ølandsgade 1.
  - 2/12 flytter udlånsfilialen på Bispebjerg til Frederiksborgvej 150 A.
  - 22/12 flytter kredsbiblioteket på Østerbro fra 2. til 1. sal i Ryesgade 106.
1937. 25/5 træffes beslutning i Borgerrepræsentationen om opførelse af et nyt hovedbibliotek på Filtergrundene ved Vesterport station.
- Det første patientbibliotek i København åbnes 1/10 på Kommunehospitalet.
  - 1/10 åbnes en ny afdeling for børn i kredsbiblioteket på Østerbro, Ryesgade 106.
1938. 8/3 nedlægges biblioteket i Absalonsgade 3.
- 1/4 åbnes en ny filial i Frederiksholm på Enghavevej 238, nu Borgbjergvej 38.
1939. 1/7 flytter biblioteket i Brønshøj til Rostgårdsvej 36.
- Læsesalen for Ydre Nørrebro flytter 30/9 fra Stefansgade til Nørrebrogade 157.
  - Nyt reglement træder i kraft 1/10.
1940. 2/9 åbnes en ny afdeling for børn i biblioteket i Brønshøj, Rostgårdsvej 36.
- Ved en reglementsændring 1/10 indskrænkes boglånet til 2 bind pr. gang.
  - 8/10 flytter biblioteket i Husum til Islevhusvej 10.
  - 29/11 tages kirkesalen i Nikolaj i brug til læsesal.
1941. Hovedbibliotekets udlånsafdeling flytter 11/2 fra søndre til nordre sideskib i Nikolaj kirke.
1944. Stadsbibliotekar Jens Aarsbo dør 20/5.
- 1/10 tiltræder stadsbibliotekar Carl Thomsen.
1945. Det første bibliotek i en ældreinstitution åbnes i oktober i Cl. Kloster.

- 6/10 genåbner børnelæsestuen i biblioteket i Griffenfeldsgade som børnebibliotek med udlån.
- 27/10 indrettes børnelæsestuen på Nygårdsvej 45 til udlån for børn.
- 1946. 1/9 udvides åbningstiderne i hovedbiblioteket og de mindre udlånsfilialer.
- 1947. 18/8 oprettes Afdelingen for særøpgaver, hvorfra den opsøgende biblioteksvirksomhed administreres.
- Det første bogudlån på et militært tjenestested oprettes på Østerbrogades kaserne 18/8 i samarbejde med Folk og Værn.
- 1948. Nyt reglement træder i kraft 1. april, hvorefter betalingen på 10 øre for et lånekort bortfalder, og det atter bliver muligt at låne 4 bind ad gangen. 1. september flyttes avislæsesalen i Larslejstræde til biblioteket i Torvegade.
- I september etableres et hovedkontor for børne- og skolebibliotekerne i Sct. Petri præstegård i Larslejstræde.
- 1949. 3/3 flytter Afdelingen for særøpgaver til Sortedam Dossering 99.
- 1/4 træder Vedtægt og arbejdsplan i kraft for den nyoprettede institution Københavns kommunes børnebiblioteker, omfattende de offentlige børnebiblioteker og skolebibliotekerne ved kommunens skoler.
- En Biblioteket kommer-ordning etableres forsøgsvis i et samarbejde med Danmarks Lottekorps i Storkøbenhavn.
- 1950. Revideret bibliotekslov 27/5.
- 23/10 får biblioteket på Christianshavn børnebibliotek med fælles ekspedition for børn og voksne.
- 1951. 1/10 flytter biblioteket på Bispebjerg til nye lokaler i Filsofovænget 1.
- 1952. 23/10 åbnes en ny afdeling for børn ved biblioteket i Valby, Skolegade 2C.
- 1953. 8/1 flytter biblioteket for Ydre Østerbro til nye lokaler på Jagtvej 227.
- 1954. 11/6 flytter Afdelingen for særøpgaver til Christians Brygge 8.
- I august flytter filialen i Dr. Tværgade til Borgergade 15.
- 1955. Nye vedtægter for Københavns kommunebiblioteker og for Københavns kommunes børnebiblioteker vedtages 17/2.
- 24/3 flytter biblioteket Frederiksholm til P. Knudsensgade 37 i en bygning ved Ellebjerg skole. Det nyoprettede børnebibliotek fungerer samtidig som skolebiblioteksudlån.
- 21/9 åbnes et nyt bibliotek med udlån for voksne og børn på Sundbyvester Plads 1.
- 1956. 16/1 åbnes et nyt børnebibliotek for Bispebjergkvarteret på Holbergskolen, Frederiksborgvej 214. Biblioteket fungerer samtidig som skolebiblioteksudlån.
- 1957. 1/3 overtages hovedbibliotekets nye lokaler i Biblioteksgården på Kulturvet. I forbindelse hermed nedlægges biblioteket i Borgergade den 15/3, og biblioteket i Helligåndshuset den 16/3.
- 18/3 lukkes det hidtidige hovedbibliotek i Nikolaj kirkebygning.
- Avislæsesalen flyttes fra biblioteket i Torvegade til Kulturvet.
- 28/3 flytter Afdelingen for særøpgaver ind på Kulturvet.
- 17/6 åbnes det nye hovedbibliotek på Kulturvet for publikum efter den officielle indvielse 15/6.
- 1/8 åbner hovedbibliotekets afdeling for børn.
- 1958. 3/10 indføres fotografisk udlånsnotering i hovedbiblioteket.
- 4/12 åbner et nyt bibliotek i Vigerslev, Kirsebærhaven 23 med udlån for børn og voksne. Børnebiblioteket fungerer samtidig som skolebiblioteksudlån for Kirsebærhavens skole.

1959. Som gave fra kommunens kultur-fond afleveres 3/1 Mogens Andersens malerier i hovedbibliotekets centralsal.
- 15/6 nedlægges læsesalen Nørrebrogade 157.
  - 16/6 flytter biblioteket Nørrebro fra Griffenfeldsgade til Guldbergsgade 97.
  - 19/6 flytter biblioteket i Husum til nye lokaler på Frederikssundsvej 322 med udlån for både børn og voksne.
  - 1/9 træder nye regler for Københavns kommunebiblioteker og Københavns kommunes børnebiblioteker i kraft.
- 1960 9/3 flytter kredsbiblioteket på Østerbro til nye lokaler på Østerbrogade 9, nu Dag Hammarskjølds Allé 19.
- I samarbejde med Dansk Forfatterforening og Dansk Bogtjeneste startes mødeserien »Danske forfattere møder deres læsere«.
- 1961 Biblioteket i Vanløse flytter 23/2 til nye lokaler med udlån for voksne og børn i Jernbane Allé 36.
- 1962 I april er Biblioteket kommer-ordningen nyetableret som en decentral funktion i hvert distriktsbibliotek og hovedbiblioteket.
- 21/8 flytter biblioteket for Ydre Nørrebro fra Stefansgade til nye lokaler på Svanevej 1 og udvides samtidig med en afdeling for børn.
  - 24/8 oprettes et nyt bibliotek i Sundbyøster, Øresundsvej 69 med udlån for børn og voksne.
  - 31/10 afgår Carl Thomsen som stadsbibliotekar og efterfølges af Frode Jensen.
- 1963 Biblioteket i De gamles by renoveres.
- Maleren Knud Niensens vægdekoration i biblioteket i Vanløse afsløres.
- 1964 I februar ombygges biblioteket på Christianshavn til århusbibliotek for børn og voksne.
- 1965 En ny bibliotekslov træder i kraft 1. april. Den fri låneret indføres, dvs. at bibliotekerne skal være tilgængelige for alle uanset bopæl.
- 1/10 træder ny vedtægt og nyt reglement i kraft omfattende både afdelingerne for voksne og afdelingerne for børn. Institutionens navn er herefter Københavns kommunes biblioteker.
1966. 18/7 flytter biblioteket på Islands Brygge til nye lokaler, Njalsgade 15 med udlån for både voksne og børn.
- 1/8 overgår børnebiblioteket i Holbergskolen på Bispebjerg til udelukkende at være skolebibliotek. Børnebøger indgår fra nu af i bogbestanden i distriktsbiblioteket i Filosofovænget 1.
  - 3/8 lukkes avislæsesalen på Christianshavn og aviserne overføres til Frelsens hærs dagcenter i Wildersgade.
1967. Opbygning af en grundlæggende pladesamling påbegyndes.
1969. Musikbiblioteker med grammofoonplader til aflytning indrettes i hovedbiblioteket og distriktsbibliotekerne i Christianshavn (senere flyttet til Sundby), Nørrebro, Vanløse og Vesterbro.
1971. I september tager biblioteket på Dag Hammarskjølds Allé en udvidelse på 200 m² i brug.
- 15/9 åbnes et nyt distriktsbibliotek med udlån til børn og voksne på Røde Mellemvej 59. Biblioteket fungerer samtidig som skolebibliotek for Dyvekeskolen.
1972. 1/7 træder nye regler for samarbejde og samarbejdsudvalg i kraft.
- En bogbus med udlån for voksne og børn begynder kørsel 11/12 til områder af København, hvor der er langt til faste filialer.
1973. Fra 1/4 får voksen- og børneafdelinger for første gang samme åbningstider.
- Filialen på Vibevej nedlægges i december.

- 17/12 åbnes et nyt distriktsbibliotek i Tingbjerg med udlån til børn og voksne.
- 1974. 1/2 afgår Frode Jensen som stadsbibliotekar og efterfølges af Brita Ols-son.
- I marts må biblioteket i Guldbergsgade som følge af uroproblemer lukkes i 10 dage.
- Katalog på microfiche indføres den 1/4 for al litteratur anskaffet fra denne dato.
- 1/4 etableres som forsøg et virksomhedsbibliotek på Philips radiofabrik i Jenagade. 1. september overtages betjeningen af biblioteksvæsenet.
- Fra maj måned anvendes sygesikringskortet som lånerkort ved notering af udlån.
- I juli holder biblioteket på Christianshavn lukket i to dage på grund af uroproblemer.
- 24/10 flytter biblioteket i Sundby til nye lokaler i Amagercentret, Reberbane-gade 3. Samtidig etableres børnebibliotek og ungdomsafdeling.
- I november flytter skolebibliotekernes administration fra Kulturvet til den tidligere Frankrigsgade skole.
- 1975. Kontoen til kulturelle arrangementer udgår fra 1/4 af budgettet som følge af besparelser. Kontoen genoprettes til dels det følgende år.
- 1976. En aftale om biblioteksbetjening indgås mellem bibliotekerne og Københavns fængsler.
- Åbningstiderne indskrænkes i alle afdelinger fra 1. april.
- Anskaffelse af den nye materialeform lydbøger (bøger indtalt på kassettebånd) påbegyndes, foreløbig i Afdelingen for sær opgaver.
- 31/12 nedlægges biblioteket i Sundby-øster af sparehensyn.
- Samtidig nedlægges musikafdelingerne i de 4 distriktsbiblioteker.
- 1977. Fra 1/1 ændrer biblioteket Christianshavn status fra kredsbibliotek til filial under kredsbiblioteket på Østerbro med begrænsede åbningstider.
- 1978. 1/1 får Christianshavn atter status som kredsbibliotek.
- Fra årets begyndelse reetableres åbningstiderne i distriktsbibliotekerne.
- 29/5 genåbnes biblioteket i Brønshøj i ombygget og udvidet skikkelse.
- 1979. Lydbogssamlinger etableres på Nørrebro og Vesterbro.
- Biblioteket Ydre Østerbro overtager hele ejendommen Jagtvej 227.
- I juli indføres elektronisk materialesikring i hovedbiblioteket.
- 1980. 13/5 præsenteres det ombyggede og udvidede bibliotek på Jagtvej.
- 23/6 genåbner biblioteket på Bispebjerg efter en ombygning og udvidelse, der også omfatter et børnebibliotek.
- I december flytter tilvækst- og katalogafdelingerne til lokaler på 2. sal på Kulturvet, som den japanske ambassade fraflyttede tidligere på året. Avislæsesalen flyttes til 1. sal med indgang fra Hauser Plads.
- 1981. 12/6 præsenteres de ombyggede publikumsafdelinger i hovedbiblioteket. Såvel stueetage, balkon som 1. sal er nu overtaget af publikumsafdelingerne.
- I løbet af året når Afdelingen for sær opgaver op på at betjene institution nr. 100.
- 16/6 genåbner Christianshavn efter en omfattende ombygning og udvidelse.
- 22/6 overrækkes Erik Lagoni Jacobsens maleri »Tanker og oplevelser omkring min egen person« som gave fra Kultur-fonden til biblioteket i Vanløse.
- 3/9 flytter biblioteket på Vesterbro fra 3. sal til stuen og 1. sal i Lyrskovgade 4.

1983. Avisordningen med Frelsens Hærs dagcenter i Wildersgade ophæves.
- 17/1 indvies nye lokaler til børnebibliotek i Brønshøj.
  - I marts etableres en 2-ugers frit lejdeordning, hvor bøger, hvis lånetid er overskredet, frit kan afleveres.
  - 18/4 åbnes et nyt distriktsbibliotek for Indre Nørrebro på Blågårds Plads 5.
  - Forsøg med lydavis påbegyndes i maj. Lydavisen bliver permanent fra 1984.
  - Fra 1/5 indskrænkes åbningstiderne på ny, således at alle afdelinger lukker kl. 17 om fredagen.
  - 31/12 ophæves aftalen om virksomhedsbibliotek på Philips A/S.
  - Det samlede udlån topper med 7.421.040 bind = 15,3 bind pr. indbygger.
1984. 1/1 træder en ny bibliotekslov i kraft, hvorefter man går over til bloktilskud i stedet for den refusionsordning, der havde eksisteret siden biblioteksloven af 1920.
- Fra 1/1 lukker alle afdelinger kl. 19, i stedet for kl. 20, mandag-torsdag. Der må kun lånes 8 bøger ad gangen.
  - Biblioteket på Ydre Nørrebro udvides med et kældermagasin.
  - 1/2 genåbnes biblioteket Frederiksholm efter en omfattende renovering.
  - Det sidste kasernebibliotek, på Middegrundsfortet, nedlægges.
1985. En tilbygning til biblioteket i Valby åbnes i juli måned med nye lokaler for børnebiblioteket.
- 7/11: Bibliotekerne fejrer 100 års jubilæum.

Gennemsnitligt udlån pr. indbygger siden 1885

År	Indbyg- gertal	Udlån til voksne	Udlån til børn	Udlån i alt	Udlån pr. indbygger
1885-86	280.054	162.538	-	-	0,6
1890	321.859	279.985	-	-	0,9
1895	333.835	289.373	-	-	0,9
1900	358.091	343.085	-	-	1,0
1905-06	421.603	370.981	-	-	0,9
1910-11	453.576	365.202	-	-	0,8
1915-16	490.715	644.663	-	-	1,3
1920-21	556.944	1.217.301	-	-	2,2
1925-26	585.624	1.673.837	-	-	2,9
1930-31	608.649	1.752.472	43.689	1.796.161	3,0
1935-26	658.634	2.219.509	53.331	2.272.840	3,5
1940-41	700.465	3.518.693	176.758	3.695.451	5,3
1945-46	735.700	2.778.544	190.598	2.969.142	4,0
1950-51	768.105	2.606.261	336.264	2.942.525	3,8
1955-56	753.361	3.413.785	539.136	3.982.921	5,3
1960-61	721.381	2.960.121	530.872	3.490.933	4,8
1965-66	685.683	2.962.370	533.063	3.515.433	5,1
1970-71	627.800	3.506.632	861.483	4.368.115	7,0
1975-76	550.493	5.020.795	1.641.840	6.662.635	12,1
1980	495.862	4.654.955	1.890.155	6.545.110	13,2
1981	491.930	5.087.833	2.023.871	7.111.704	14,5
1982	488.469	5.036.367	2.158.471	7.194.838	14,7
1983	484.650	5.078.005	2.343.035	7.421.040	15,3
1984	480.305	4.792.950	2.065.364	6.858.314	14,3

Bogbestand

År	Voksne	Børn	I alt
1885	-	-	12.816
1890	-	-	22.434
1895	-	-	31.712
1900	-	-	41.288
1905	-	-	47.057
1910	-	-	51.544
1915	-	-	65.000
1920-21	-	-	114.008
1925-26	-	-	208.573
1930-31	271.030	13.874	284.804
1935-36	326.591	15.797	342.388
1940-41	392.923	29.088	422.011
1945-46	435.639	32.728	468.367
1950-51	429.443	64.163	493.606
1955-56	551.933	64.822	616.755
1960-61	590.561	77.380	667.941
1965-66	721.124	112.436	833.560
1970-71	1.012.518	238.177	1.250.695
1975-76	1.472.612	415.711	1.888.323
1980	1.758.711	488.653	2.247.364
1981	1.831.360	511.465	2.342.825
1982	1.903.506	540.239	2.443.745
1983	1.951.725	569.603	2.521.328
1984	1.969.449	588.076	2.557.525

Københavns Stadsarkiv i 1984

Stadsarkivet fik i 1984 et stort magasin til kort og tegninger placeret et par kilometer fra rådhuset. Magasinet er blevet forsynet med 25 ny-indkøbte kortskabe, og en del af de gamle kortskabe er blevet flyttet ind i magasinet, så der nu er i alt 84 kortskabe, de kan rumme ca. 50.000 kort i formater op til 125 × 95 cm. Kort og tegninger er endnu ikke bragt endeligt i orden og kan være lidt vanskelige at benytte.

Der har været arbejdet med en vedtægt, der først og fremmest skal regulere stadsarkivets forhold til kommunens institutioner, men også som bilag skal have regler om arkivaliernes benyttelse og tilgængelighed.

Stadsarkivet har været tilbageholdende med at modtage afleveringer på grund af pladmangel, men har været nødt til at modtage omfangsrige arkiver fra nedlagte kommunale institutioner, især hospitaler og skoler. Mange af disse arkiver er ikke tilgængelige for publikum. Desuden er der afleveret privatarkiver bl. a. fra H. Hollesens fabrikker og fra blikkenslagerfirmaet L. Hannibal. Stadsarkivet håber i 1986 at få et nyt magasin, således at det efterhånden bliver muligt at modtage også en del ældre kommunale arkivalier, der kan benyttes af forskerne.

Magistratens sekretariatsarkiver 1805–57 er blevet nyregistreret. En del af dem har i øvrigt aldrig været registreret. De består af 1. sekretariats arkiv med sager vedrørende civilstand, skoler, fattigvæsen, legater, toldvæsen, søfart m. m., 2. sekretariats arkiv, hvis hovedindhold er næringssager, justitssager og de »tekniske afdelingers« sager, og arkivet fra 3. sekretariat, der 1818 overtog overformynderiet fra 1. sekretariat. En stor del af arkiverne består af journaler med tilhørende sager, men ved registreringen er lagt vægt på at gøre opmærksom på indgange og »nøgler« til sagerne. Registraturen vil senere blive mangfoldiggjort og forsynet med et emneregister. Arkiverne fra de direktioner og kommissioner, der dengang på mange områder styrede hovedstaden, er ikke medtaget i denne registrering.

Stadsarkivet har erhvervet film af Landsarkivet for Sjællands lavsarkivalier og af register over udvandrede 1868-1940.

I tal ser stadsarkivets aktiviteter således ud (i parentes tallene fra 1983):

Publikumsbesøg	3.278	(3.036)
Skriftlige og telefoniske forespørgsler fra publikum og administration	1.527	(1.687)
Udlån til forskningsformål	1	(19)
Fremtagning af arkivalier til ovennævnte formål	10.911	(10.027)
Afleveringer i hyldemeter	911	(966)
Udlån til kommunale institutioner	6.389	(5.276)
Kassationer i tons	34,5	(29,6)
Fotografiske optagelser	98.600	(79.800)

Stadsarkivet har givet et hold historiestuderende fra Københavns universitet, der arbejdede med Københavns historie før 1728, nogle timer i arkivkundskab og udarbejdet opgaver til dem baseret på arkivalier i stadsarkivet.

Konserveringsværkstedet har en del af året restaureret bøger for Rådhusbiblioteket mod betaling.

Kurt Jørgensen udnævntes til assistent 1. marts 1984. Birgit Larsen fratrådte som bogbinderiassistent 31. december for at tiltræde en varig stilling ved Københavns kommunes biblioteker. Inger Sigurd Jensen, der nogle timer om ugen katalogiserede håndbogssamlingen, fratrådte på grund af alder i juni måned. Lene Sødergran ansattes som kontorassistent-aspirant under EFG-praktikantordningen. Radic Milivoje har arbejdet som medhjælper i stadsarkivet i 7 måneder under ordningen om arbejdstilbud til langtidsledige.

Stadsarkivet har været repræsenteret i udvalget vedrørende Assistsens kirkegårds fremtid og i bestyrelserne for Selskabet for Københavns Historie og for Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver i Storkøbenhavn.

Selskabet for Københavns Historie i 1984

Den 23. marts 1984 holdt selskabet ordinær generalforsamling i Arbejdermuseet, det fhv. Folkets hus i Rømersgade. Selskabets mangeårige formand, fhv. borgmester Børge Schmidt gik af, og i stedet valgtes stadsbibliotekar Brita Olsson. Orlogskaptajn Peter Thorning Christensen nyvalgtes til den ledige bestyrelsespost. De øvrige valg var genvalg. Efter generalforsamlingen fortalte museumsinspektør Peter Ludvigsen om Arbejdermuseet og dets bygning, og derefter berettede Børge Schmidt »blade af arbejderbevægelsens historie«.

Ved det første møde i 1984, den 13. februar, holdt prokurist Erik Housted i Bryggens nyindrettede medborgerhus »Gimle« lysbilledforedrag om Sundbyerne. Den 7. maj var der busrundtur i Frihavnen med besøg i Unicefs pakhus. Hjemturen foregik pr. båd. Den 18. august var der rundgang på Holmen med besøg på Holmens museum. I anledning af 100-året for Christiansborgs brand fortalte overbibliotekar Hakon Lund ved et møde i Slotskirken om C. F. Hansens Christiansborg. Den 1. november holdt professor Jørn Lund på Lærerhøjskolen foredrag om københavnske dialekter belyst ved eksempler på lyd-bånd. Ved årets sidste møde den 14. december fejredes Holbergs 300-års fødselsdag. Mag. art. Klaus Neiiendam fortalte ved et foredrag på Bymuseet om københavnske teatre på Holbergs tid. Foredraget illustreredes med båndoptagelser med eksempler på gammel og ny Holberg-opførelsesmåde.

Udover de nævnte møder afholdtes i januar-februar i samarbejde med AOF fire foredrag om Nørrebro (museumsinspektør Poul Strømstad om Nørrebros historie, arkitekt Jørgen Sestoft om bebyggelsen, arkitekt Knud Rasmussen om byfornyelsen og forstander Per Hensen om det sociale liv).

Selskabets meddelelsesblad Københavns Kronik udsendtes to gange i 1984. Ved årets slutning havde selskabet 1.078 medlemmer. Kontingentet er 80 kr. om året. Indmeldelse sker ved henvendelse til fuldmægtig Hans Kofoed, Stadsarkivet, Københavns rådhus, 1599 København V, tlf. 15 38 00, lokal 2375.

Anmeldelser

Steen Ousager: Foreningsliv i Stor-København – en arkivoversigt. Lokalhistoriske Arkiver i Storkøbenhavn, 1984. 338 s., 75 kr., ekspedition: Lokalhistorisk Arkiv for Ballerup Kommune.

Amt for amt arbejder indsamlingen af lokale foreningsarkiver sig igennem Danmark. I 1982 startede LASK (Lokalhistoriske arkiver i Storkøbenhavn) indsamlingen i Københavnsområdet og har allerede i 1984 været i stand til at udsende en fornem registratur, der forhåbentlig vil danne skole for de efterfølgende. Det er samtidig tydeligt, at forfatteren, arkivar Steen Ousager, har lært af erfaringerne fra de foregående indsamlingskampagner. Det er resulteret i en smuk bog, som man havde megen fornøjelse af at blade og læse i. Den er sat overskueligt op og forsynet med nyttige kort og mange morsomme illustrationer, hvad der er noget ganske nyt for den slags håndbøger.

Registraturen er forsynet med en god og fyldig indledning, en alfabetisk fortegnelse over foreningsarkiverne, et systematisk og et topografisk indeks over foreningerne. Det er således muligt at benytte bogen med udgangspunkt i en konkret forening, en type af forening og et lokalt område.

Indledningen (30 sider) er bygget op om de relevante spørgsmål: Sådan benyttes bogen. Hvad er med og hvorfor. Sådan arbejder man med foreningsarkiver. Her indføres brugeren i systematikken, dels generelt, dels med udvalgte eksempler. Blot synd, at der er fejl i de udvalgte eksempler. Grundejerforeninger er gledet ud af det systematiske stikordsregister (s. 268). En parentes om et foreningsnavn i det topografiske register skulle betyde, at foreningens arkiv opbevares et andet sted, end hvor det efter sammenhængen hører hjemme. Det første eksempel herpå er Kirkeligt Samfund af 1898 i Ballerup, som står med parentes under Ballerup, men ifølge registraturen befinder arkivet sig i 151-01, hvilket ifølge nøglen til institutionsnumrene netop er Lokalhistorisk arkiv for Ballerup kommune. Formodentlig er parentesen ikke blevet slettet, efter arkivet er kommet ind. Vi ved alle, det er svært at være konsekvente. Et af sporene fra forgængerne er netop denne institutionskode. Havde det taget mere plads at skrive arkivets navn fuldt ud?

Selve registraturen fylder 232 sider og anfører foreningerne i alfabetisk rækkefølge efter det sidst kendte navn. Tidligere navne anføres med henvisning. Registraturen følger principperne fra det statslige arkivvæsenes registraturer, således at de enkelte arkivaliegrupper i arkivet anføres med yderår og omfang. Det fylder mere, men betyder til gengæld, at registraturen kan benyttes som direkte indgang til arkivet. Den viser dog sin arvelige forbindelse til de tidligere lokale foreningsregistraturer ved også at anføre forkortelserne (v, f, k, a). Det forekommer umiddelbart overflødigt, men hensigten er formodentlig at lette en eventuel fremtidig tværregistrering. Som noget nyt i en foreningsregistratur anføres også eventuel litteratur om foreningerne såsom jubilæumsskrifter. Det

er en god og nyttig oplysning. Men mere vil have mere: Hvorfor oplyses ikke også om foreningsblade? Der gøres meget ud af at definere indsamlingens genstand som det materiale, der er udgået fra foreningens virksomhed. Foreningsbladene falder smukt ind i denne definition. De burde nok også have haft en stærkere placering i beskrivelsen af, hvordan man arbejder med et foreningsarkiv. Registraturen medtager også arkiver, der er registreret hos Københavns stadsarkiv og Arbejderbevægelsens arkiv, men kun med navn, intet om omfang eller yderår. Det er nok lidt for summarisk.

Der tages i indledningen fat på den vanskelige opgave at definere en forening, hvilket gøres yderst rimeligt. Desuden forklares arkivaliegrupperne som et afkast af de enkelte arbejdsprocesser i foreningen. Det eneste, der bliver stedmoderligt behandlet med denne metode, bliver medlemshvervningen, der ikke kan henføres til særlige organer. Det er vel normalt de enkelte medlemmers indsats på tværs af valgte eller lønnede organer. Ikke desto mindre er medlemshvervningen yderst central for en forening. Der gøres endvidere et forsøg på at vurdere de indsamlede foreningers repræsentativitet. Hvor det går højt, er det blevet til maksimalt 15% af den dengang eksisterende foreningsmasse. Den svagest repræsenterede gruppe er ifølge Ousager foreninger med sociale formål, religiøse foreninger og afholdsforeninger (hvorfor?). Disse oplysninger kan forfatteren bringe, fordi han kender det arbejdsredskab eller register, der har ligget til grund for indsamlingen. Hvordan det er opbygget, og hvor det findes, oplyses ikke. Det kunne være af interesse som indgangsvinkel til lokalsamfundet at vide, hvad der engang har eksisteret af foreninger i området.

Undskyld denne krævementalitet, som anmelderen har givet udtryk for over for den foreliggende registratur, der yder langt mere end normalt kan forventes af en registratur. Vi har som sagt fået både en smuk bog og et nyttigt arbejdsredskab.

Birgit Løgstrup

Danmarks Kirker. København. 5. bind, 26-27. hefte. S. Ansgars Kirke. Red. af Birgitte Bøggild Johannsen. 157 sider. Nationalmuseets forlag, 1984. Hft. kr. 110,-.

Minoritetsproblemer har altid eksisteret. Også i nutidens Danmark melder de sig. En nation kan være tilhænger af frihed og demokrati og alligevel reagere forbavsende negativt, når den konfronteres med afvigere: flygtninge og fremmedarbejdere eller personer, der ikke vil være medlemmer af den herskende fagforening. I ældre tid var minoriteterne ofte af religiøs karakter. Den lutherske statskirke, der ved reformationen fik monopol på religionen i Danmark, havde lige så lidt som samtidens andre kirkesamfund tolerance som ideal. Alle personer eller grupper med en anden overbevisning end den evangelisk-lutherske ansås for suspekter og potentielt samfundsfarlige. Kun politisk og økonomisk opportunisme medførte lejlighedsvis, at jerntæppet hævedes en smule for andre religionsbekendende. Vi har netop kunnet fejre 300-års-jubilæet for, at udenlandske reformerte og jøder indenfor visse afgrænsede rammer fik tros- og kulturfrihed i den danske stat. For danskere var det stadig ved lov forbudt at slutte sig til nogen anden trosopfattelse end den autoriserede.

Ingen religiøs minoritet behandledes dog så hårdt som katolikkerne. Historisk skyldtes

dette naturligvis, at den lutherske kirke i Danmark – som alle protestantiske kirker – var blevet til igennem et oprør imod den romersk-katolske kirke. Animositeten mod det katolske var derfor et integreret element af evangelisk kristendom som sådan, og staten understregede dette i sin lovgivning. Derfor begynder Christian Vs »Danske Lov« af 1683 sin 6. bog »Om misgerninger« med et kapitel: »Om vildfarende lære, Guds bespottelse og trolddom«, hvis første artikler er rettet imod katolicismen. Ifølge artikel 1 straffes enhver, der måtte falde fra til »papismen« med arveløshed og landsforvisning. Artikel 2 bestemmer, at en elev fra en katolsk skole i udlandet ikke måtte få kald i kirke og skole, og i artikel 3 forbydes det, at jesuitter og katolske gejstlige »under deres livs fortabelse ikke må opholde sig i kongens riger og lande«. Katolske præster truedes altså med døden og enhver, der måtte fordriste sig til at huse dem skulle straffes som fredløse! Det er nødvendigt at kende denne retstilstand, der formelt bestod til indførelsen af demokratiet og religionsfriheden i 1849, for at forstå de forhold, hvorunder katolikker i Danmark levede, og dermed også baggrunden for Kirkeværkets nye bind om den ældste katolske kirke i København, S. Ansgars Kirke i Bredgade 64.

Den første del af dette fortrinlige arbejde handler om de katolske gesandtskabskapeller, der gik forud for S. Ansgars Kirke, idet denne kirke oprindeligt også selv var et sådant gesandtskabskapel, nemlig den østrigske kejsers. Uanset al hjemlig intolerance måtte de danske konger jo acceptere som en kendsgerning, at en væsentlig del af Europas lande fortsat var katolske. Diplomatsk kontakt var en politisk nødvendighed, og den etableredes så efter princippet »noget for noget« – også på religionens område. Imod at danske gesandter i katolske lande fik frihed til luthersk gudstjeneste for sig selv og deres husstand, indrømmedes de katolske landes gesandter i København den samme frihed. Denne undtagelse blev fastslået i det netop nævnte kapitel af Christian Vs Danske lov, hvis artikel 5 legaliserer forholdet. Den betød, at Spaniens, Frankrigs og Østrigs gesandter i København allerede fra 1647 medbragte katolske præster og indrettede katolske kapeller i deres residenser, hvor katolsk gudstjeneste fejredes.

Ved at bringe en grundig redegørelse for disse gesandtskabskappellers oprindelse, beliggenhed og historie har Kirkeværkets bind om S. Ansgars Kirke udført et bemærkelsesværdigt pionerarbejde, for en sådan oversigt er aldrig skrevet før. Den begynder tilmed med en udmærket indledning om de københavnske katolikkers almindelige historie i hele tiden før religionsfriheden. Den derefter følgende fremstilling »De ældste gesandtskabskapeller« bygger på omhyggelige arkivstudier, men også på et manuskript af P. G. Frosell, som han har stillet til rådighed for Kirkeværket. Der kan være grund til kort at sammenfatte resultatene således: Den spanske gesandt Bernardino de Rebolloredo indrettede midlertidigt et kapel i sin residens på Amagertorv eller Vimmelskaftet allerede 1647, hvorefter han 1649 flyttede til nuværende Østergade 20. Den kejserlige østrigske gesandt de Goes overtog dette hus 1660–70. Allerede nogle år tidligere residerede den franske gesandt Hugues de Terlon i København, hvor han boede og indrettede kapel i hofmaleren Karel van Manders gård, nuværende Østergade 15, indtil 1676. Andre gesandter overtog derefter gården indtil 1683. Omkring 1700–1728 boede de franske gesandter i Strandgade 22 på Christianshavn, hvor de måske også havde et kapel. Samtidig var de kejserlige gesandters residens fra 1683 flyttet til Købmagergade 42. Ved Københavns brand 1728 blev denne gård ødelagt, og det kejserlige gesandtskab flyttede til Købmagergade 50,

hvor den katolske menighed holdt til i et kapel i en mørk baggård indtil 1764. Her indrettedes senere porcelænsfabrikken, mens den kejserlig-østrigske gesandt erhvervede den grund i Bredgade, hvor nu S. Ansgars Kirke ligger. Efter forhandlinger mellem regeringerne byggedes her af bygningsinspektør Christian Joseph Zuber for første gang siden reformationen en ny selvstændig katolsk kirkebygning i København, omend yderst beskedent.

I betragtning af forholdene var dette et særdeles betydningsfuldt fremskridt. Som nævnt var det ifølge loven kun medlemmerne af gesandens egen husstand, der havde ret til at deltage i de katolske gudstjenester. I praksis tolereredes det dog normalt, at de temmelig mange andre udenlandske katolikker, der boede i København, også gik i kirke i gesandtskabskapellerne. Men myndighederne var stadig på vagt for at hindre, hvad man opfattede som »den katolske fare«. Således blev det 1693 forbudt de katolske præster at døbe børn, og 1720 fik Københavns politimester påbud om at kontrollere, at børn af blandede ægteskaber – altså mellem en katolik og en lutheraner – altid blev opdraget luthersk, et påbud, der gentoges i 1753 og 1766. På den måde afskar man muligheden for, at den katolske tro videreførtes til næste generation. For fødte danskere var det jo – som allerede nævnt – umuligt at blive katolikker, medmindre de udvandrede, som f. eks. Niels Stensen. Intet under, at den katolske menighed i København altid var ret fåtallig, i øvrigt skiftende efter historisk betingede indvandningsbølger.

De østrigske kejsere gjorde det til en hjertesag at støtte den katolske menighed i København. Efter bygningen af det nye kapel i Bredgade skænkede kejserinde Maria Theresia en messehagel, hun selv skal have broderet. Den kan nu ses i det særlige lille museum, der findes ved S. Ansgars Kirke. Efterhånden som nye og mere liberale tider kom, vandt også den tanke frem, at menigheden skulle stå på egne ben. Endnu inden religionsfriheden kom i 1849, havde man samlet tilstrækkelige ressourcer til, at den nuværende S. Ansgars Kirke kunne rejses. Det var i året 1843, og bygningen opførtes efter tegninger af den udmærkede arkitekt Gustav Friedrich Hetsch, der bl. a. også har bygget synagogen i Kryсталgade. Kirkeværket har på bedste måde illustreret kirkens tilblivelseshistorie, ikke mindst ved gengivelse af Hetschs tegninger, både dem, der hører til i projekteringsfasen og dem, der faktisk anvendtes. Den katolske menighed blev ejer af bygningen, mens den østrigske stat indtil religionsfriheden stadig stod som ejer af grunden.

Arkitekturhistorisk er det noget af et kup, at det netop før Kirkeværkets behandling lykkedes at genfinde de oprindelige tegninger til det ældre kapel fra 1764, så de nu for første gang kunne offentliggøres. De befinder sig – ret naturligt – i Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien. Det er spændende at følge den stilhistoriske analyse af den nuværende kirke. Hetsch sættes i sammenhæng med sin tids arkitekter, så det fremgår, at S. Ansgars Kirke er et bevidst udtryk for tidens nye ønske om at bryde med den antikke klassicisme og i stedet gøre den oldkirkelige arkitektur til forbillede. Derfor blev S. Ansgar Kirke bygget i nær efterligning af en oldkristen basilika, et enkelt rektangulært rum med apsis direkte ind til skibet, rundbuede vinduer og kassetteloft.

Kirkens facade passede Hetsch på bedste måde ind mellem de klassicistiske nabohuse i Bredgade. Også udsmykningsplanen skyldes ham: statuerne og englefigurerne på gavlen, og apsidens malerier med Kristus som »Majestas domini« omgivet af engle og helgener, skønt disse malerier i detaillén kom til at afvige fra hans forslag.

Med den for Kirkeværket karakteristiske grundighed redegøres der også for kirkens interessante og righoldige inventar, hvoraf en ikke ringe del nu er anbragt i det lille museum i præsteboligen bag kirken. Med indføling er det vist, hvorledes dette inventar svarer til den katolske gudstjenestes særpræg. I denne kirke er helgenbilleder, relikviarer, røgelseskar og monstranser ikke blot – som ellers i danske kirker – døde fortidslevninger og museumsgenstande, men tjener den levende liturgis formål. Foran altret brænder altid den røde lampe som tegn på den tro, at Kristus her er virkeligt til stede i Alterets hellige Sakramente. Der er også beskrevet og afbildet en del træskærerarbejder fra den middelalderlige kirke, som de katolske biskopper efter religionsfriheden i slutningen af forrige århundrede erhvervede som gaver fra kirkelofter rundt om i Danmark. Flere af dem tjener nu som kirkeudsmykning og valfartsmål i nutidens danske katolicisme, således mariafigurerne »Vor Frue af Øm« og »Vor Frue af Åsebakken«.

Det ejendommeligste udtryk for dette bånd tilbage i tiden er dog relikvien af den hellige pave, S. Lucius, der før reformationen var Roskilde Domkirkes titelhelgen. Relikvien er en del af hans hjerneskal, der 1908 – takket være et initiativ fra digteren Thor Lange – blev deponeret i S. Ansgars Kirke fra Nationalmuseet. Til relikvien er fremstillet et relikviar i form af et pavehovede med tiara, som nu er opstillet i kirken til venstre for Mariaaltret.

Danmarks Kirker har gjort sig særdeles fortjent ved at forene videnskabelig omhu og fin indlevelsesevne i en minoritets trosopfattelse. Æren må fremfor alle andre tilkomme bindets redaktør, Birgitte Bøggild-Johannsen. Der er både viden, sans for proportioner og skønhed i denne bog. Ikke mindst har de romerske katolikker selv på mange måder tilkendegivet deres glæde over værket, som har lært dem meget om deres egen tornefulde historie i Danmark, som de næppe selv havde kendskab til. For dyrkere af Københavns historie og topografi er bogen om det danske katolske bispedømmes hovedkirke, i betragtning af at der tidligere næppe fandtes en anvendelig pjece derom, af stor og indlysende værdi.

Jørgen Nybo Rasmussen

Hans Erling Langkilde: Mellem byen og Bremerholm. Beretning om Øster kvarter og et hus ved kanalen. Arkitektens Forlag. København 1984. 224 sider, ill., 195,00 kr.

Enhver københavnner kender det fornemme hus med frisojlerne over for Christiansborg, Ved Stranden 14, kendt under navnet Gustmeyers gård. Forfatteren har som tilsynsførende arkitekt for huset gennem 40 år forestået en nænsom rehabilitering af bygningen og besidder således et indgående førstehåndskendskab til sit emne.

Men inden beretningen når frem til det nu stående hus fra 1797, hører vi om kvarterets opståen efter opfyldninger i 1500-tallet og om den grundmurede gård i to etager og med to kviste, som rådmand, senere borgmester Niels Pedersen Skriver opførte ca. 1580. Den har svaret til de noget yngre Mathias Hansens gård på Amagertorv og Mikkel Vibes gård i Strandgade, altså et af de festlige renæssancehuse, som brande og nedrivninger har tynnet så svært ud i. Det er med fuld ret, Langkilde kalder gården en borgmestergård, for efter Niels Skrivers død 1583 ejedes og beboedes den i 150 år næsten udelukkende af borg-

mestre og rådmænd, der dels overtog den ved arv eller giftermål, dels erhvervede den ved køb, blandt dem den navnkundige Mikkil Vibe. Ja, efter Københavns brand 1728 fungerede gården endda som rådhus, indtil et nyt var blevet opført.

En ny æra indtrådte, da den gamle gård i 1744 blev købt af Carl Hieronimus Gustmeyer, der kom fra Stralsund. Handel og købmandsskab, der vel også havde været til stede i borgmestrenes periode, blev nu helt dominerende, og det var en blomstrende virksomhed, C. H. Gustmeyer ved sin død i 1756 kunne efterlade sin enke og syv børn. Den der foreløbig videreførte firmaet, var madam Gustmeyers nevø og svigersøn, Henning Fr. Bargum. Han har hidtil mest været kendt som ophavsmand til »slave-societetet«, men Langkilde tegner her et mere nuanceret portræt af denne dynamiske mand, hvis dårlige ry nok mest skyldes, at han havde uheld med mange af sine initiativer, som tiden ikke var moden til. Allerede før Bargums fallit havde madam Gustmeyer brudt med ham, og ved hendes død 1773 overtog sønnen Frederik Ludolf firmaet og gården. Han fik rettet op på økonomien, og ham var det, der efter byens brand 1795 fik opført den prægtige bygning, der i dag bærer familiens navn. Arkitekten var en af C. F. Harsdorffs mest begavede elever, J. M. Quist, der her har ydet sit ypperste. Med sin enestående facadeudformning, sine store proportioner og helt moderne indretning med oval spisestue og sidehuskorridor har det 3½ etages hus fuldt ud levet op til ejerens prætentioner om en imponerende og elegant bolig.

I bogen gengives en opstalt fra ca. 1800 af svenskeren C. W. Carlberg. Tegningen er mærkelig ved at have en indgangsdør i midterfaget, og uanset at hverken Quists originaltegning, Eckersbergs akvarel fra 1809 eller et senere maleri fra ca. 1830 viser denne detalje, accepterer Langkilde døren, idet han henviser til brandtaksationens omtale af en butik i kælderen, »hvortil fra Gaden af 4 Bornholmersteentrin er Indgang og derover et Skuur hvilende paa Consoller alt af Bornholmersteen«. Langkilde forestiller sig, at man først er gået de fire trin op og dernæst ned i kælderen ad en indvendig trappe. En så upraktisk adgang er imidlertid helt usandsynlig, og brandtaksationen fra 1797 har da heller ikke »Indgang«, men »Nedgang«, dvs. en helt almindelig kældertrappe. Carlbergs tegning er altså ligeså lidt pålidelig på dette punkt som på andre, af Langkilde påviste. Senere hen kom der ganske vist en indgangsdør på dette sted, da der indrettedes en butik i stueetagen, omtalt første gang i brandtaksationen fra 1840 og atter fjernet i 1904.

Statsbankerotten i 1813 slog handelshuset Gustmeyer ud, og i 1817 måtte gården sælges. Resten af århundredet ejedes den af skiftende rigmænd: N. A. Holten, Anders Ancker, Ludvig Koppel og D. B. Adler, der i 1870'erne lod foretage betydelige ombygningsarbejder ved Hans J. Holm; bl. a. fik salen bag søjlerne på 2. sal et hvælvet, stukkeret og malet loft, der gik op i den overliggende mezzaninetage. Gårdens notableste ejer blev dog kong Georg I af Grækenland, der overtog den 1903, men aldrig boede her. Også mange af lejerne gennem tiden hører vi om. Men med kongens død overgik gården til at være en ren erhvervsjendom. Den blev hovedsæde først for Dansk Genforsikring, senere for Københavns Brandforsikring gennem 50 år. Den seneste ejer er Kronebanken, og det er skæbnens ironi, at udgivelsen af denne bog med forhåbningsfulde ord om fremtiden er faldet sammen med bankens meget omtalte økonomiske vanskeligheder.

Til sidst har Langkilde et udfald mod »tidens umættelige bevaringsbestræbelser«, mod »ny-historicismens sterile saglighed« og mod kommune og fredningsmyndigheder, der

»med held har gennemført en mumificering af brave bygninger og venlige gadebilleder« i Øster kvarter. Det er hårde ord, og de skyder også over målet. Vel kan man pege på en enkelt hårdhændet »restaurering« i kvarteret, men når man foretrak en sådan gennemgribende ombygning af huse, der havde været i forfald i årtier, skyldtes det bl. a. skræmmende eksempler på utilpasset nybyggeri andetsteds i byen.

De her fremførte indvendinger er dog kun skønhedspletter. Hans Erling Langkilde har skrevet en både grundig og underholdende bog, der med sine smukke og velvalgte illustrationer kan anbefales alle, der interesserer sig for Københavns historie og bygningskunst.

Allan Tønnesen

Steffen Linvald: Paul Fischer – københavnernes maler. 136 s., ill., kr. 366. Bogans Forlag.

Bogans Forlag Aktieselskab skriver i sit ledsagende brev til anmeldere om københavnernes maler Paul Fischer bl. a.: »Han havde sans for byen. Og han var en god maler« og slutter brevet: »Men dejligt er det, nu hvor Fischer er blevet opdaget af den internationale kunsthandel, at bogen er den, der fremover skal tilfredsstille de flestes billedhunger efter hans motiver«.

Det er efter min mening en sandhed med modifikation. Vel er det ubestrideligt, at hans malerier – ikke blot på de hjemlige auktioner, men også på f. eks. Sotheby's auktioner i London – opnår forbavsende store priser. Derimod må der fremdeles sættes spørgsmålstegn ved, om han var en god maler. Hans samtid og hans nærmeste eftertid syntes det ikke. Skal man bedømme Paul Fischer som maler på grundlag af Steffen Linvalds nu foreliggende bog, kommer man i vanskeligheder.

Af de mange i bogen gengivne værker er de fleste sort/hvide, og farvereproduktionerne forekommer at være tonet ned i en grad, der ikke afslører Paul Fischers substansløse og karakterløse palet. Originalmalerierne præges af ret så fade farver, hvad man kan overbevise sig om, når man går på auktionseftersyn, hvor det vrimler med udbudte Paul Fischer-malerier, nu hvor der er boom i dem. Paul Fischer har ikke arbejdet med farverne, endside drevet dem op som f. eks. Raoul Dufy, men snarere koloreret sine lærreder.

Der savnes også en personlig opfattelse, en oplevelse af byen. Fischers malerier er »pæne« og salonfahige. Motiverne topografisk så korrekt gengivne, at man kan forledes til at tro, at der er tale om fotografier. Et indtryk, der navnlig forstærkes i de mange sort/hvide gengivelser. Men hvorfor male, når man lige så godt, ja alligevel bedre, kan beskrive rent fotografisk? – Under konservatorarbejde med et i Københavns Bymuseum udstillet Paul Fischer-maleri »Glassalen i Tivoli«, malt i 1890, har konservator ment, at der er tale om et fotografi, der af Paul Fischer er påført tonede skraveringer! – Det sind og den intensitet, der f. eks. præger John Christensens, barbermalerens, Jens Søndergaards og Erik Hoppes bybilleder, savner Paul Fischers malerier ganske.

Hvad er årsagen dertil? En væsentlig årsag er nok at finde i, at Paul Fischer havde det for let. Han kunne sælge alle sine arbejder til store priser. Han måtte ikke kæmpe med

form og farve. Karakteristisk for Fischer er da også, at han – som Steffen Linvald ganske rigtigt fastslår – ikke udviklede sig som maler. Han levede på rutinen. – Det gik jo derudaf. Købte man Livgarden af Paul Fischer, har det da også vist sig, at man tegnede en god livsforsikring.

Så er der introduktionens forsikring om, at bogen tilfredsstiller hungeren efter Paul Fischer-motiver. Man skal være meget sulten for at få hungeren stillet, for så gælder det om ikke at forspise sig. Det er også uforståeligt, at Linvald har følt sig foranlediget til at dele bogen op i mange afsnit, når han selv fastslår, at der ikke spores nogen kunstnerisk udvikling i Fischers produktion.

En unøjagtighed må også antegnes. På side 78 er en stor sort/hvid gengivelse fra en danserrestaurant. Ifølge billedteksten: »I Adlon 1926«. – Det passer ikke. Her gengives et interiør fra »Pavillon Schweiz«, som i årene 1921–27 lå på det gamle banegårdsterræn i København. På billedet ser man i øvrigt Kay Kilian ved flyglet. Mærkeligt nok er den forkerte angivelse gentaget i kataloget til auktion nr. 472 16. april 1985 hos Arne Bruun Rasmussen. – Adlon var et noget mere elegant etablissement for eksklusive natteravnere end den folkelige Pavillon Schweiz.

Det kan undre, at Steffen Linvald ikke har fået mere at fortælle om fra det arkivmateriale, han har lånt af Paul Fischers yngste datter, fru Inge Thorning Hansen. Tidligere museumschef for Københavns Bymuseum, Steffen Linvald, anvender – naturligt nok – flest linjer på topografiske oplysninger. Ofte meget omfattende. F.eks. kan man læse, at Paul Fischer »ni år gammel blev sat i Efterslægtsselskabets Skole, der dengang lå i Østergade i rentemester Henrik Müllers smukke renæssancegård fra 1640, som stor-magasinet Illum brutalt lod nedrive og erstatte med det nuværende marmorpalæ, der stod færdigbygget 1916«. – Til Illums pris, halleluja!

Bogen er således ikke en af Linvalds mest inspirerende bøger, men nok en værdifuld håndbog for dem, der vil købe/sælge Paul Fischer-malerier, selv om det i så fald havde været rart med en bedre systematik og et værkregister, så det var lettere at finde rundt i stoffet, hvor omtale næsten konsekvent ikke følger billedet, end ikke med en sidehenvisning. Tilbage er dog, at bogen er en kærlighedserklæring til det København, vi holder så meget af – og dermed en bog, det er værd at eje.

P. A. Tvede

Tove Clemmensen: Skæbner og Interiører. Danske tegninger fra barok til klunketid. Nationalmuseet 1984. 177 s., 195 kr.

I 1951 udkom »Danske interiørtegninger fra rococo til klunketid«. Forfatteren, museumsinspektør Tove Clemmensen, publicerede her 26 interiørtegninger ledsaget af en forklarende og uddybende tekst om det enkelte interiør og dets beboere. I Tove Clemmensens seneste bog »Skæbner og Interiører« med undertitlen Danske tegninger fra barok til klunketid, genfindes alle på nær et af de tidligere publicerede interiører. Samtidig præsenteres et lige så stort antal »nye« tegninger, som er kommet til forfatterens kendskab i de mellemliggende år. De 26 af interiørerne er københavnske.

Det enestående ved interiørtegninger som kilde er, at de viser måden at indrette sig på med møbler, boligtekstiler, belysning, vægdekoration, pyntegenstande – kort sagt alt det, der tilsammen giver et rum karakter. De sirligt udførte tegninger er ganske indtagende og kan nydes for deres egen skyld, men det er den ledsagende tekst om måden at placere møblerne på, møbeltyper, stilformer, farver og mønstre m. v., der udæsker indholdet af tegningerne. Her er Tove Clemmensen på hjemmebane; med sin store faglige viden om boligkultur aflæser hun interiørerne for, hvad der er tidstypisk, gammeldags og nymodens træk, men også hvad der skal ses på baggrund af den eller de personer, som har levet i pågældende interiør. Undertiden synes præsentationen af disse personer dog at få en uberettiget stor plads, ikke mindst fordi det personalhistoriske stof – der har fået den lidt dramatiske betegnelse skæbne – i for lille udstrækning bruges til belysning og forklaring af boligkulturen. Teksten til adskillige af interiørtegningerne forekommer at være splittet op i to separate dele: boligbeskrivelsen og »skæbneanekdoterne«. Disse sidste er i denne sammenhæng unødvendigt fyldstof. Bogens hovedemne, interiører gennem 150 år, er interessant nok i sig selv.

Tegningerne i *Skæbner* og *Interiører* giver ingenlunde et repræsentativt billede af boligindretningen i Danmark. De personer, der har ladet deres stuer portrætteret, udgør naturligvis ikke et bredt udsnit af befolkningen. Fløjdørene åbnes til de kongelige gemakker, adelens og de højere embedsmænds saloner og handelsmatadorernes stuer. Kun ganske få er udenfor rangklasserne. Det udelukker ikke, at interiørerne afspejler forskellig grad af økonomisk formåen og social stand. Der er en markant forskel på hofchef, greve G. C. F. Blücher-Altonas repræsentative salon i Bredgade og på enkeprofessorinde Angélique Jacobsens intime stue i Dronningens Tværgade. De socialt og kulturelt betingede forskelle kommer forfatteren imidlertid ikke meget ind på. Generelt må miljøet i *Skæbner* og *Interiører* betegnes som ret snævert. Den overvejende del af de gengivne boligindretninger repræsenterer et ideal, som kun få har kunnet realisere, men som alligevel er blevet efterlignet af mange efter bedste evne, og således har bredt sine ringe i vandet. Modens tendenser er mere almengyldige end de specifikke optrædelsesformer.

Som boligens modehistorie er *Skæbner* og *Interiører* en væsentlig bog og særlig værdifuld, fordi den beskæftiger sig med det totale interiør – alt lige fra maleriophængning til principper for møbelgruppering. Her er megen god fakta-viden at hente. Tilmed er det en indbydende bog med fine farvegengivelser, som appellerer til »at gå på opdagelse i« og gøre nye iagttagelser. For den bolighistorisk interesserede vil *Skæbner* og *Interiører* være en bog, man vender tilbage til igen og igen.

Luisé Skak-Nielsen

Anmeldelser

Vagn Dybdahl og Inger Dübeck: *Håndværkets kulturhistorie. Håndværket og statsmagten. Perioden 1700–1862. Bind 3. Håndværksrådets Forlag, 1983, 283 s., ill.*

Henrik Fode, Jonas Møller og Bjarne Hastrup: *Håndværkets kulturhistorie. Kapløbet med Industrien. Perioden 1862–1980. Bind 4. Håndværksrådets Forlag, 1984, 338 s., ill.*

Med bind tre og fire af Håndværkets kulturhistorie føres fremstillingen op til i dag. Det er en stor og imponerende serie Håndværksrådets Forlag hermed har lagt bag sig. Vigtig er den også. Både i sig selv og fordi håndværket som erhverv er blevet tildelt en beskeden plads i historieskrivningen om det moderne samfunds opståen og udvikling.

Bind tre, der behandler laugstidens sidste fase 1700–1862 har to forfattere. Håndværkets retlige forhold er emnet for Inger Dübeck. Vagn Dybdahl tager sig af de social- og kulturhistoriske sider af håndværket i opbrud.

Perioden fra 1700 til næringsfrihedens indførelse i 1862 er en udpræget opbrudsfasen i håndværkets historie. Laugstiden sang på sidste vers. Laugenes skrevne og uskrevne regler føltes i stigende grad utidssvarende. Det medførte overtrædelser og tilsidesættelser fra håndværkerne side.

Statens holdning til laugene var dobbeltbundet – mere end nogensinde. På den ene side havde enevælden brug for laugssystemet som garant for stabilitet og kontinuitet. På den anden side frygtede man, at laugene skulle selvstændiggøre sig og blive en trussel mod statsmagten, hvorfor man til stadighed var på vagt. Denne dobbeltbundethed medførte en kraftig vækst i lovgivningen, der omgav håndværket.

Dybdahl bevæger sig fra en bred beskrivelse af det samfund, håndværket virkede i omkring år 1700, over en social placering af håndværkerne for til slut at begive sig ind i håndværket, i laugene og de første håndværkerforeninger.

Det er en spændende og velskrevet beskrivelse. Den begynder på landet, hvor øde hedestrækninger med spredte landsbyer prægede billedet. Først i 1800-tallet skete der en udvikling markeret af købstædernes vækst. Det betød også vækst for håndværket. Men ikke mere, end at håndværkerne forblev en samfundsmæssigt marginal gruppe. Landbrugets dominerende stilling betød, at gode tider for landmændene blev til gode tider for håndværkerne. Dybdahls forsøg på at indplacere håndværkerne i tidens sociale system ved hjælp af den samtidige skønlitteratur er interessant, men næppe tilstrækkelig, end-sige fyldestgørende. Mere hold er der i vurderingen af håndværkets politiske indflydelse. Den var størst på det lokale område, i byernes styrelse. Mindst var den på landsplan i stænderforsamlingerne og fra 1849 på rigsdagen.

Håndværket kom ikke til at tilhøre de ledende eller toneangivende lag i samfundet, selv om enkelte håndværksmestre nok kunne gøre sig gældende. Det hang sammen med den udprægede mangel på homogenitet i håndværket. De mange forskellige fag havde ikke sammenfaldende interesser, og indenfor det enkelte fag var der modsætninger mellem land- og byhåndværk. En modsætning, der ofte faldt sammen med modsætningen mellem den lille og den store mester. Dertil kom, at landhåndværkerne typisk var isole-rede og uorganiserede, mens byhåndværkerne var koncentreret og organiseret indenfor laugenes stramme og stærkt regulerede rammer.

Inger Dübeck behandler denne side af sagen i en facts-præget og lidet analyserende

fremstilling, der virker tung ovenpå Dybdahls letløbende pen. Hendes kyndige og grundige gennemgang af en række sider af håndværkets retlige forhold er dog spændende nok. Under afsnittet om håndværkeruddannelsen og svendenes retsstilling hører vi således om den første egentlige strejke i Danmark, tømmerstrejken i 1794. (Strejken er i øvrigt behandlet i sidste års Historiske meddelelser af Edit Rasmussen: *Tømmerstrejken i København 1794 og dens omfang*, s. 69–86). Derudover hører vi om kvindernes stilling i håndværket. Kvinder kunne ikke blive laugsmestre. Men enker kunne drive deres afdøde mands virksomhed videre, og således i realiteten drive håndværksvirksomhed.

Opbruddet i håndværket kom ikke mindst til udtryk gennem enevældens lange række af laugsreformer, der på mangfoldige måder ændrede laugenes stilling. Ingen af 1700-tallets reformer blev dog skelsættende som den lovgivning, der i det følgende århundrede endegyldigt ophævede laugenes rettigheder. Næringsfrihed blev stillet i udsigt i Grundloven af 1849. I 1857 blev næringsloven vedtaget og i 1862 trådte den i kraft. Den vakte naturligt nok stærk modstand i de gamle, især københavnske laug. Håndværkerforeningen i København, der var blevet stiftet i 1840, satte sig da også i bevægelse. En protestadresse blev udformet, men tilslutningen var beskednen. Det hang bl. a. sammen med, at landhåndværkerne havde hilst næringsfriheden velkommen. Laugsprivilegierne havde længe været dem en torn i øjet.

Med næringsfrihedens indførelse var vejen banet for, at moderne arbejdsmarkedsforhold, som vi kender dem i dag, kunne udvikle sig. Det var en proces, som kom til at strække sig over adskillige årtier. hverken lovgivning eller industrialisering kunne rive tæppet væk under håndværkets historiske traditioner. De blev langsomt omformet og tilpasset de nye tiders krav under gensidig vekselvirkning.

Det er emnet for bind 4 af Håndværkets kulturhistorie, der har fået undertitlen: *Kapløbet med industrien*. Henrik Fode behandler perioden frem til 1. verdenskrig (1862–1914) i kapitlerne I–V. Jonas Møller behandler mellemkrigstiden samt de to verdenskrige (1914–1948) i kapitel VI. Endelig behandler Bjarne Hastrup perioden efter 2. verdenskrig i kapitlerne VII–IX. Indenfor hver af de tre tidsperioder er der foretaget en tematisering. Men de tre forfattere benytter kun delvis samme temaer, hvilket virker noget forvirrende. Forvirringen bliver ikke mindre, når man sammenholder de to bind, hvis overordnede strukturingskriterium er henholdsvis tematisk og kronologisk. Selv om der er mange forfattere alene på de her behandlede bind, kunne man godt have forventet en større grad af redaktionel styring. Det ville have frembragt en mere jævn og sammenhængende fremstilling. Kvaliteter, der ikke udelukker de enkelte bidrags originalitet.

Henrik Fodes bidrag optager $\frac{2}{3}$ af det tilmålte sidetal. Af den resterende trediedel optager Bjarne Hastrups bidrag langt det største sidetal, mens krigs- og mellemkrigstiden må nøjes med et par og tyve sider. Denne vægtning er dog ikke så skæv som den umiddelbart virker. Perioden frem til 1914 er den, hvori den første industrialisering finder sted. Håndværk og industri udskilles som to selvstændige erhvervsgrøner. De gamle laug bliver moderne arbejdsgiverorganisationer. Fagforeningerne vokser frem. Moderne arbejdsmarkedsforhold etableres. Håndværkeruddannelsen moderniseres osv. Tilsvarende er perioden efter 2. verdenskrig præget af, hvad der er blevet kaldt den anden industrielle

revolution. I den mellemliggende periodes kriser og stagnation sker ganske enkelt ikke så meget. Og det, som sker, får ikke afgørende følger i perioden.

Den første industrialiseringsfase fik vidt forskellige følger for håndværksfagene. Nogle blev nærmest udslettet og forsvandt, som knapmagere og nålemagere. Andre skiftede karakter, som skomager- og skrædderfaget, der fra at have været fremstillingsfag blev reparationsfag. Atter andre blev knap nok berørt af industrialiseringen, som tømrer- og murerfaget.

Omvendt var den fond af teoretisk viden og praktisk kunnen, håndværket sad inde med, en væsentlig forudsætning for opbygningen af dansk industri. De håndværksmæssige færdigheder havde lærlingene erhvervet sig på traditionel vis gennem mesterlæren. Den nybagte svend supplerede ofte lærlingetiden med en periode på valsen, hvor han videreuddannede sig fagligt, erhvervede menneskekundskab og personlig modning. Det at tage på valsen var blevet almindeligt allerede i 1600-tallet. Traditionen holdt sig hele det 19. århundrede og blev først afgørende brudt med 1. verdenskrig. Alligevel blev dette uddannelsesmønster stadig mere utidssvarende. Det blev erstattet med tekniske skoler, der fra slutningen af det 19. århundrede skød frem overalt i landet, ofte på initiativ af de lokale håndværkerforeninger. Fagskoler for de enkelte fag blev også oprettet i den periode, og som overbygning på det ny uddannelsessystem så Teknologisk Institut dagens lys i 1906.

Håndværkets reaktion på industrialiseringen var således ikke kun negativ. De negative holdninger vendte sig især mod de politiske tiltag i forbindelse med industrialiseringsprocessen. Tiltag, hvor håndværket følte sig udmanøvreret og forbigået. Svaret herpå blev organisering. Lokale håndværkerforeninger skød op overalt i landet, og brancheorganiseringen blev udbygget. Som talerør opbyggede man en fagpresse. Også på andre områder søgte man at organisere sig. Bankvirksomhed er et eksempel, partipolitik et andet.

Ligesom håndværkssvendene havde organiseret livet fra vugge til grav – nærmest, forsøgte også mestrene sig i den retning, men med langt mindre held. For håndværksmestrene blev det faglige, håndværket, det væsentlige. Det kom bl. a. frem på den række af håndværker- og industriudstillinger, der blev arrangeret i perioden. På disse udstillinger kunne de besøgende få indblik i den nyeste teknologi, men sandelig også i den gamle håndværksmæssige færdighed. Martin Nyrops imponerende udstillingsbygning bar vidne derom. Den blev opført som vartegn for udstillingen i 1888 helt i træ, med traditionelle tømrerkonstruktioner udført med traditionelt håndværktøj.

Fodes behandling af disse centrale sider af håndværkets historie er kompetent og spændende.

I afsnittet om krigs- og mellemkrigstiden ligger vægten på det økonomiske og arbejdsmarkeds-mæssige, især konjunkturudviklingen og arbejdsløsheden. Krisen i 1930'erne ramte ikke håndværket i nær samme grad som landbruget. Håndværket klarede sig forbløffende uskadt gennem krisen. Men perioden var præget af, at nye materialer og produktionsteknikker vandt indpas i håndværket. Gamle fag gik bag af dansen, mens nye blomstrede op. Samtidig med automobilets fremvækst voksede således automekanikerfaget, mens det gik omvendt med karetmagerfaget. Mellemkrigstiden så også sine politisk-faglige manifestationer. Håndværkets Sammenslutning faldt som sådan ind i tidens radikale fodslag. Sammenslutningen bestod fortrinsvis af uorganiserede, utilfredse småmestre

på landet. Denne protestbevægelse overlevede ikke 1930ernes første halvdel. I betragtning af statsmagtens stigende engagement og indgriben, også over for håndværket og dets vilkår i denne periode, kunne man have ønsket, at forfatteren i højere grad havde inddraget denne side af sagen i sin ellers udmærkede redegørelse for håndværkets udvikling.

De sidste tre kapitler behandler tiden efter anden verdenskrig. De indledes med en virksomhedsfuld kontrastering af håndværkets situation i 1945 og 1983. Den illustrerer med al ønskelig tydelighed, at der ikke længere er tale om vekselvirkning mellem håndværk og industrialisering. Det bliver i stigende grad industrialiseringen, der dirigerer håndværket. Fremstillingen er solid og vidner om forfatterens brede kendskab til håndværket, både aktuelt og historisk.

Perioden inddeles, måske lidt vel håndfast, i tre perioder: 1948–58 præget af stærk tilbagegang for håndværket, 1958–73 præget af stærk fremgang, også beskæftigelsesmæssigt, og endelig 1973–82 præget af krise, stagnation og arbejdsløshed, også i håndværket.

Hastrups interesse for håndværkets økonomiske historie fornægter sig ikke. Alligevel bliver de sociale og kulturelle elementer i håndværkets historie ikke negligeret.

For begge bind gælder, at de løbende i teksten er forsynet med korte biografier over »håndværkerpersonligheder«. Biografierne passer fint ind i teksten, som de supplerer på udmærket måde. Hvert af bindene afsluttes med en kortfattet, men instruktiv stilhistorisk oversigt af Lars Dybdahl. Ligeledes er begge bind forsynet med litteratur- og kildeoversigter. Et register over håndværksfag og fagudtryk afslutter bind 4. Disse fortegnelser forøger værkets anvendelighed. Derimod savnes et alment indeks. Den detaljerede indholdsfortegnelse råder kun i nogen grad bod på den mangel. Til slut skal de mange gode og velvalgte illustrationer fremhæves. Fotos, malerier, stik m. v., der gengiver træk fra arbejdslivet, det traditionelle håndværktøj, de første maskiner, hoveder fra brev-papir, avisannoncer m. m. Alt sammen bidrag, der levendegør fremstillingen.

Søren Federspiel

Jørgen Sestoft: »En bygning på Østre Gasværk«. Udgivet af Kooperativ Byggeindustri A/S. København 1985. 32 s., ill., 150,- kr.

Interessen for den tidlige industrialismes brugsbygninger er steget i de senere år. Det er også en spændende tid for arkitekturen, en tid der begejstres for det tekniske fremskridt, samtidig med at dens kunstneriske smag på mange måder fornægtede denne begejstring. Det betød, at arkitekterne ofte spillede nye og eksperimentelle opgaver i hænde på ingeniørerne. Det kunne godt give gode resultater som f. eks. »Nyrops gasbeholder« på Østre Gasværk fra 1881. Der er kommet en fin enhed ud af Martin Nyrops murede cylindere og den lave kuppel, bygget som en let jernkonstruktion, en såkaldt Schwedlerkuppel, opkaldt efter konstruktionsprincippet opfinder, en tysk ingeniør.

Bygningen er enkel, muren smykkes af ét gennemgående motiv: smalle, halvcirkulære afsluttede blændinger, der gennembrydes af »køjer« i to etager. Oprindeligt tegnede Nyrop også en rund afslutning forneden, som det ses på hans første udkast. Det havde givet

Anmeldelser

en virkning som af hjul (vinduerne) og drivremme, der kunne give association til den egentlige gasbeholders store hjul, der kørte op og ned på murens inderside alt eftersom beholderen fyldtes og tømtes. Det drejede sig om en såkaldt teleskopbeholder i tre dele, der kunne skyde sig ud af hinanden; vandlåse sikrede mod udsivning der, hvor de greb ind i hinanden. Det var for at sikre disse vandlåse mod frost, at beholderen omgives af en mur og tag; det skyldtes altså ikke klunketidens faible for »skjulere« af enhver art.

Morsomt nok er det det store, nu tomme, rum, som før aldrig blev set, der har fascineret nutiden mest og givet den gode idé at udnytte det til teaterforstillinger. Et fantastisk rum med en kuppel af samme spændvidde som Pantheons!

Nyrop omtalte aldrig selv dette ungdomsværk, og det skyldes nærmest et tilfælde, at man genopdagede, at det var hans. Men huset fortjener den lille, men vægtige bog arkitekt Sestoft har skrevet. Illustrationerne er af vekslende kvalitet, og desværre har man fået den idé at trykke dem på en trist brunlig-grå grund, måske i håb om at få dem til at harmonere med farvegengivelserne af de nyropske tegningers stærkt gulfede papir. Men teksten er fremragende, den behandler kyndigt, grundigt og man kan faktisk sige spændende både den tekniske og den æstetiske side af sagen.

Anne Lise Thygesen

